

રસીક.

ચંદ્રસિંહ-દીપમણી નાટક

ગ્રંથ અંકો.

૨૩૧૬*

ગદ્યપદ્યથી ભરપૂર.

સ્વર્ણ પ્રસિદ્ધ કરનાર,

રૂપાણી ભીમજી કાળીદાસ.

અમદાવાદમાં

યુનાઇટેડ પ્રિન્ટીંગ અને જનરલ એજન્સી

કંપની "લિમિટેડ"ના પ્રેસમાં

રજીસ્ટર્ડ કાલ જંગમોએ છાપ્યું.

આવૃત્તિ પહેલી—પ્રત. ૧૦૦૦

સંવત. ૧૯૪૧ માં—સને ૧૮૮૪ માં.

૨૦૨૦

ક્રિંમત દસ આના.

૨૨૧૬.

ચંદ્રસિંહ-દીપમણી નાટક.

પંચ અંકી.

ગદ્યપદ્યથી ભરપૂર.

૨મી પ્રસિદ્ધ કરનાર,

રૂપાણી ભીમજી કાળીદાસ.

અમદાવાદમાં.

ધુનાઈટેડ પ્રિન્ટીંગ અને જનરલ એજન્સી

કંપની "લિમિટેડ" ના પ્રેસમાં

રજીસ્ટર્ડ માલ અંગારાએ છાપ્યું.

આવૃત્તિ પહેલી—પ્રત. ૧૦૦૦

સંવત ૧૯૪૦ માં—સને ૧૯૮૪ માં.

કિંમત દસ આના.

• આ ચોપડી સને ૧૮૬૭ના ૨૫ મા આકટ પ્રમાણે
 રજીસ્ટર કરાવી સર્વે હક રચોને પ્રસાદ કર-
 નારે પોતાને સ્વાધિન રાખ્યા છે.
 માટે આ, અગર આમાંના
 કંઈ પણ ભાગ કોઈએ
 છાપવો ના
 છપાવવો
 નહોં.

આ ચોપડી રચવામાં, મેં મીસ્ત્રી પીતામ્બર
 હરીલાલ તરફથી સંપૂર્ણ મદદ મળેલી છે, તેથી
 તેમનો ધણોજ ઉપકારી છું.

અર્પણપત્રીકા.

સુત સુચિત્ર ગ્રંથ કરતાઓ.

આ ફાંતી કુતિયાને વિષે કુતાર્ય અને સક્ષ્ણ છ-
વિત કક્ત હું તમારેજ માનું છું. વળી આ સંસારમાં
અનુક્રમે મહાત મહાત પુરૂષો સંપત્તિવાન, સમૃદ્ધિવાન
આદી થઈ ગયા છે, તેમના કરતાં તમારી સુકીચિનો
દ્રઢસ્થંભ હજી સુધી અવિચળ રહેલો છે. સ્પષ્ટ જણાઈ
આવે છે કે, તમે ખરેખરા સ્વાર્થ રહિત અને પરોપ-
કારી છો. મનુષ્ય માત્રનું જ્ઞાન શા પર આધાર રાખે?
ફક્ત, અશ્વયજુરિથી રચાતલા સર્વ લોકોપયોગી તમાર
પુસ્તકો ઉપરજ. આવી તમારી પ્રત્યે કૃતજ્ઞતાનો બદલો
વાગવા અગર જો, મારામાં સંપૂર્ણ સામર્થ્ય નથી તો
પણ, તમારે દેવાંગી નામ મારા હૃદયચક્ષુમાંથી કદી
વિસ્મૃતિપદને પામશે નહીં. તમારે અવિચળ નામ
મારો યાદગીરીમાં તથા હૃદયને વિષે વધારે ઠસાવાને અર્થ
મેં મારી અદ્ય મતિથી રચેલું લઘુ પુસ્તક જેમાં આ-
પના જેવી લાવણ્યતા નહીંજ હોય, તે આપને અતિ
સ્નેહ સાથે અર્પણ કરું છું. તે સ્વીકારશો.

સંસ્થાન
લાવનગર.

લીડ
આપનો નિરંતર સ્મરણાનુરાગી
ભીમજી વિ. કાળીદાસ શ્યાણી.
જેતપુર વાળા.

ચંદ્રસિંહ દીપમણી નાટક.

પાત્ર.

સુર્યસિંહ..... તારાપુરનો રાજા.

ચંદ્રસિંહ..... તેનો પૂત્ર.

વીરસેન..... પ્રધાનપૂત્ર તથા ચંદ્રસિંહનો મીત્ર.

લાડુભટ..... રાજ્યગૌર.

ભટ્ટાણી..... તેની સ્ત્રી.

ભદ્રસેન..... મોહીતપુરીનો રાજા.

દીપમણી..... તેની પુત્રી તથા ચંદ્રસિંહની પત્ની.

યશોમતી..... તેની સખી.

નિર્દયસિંહ..... ત્રીમરપુરીનો રાજા.

સુગુણા મનોરમા દયામય ગુણાવળી	}નિર્દયસિંહની રાણીઓ.
--------------------------------------	---	--------------------------

ધમરોજસિંહ..... ધાંધલપુરનો રાજા.

નાદાનજી..... તેનો પ્રધાન.

દયાળુ..પાંધણપુરનો એક વણીક.

મહારાવ.....વીમળપુરીનો રાજા.

પૂર્ણચંદ્રા.....તેની પુત્રી અને પછીથી વીર-
સેનની અર્ધાંગના.

લખાડુ.....હુટારાઓનો સરદાર.

લખોડુ.....તેનો મીત્ર.

તે શીવાય-પ્રધાન, સૈનાધિપતી, ઓપદાર, માળી,
માળણ, શહેર ખબરો, ગુલામખાં, હંડીજીવકારખાં, શેર-
ખાં, પેપડીખાં, જીતીખાં, તથા યોગી, શીપાહઓ, દાસ,
દાસીઓ, હુટારાઓ. વગેરે.

રસીક.

ચંદ્રસિંહ-દીપમણી નાટક

પંચ એંકી.

ધર્મસ્તુતિ.

૫૬.

બંધા—(વિનતી ધરન્ને ધ્યાન સહુ જન વિનતી ધરન્ને ધ્યાન-એરાગ)

તુજ ગુણ અપરમપાર, પ્રભુજ તુજ ગુણ અપરમપાર.

(પિવાર.)—ટેક.

સુરતરે નાયક સદ્ગુણ દાયક, તારક વિશ્વાધાર— પ્રભુજ.

નમો સુખકરતા ભવ દુઃખ હરતા, નિર્મળ જીગદ્ધાર. પ્ર૦

અકળ ગતિછે તારી મુરારી, કોઈ ન પામે પાર. પ્ર૦

જય નિરંજન અરી દળ બંજન, સત્સનો ખેલી સાર. પ્ર૦

આહો દિનબંધુ સદ્ગુણ સિંધુ, બકત તણો આધાર. પ્ર૦

અરજ અમારી હર ધરીને, સુમતી દે તું દાતાર. પ્ર૦

(૬)

અંક ૧ લો.

પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ—લાડુભટનું ઘર.

ભટાણી.—ઓ દેવ હવે મારે શું કરવું, મારા સ્વામી આજ બાર માસ થયાં દેશાવર ગયા છે તેની ખર કે ખપ્પર કંઈ નથી, ગયા તે ગયાજ. તાજ ધીના ચુમ્મતા લાડુ મળતા હશે તેના મોરચામાં હું તે શાંતી પાદ આપું ? શું ! કોઈ સુંદર સ્ત્રીનો મળી નહીં હોય કે તેની સાથે રમત ગમત કરવામાં મને પિસારી મેલી ? એમજ નહીંતો છ મહીનાનો વાવદો કરેતિ ગયા છે તે હજુ બાર મહીના થવા આવ્યા તોપણ આવ્યા નહોં. મારું મન અતિશય મુંઝાય છે, આ કામાગ્નિનું કષ્ટ મારાથી સહેવાતું નથી.

(ગોરી ચઢી સાસરે ફીરતી કપ્પુ આના—એરાગ.)

જોઈ રાત દીવસ હું રાહ પીધુ તારીરે,

લે જલદી આવીને અહીં ખપ્પર મારીરે.

તુજ વિણ પડે નહીં એન કાણું એક મુજને,

યાપ મુજને અતિશય હર્ષ દેખું ને તુજને.

(બારણું ખપ્પડણું સાંભળીને.)

અરે આ અવાજ શાંતો આવે છે. (બારણા તરફ જોઈને.) કોણ છે ?

નેપથ્યમાંથી—અરે એતો હુધું હું ઉઘાડતો ! (ઉઘાડેછે અને લાડુભટ પ્રવેશ કરે છે).

ભટાણી—ઓહો આતો મારા ભટજી મારા કાગળની કોર ભરીને) ઓ મારા પ્રાણ તમારી નામલી મુક્ત જીવરાંત તમે આટલા દાહાડા સુધી ક્યાં રોકાયા હતા ?

લાડુભટ—તે બધી વાત હમણાં જવાદે, અને રસોઈની તૈયારી કર, મને ભૂખ લાગી છે તેથી જમીને મારે ચંદ્રસિંહ-કુમાર પાસે જવું છે.

ભટાણી—એવું તે કુંવરજી પાસે શું જલદીનું કામ છે ! કે હજી હમણાંજ ચાલ્યા આપોછો તેટલામાં જવાનું કહો છો, તેતો મને કહો. ?

લાડુભટ—લે સાંભળ તારે ! તને પણ સંક્ષેપમાં કહી બતાવું છું, ગાંધોગાંધ ફરતો ફરતો મોહીત પુરીમાં જઈ ચડ્યો, અને ત્યાંના રાજા ભદ્રસેનની કચેરીમાં જઈ આશિર્વાદ આપ્યો અને એ ત્રણ શ્લોક કૈંમ્યા, રાજા ખુશી થયો, અને ચાકર સાથે ભોજનચાખામાં મોકલ્યો. ત્યાં જઈ બંદાતો દ્રઢાસન કરી, પોતીયાંની ગાંઠ જરા નરમ કરીને ખેઠા. ખેઠા, તે ખેઠા અને આંગળ લાડુ મારા પેટમાં પેઠા. ખૂબ તૃપ્ત થઈને, પાંત સોપારી ભચડતા, અને તંબાકુની પિચકારી મારતા, પાયગાના ઉપરના ભાગમાં ઉતારો આપ્યો હતો, ત્યાં જઈ પેટ ઉપર હાથ ફેરવતા બિછનામાં આળોટવા લાગ્યા. મધ્ય રાત્રી થઈ એટલામાં, નીચેના ભાગમાં ફડાકા બોલવા માંડ્યા, તે સાંભળતાં

(૯)

જ મારાતો હેથ ઉડી ગયા કે, વળી આતે શી બલા લાગો, પણ પગે ધ્રુજતો અને હાથે હોમતને પકડતોકને ધોમે ધોમે ખારી આગળ આવી છાંનોમાંનો રહી તમાસો ભેવા લાગ્યો. તો તેજ રાજની કુંવરી દીપમણીની દાસીને પાપગાને ઠાણીયે, બે ચાર ચાપખા ચપ્પડાવી દીધા પછી ધમકી દધને કહ્યું કે, રાંડ દૂત્તી આટલીવાર કેમ લાગી ? તારે તેણીયે જવાબ દીધો કે, તમે યુરસે નહીં થાઓ. અને કહ્યું તે સાંભળો. આપણા રાજની કુંવરી દીપમણી ઝરખામાં હવા ખાતી ભેડી હતી, તેટલામાં તારાપુરના રાજ સુર્યસિંહનો કુમાર ચંદ્રસિંહ તેજ ઝરખા નિચેથી ઘોડો બેલાવતો નીકળ્યો. તેની સાથે કુંવરીની નજર એકમેક થતાં અને તેનું અતિથય સુંદર સ્વરૂપ જોતાં, ગાંડી સરીખી બની ગઈ. તે વખતે હું પાસે હતી એટલે તે શાંત થઈ ત્યાં સુધી મારે ત્યાં રહેવું પડ્યું તેથી માફ કરો. અને હજુ પણ મારે ત્યાંજ સુવા જવું પડશે, માટે હું જાઉં છું. એમ કહી દાસીએ ચાલવા માંડ્યું. આ વાત સાંભળી બંદાના પેટમાંતો કુરકુરી થઈ, અને વિચાર કર્યો કે, દીપમણીની પૂર્ણ પ્રીતી ચંદ્રસિંહ ઉપર થઈ છે, માટે તેને મળી ખાત્રી આપી, લખાવી લખને, કાગળ અને આવા ખુશીના ખબર ચંદ્રસિંહને આપું તો આપણીતો બવની બૂખ જાય. એમ વિચાર કરી, દાસીને આપું આવજું સમજાવી તેની સાથે દીપમણી પાસે ગયો. અને હું કામ બજાવી આપીશ એમ ખાત્રી થઈ તારે તેણીએ ખુશી થઈ કાગળ લખી આપ્યો છે. અને ચંદ્રસિંહ-

ને ખાત્રી થતા સાર તેની છબિ પણ સાથે લાવ્યો છું. જો
આ તેનો આપેલો પોશાક (દેખાડે છે) અને રાજા પાસેથી
પણ રૂપિયા સો શીખના મળ્યા.

ભટ્ટાણી—(પોશાક જોતાં) વાહ ! આતો ઘણું મજેનું જરી-
યાન છે. તે મને બહુ સોબશે.

લાડુભટ્ટ—અલી ! હવે તું ઝાઝો વખત લગાડ ના, અને
રસોઈ કર કે જરા ટાહાડું પેટ કરાંનિ, કુંવરજી પાસે દોડ્યો
જઉંઉં—

ભટ્ટાણી—આલો, નહાઓ અને સંધ્યા સ્નાન કરો તેટલામાં
હું રસોઈ તૈયાર કરું.

(બન્ને ઘરમાં જાય છે)

પ્રવેશ ૨ જો.

૧યજ—ચંદ્રસિંહનું દીવાનખાનું.

વીરસેન—ઓ મારા બહાદુર ચંદ્રસિંહ ! તારું મુખાર્વિદ મે
કદી આટલું બધું દીલગીરીમાં જોયું નથી. સુર્ય જેમ ફુટ રા-
હુથી, પેરાઈ જાય છે, અને તેનું તેજ જેમ ક્ષિણતા પામી છે,
તેમ તારો રમણીય અને હસ્તો ચહેરો આજ કયા શોકરૂપિ
રાહુથી અસ્ત થએલો છે. તારૂં દીલ ઉદાસીથી ભરપૂર જોઈ,
મારું મન મારા હાથમાં નહીં રહેતાં, તારા શોકમાં લાગ લેવા
ચાહે છે. તેથી તું જલદી દરયાવ કે, એટલીજધી શી આકૃત-
માં આવી પડ્યો છું.

ચંદ્રસિંહ—પ્રીયમોત્ર બીરસેન ! તારાથી કંઈપણ છાનું રા-
ખવા માટે દીલ તદન અશક્ત છે તેથી સાંભળ.

(જેને જોતાં મનડું રીઝે એવી છે સુંદર નારી—એરાગ.)
જેને જોતાં સુધ ગઈ ઉડી, એવી મેં દીઠી લલના; ટેક;
શીકાર પાછળ પડતાં જંગલમાં, ખુલો પડ્યો તે ઠાર;
(પછી) મોહીતપુરીમાં યદને આવતાં, દીઠી અપસરા નાર, જેને. ૧

૩૫ અનુપ ગુણવંતી ગોપ્તમાં, જોઈ સહીત શણગાર;
કટાક્ષખાણે કાળજી કાંઈ, ચાતુરી અપરંપાર, જેને. ૨
પાન સરીખું પેટ કહી જે, કુચ્ચ બીલી ફળ તુલ્ય;
નાશિકા સુંદર ચુક પ્રમાણે, ગાલ ગુલાબી ફુલ, જેને. ૩
શબ્દ સાંભળી નાસે કોકિલ, સિંહ કમરથી તેમ.

જોતાં હથેળી કમળ વિચારી, પેસે પાણીમાં એમ, જેને. ૪
કાળી વેણુ અહિ ફેણુ સરિખી, નેણુ ધનુષા કાર;

લલિત ગાત્ર ચંદ્રમૂખ કહી જે, મેળવ પ્રભુ એ નાર, જેને. ૫

હા! એજ મનહર મુર્તિ મારી નજર આગળથી અદ્વાનિય
અસતી નથી. જ્યારથી તે સુંદર સ્ત્રી મારી દ્રષ્ટીએ પડી, ત્વા-
રથી તેણીએ મારા ચિત્તનું તદન હણી જ કરી લીધું છે. હું
ખરેખર કહું છું કે, જો તે સુધડ સ્ત્રી મને નહીં મળે તો, આ
મારો પ્રાણ આ દેહને વિશે ટકનાર નથી.

વીરસેન—ઘલાલા ચંદ્રસિંહ! સર્વત્ર ધધર સર્વ સારાં વાનાં
કરશે, માટે હવે તે વાતની ફીકર છોડ અને ખુશીમાં રહે,
આપણે તે વિષે ખરાખર ગોઠવણ કરીશું.

(લાડુભટ હાંફતો હાંફતો પ્રવેશ કરેછે.)

ચંદ્રસિંહ—આવો ભટજી ! આવડા ઉતાવળા કેમ વાર ?
(ભટ ખડ ખડ હસેછે અને કાગળ તથા છબિ આપેછે તે લેતાં) શું છે વાર ?

લાડુભટ—જે છે તે એમાં છે. આ ફકડનાં કામ'કાયાં ન હોય, એક હજાર રૂપૈયા અને સાડા બે મહીના સુધીનો ચુરમેધરનો આશીર્વાદ છે.

ચંદ્રસિંહ—જેને માટે પેલો થયોછું, તેનાજ ખુશી ખબર તમે જ્યાંથી લાવ્યા ભટજી ?

લાડુભટ—હું હમણાંને હમણાં બાર મહિના થયાં દશાવર કરવા ગયો હતો, અને પાછા આવતાં ગયા મંગળવારને દહાડે મોહીતપુરીમાં રાજા ભદ્રસેનના દરબારમાં રાત રહ્યો હતો તે ટકામાં તે રાજાની પૂત્રી દીપમણીની સાથે મુલાકાત થઈ, તેમાં તે આપના ઉપર સંપૂર્ણ મોહીત છે, એમ જણાયું. અને હું આપનોજ ખાંદાણ હું એવી ખાત્રી થઈ એટલે કાગળ લખી આપ્યો. વળી આપને ખાત્રી થવા માટે તેની છબિ પણ લેતો આવ્યો. અને તેના સ્વયંવર મેડપનું મૂહૂર્ત પણ લગમગ આવ્યું છે. તેની ખટપટમાં સર્વ છે, તે પણ એક મારી સાક્ષાઈ જોવી.

(એમ કહી કુદકા મારેછે.)

વીરસેન—અરે વાહરે ભટજી તમે પણ બહુજ બહાદુરીનું કામ કર્યું. રાજ્યગોર તો એવાજ જોઈએ. સાહાબાશ છે. (હસેછે)

અને ચંદ્રાસંહને) ખરેખર આ વાત ધમરને પુરેપુરી ગમતી છે.

ચંદ્રસિંહ—હા એમજ! નહીં તો આવો બનાવ એકદમ બનવો મુશ્કેલ છે. ઠીક છે તારે હમણાં બટજીને કાંઈપણ ખુશી કરવા નોંધાએ. (બારણા તરફ નોંધને) કોઈ છે કે?

ગુલાબખાં—(સલામ કરીને) હજરત મયે હાજર હું, ક્યાં ફરમાય હવે જનાબ ?

ચંદ્રસિંહ—અપની ખાનગી તેજુરીમસે, અયે બટજીકો સો સોનામોર દનેકો ખજાનચોકુ ખોલો.

ગુલાબખાં—બહોત અઝા સરકાર. (બટજીને) ચક્કીએ બ-
ટજી માહારાજ.

બાહુબટ—(ઉભો થઈને) સદા સુખી રહેો મહારાજ. ધાર્યો
કામ સિદ્ધ થાઓ.

(ખત્તે બપછે.)

ચંદ્રસિંહ—ભાઈ વીરસેન હવે આ કાગળ હું સાંભળું તેમ
વાંચો કે તેમાં શું લખ્યું છે.

(વીરસેન કાગળ વાંચે છે અને ચંદ્રસિંહ છબિ જુએ છે.)

વીરસેન—(મારા પંચીરામ પ્રણામ—એ રાગ—અથવા માહ.)

મારા પીયુજ જરા દો હાથરે, થઈધું ધેલીરે ધેલી;

વાંચો કાગળ લખજો જવાબરે, થઈધું ધેલીરે ધેલી. ટેક;

સ્વસ્તિ શ્રી તારાપુર નગરી, શાબા અપરમપાર;

ત્યાં વસોજો સાહેબા મારા હૈયા કેરા હારે. થઈધું. ૧

બાયક સર્વે ઉપમાને, સહીત સદગુણ સાર;

શીરછત્ર જો માલ્યરા ખારા, ચંદ્રસિંહ કુમારરે. યધધું. ૨
 ખીરાજમાંન ઘોડાપર યધને, જતાં દીઠા મેં જ્યાંય;
 નેણે તમારે મુજને ખારા, ઘાયલ કીધી ત્યાંરે. યધધું. ૩
 તે દીવસથી અંન ન ભાવે, પાણી લાગે ઝેર;
 ચિતા સરખી સેજલડી, કાંઈ નિંદ્રા પણ તે પેરરે. યધધું. ૪
 ઘણું શું લખું સાહેબારે, ટુંકામાં ટુંકો એ સાર;
 યધ ચૂકીધું આપની, તેથી વેગે કરળે વારરે. યધધું. ૫
 મહા મહિનો રળીયાંમણેરે, પક્ષ શુક્લ મોઝારે;
 તિથી સાતમછે બની, વળી વાર શામ સુખકારરે. યધધું. ૬
 સ્વયંવર મંડપ માલ્યરોરે, તે દીન છે આશ;
 વેગે પધારી વાલમા, કાંઈપુરજી હૈડાની આશરે. યધધું. ૭
 લખીતંગ દાસી દીપમણીરે, મોહીતપુરીથી આવારે;
 ક્ષમા કરી ચૂક માલ્યરી, વાંચો પ્રણામ વાર હજારરે. યધધું. ૮

વાહ ॥ શી ચાતુરી ધન્ય છે તારી શુદ્ધિને, અને સાહેબારે
 છે તારી મંધરી વાંણીને. એહિ તારા જેવી સુંદર અને અ-
 કલવંત સ્ત્રીઓને પરમે કૃપાળુ હૃદયે જન્મ આપ્યો ન હોત
 તો, હું ખરેખર કહુંધું કે, આવા મારા મુસ અને શાહાણાં,
 મીત્ર ચંદ્રસિંહ જેવા રાજકુમારોની જોડ ક્યાંથી મળત. !

ચંદ્રસિંહ—પ્રીય મીત્ર ! પરમેશ્વરની કેવી અકુળ ગતિ છે,
 મારા ધારવામાં નહોતું કે, આ પ્રમાણે બનશે. પણ પરમેશ્વરે
 જોઈએ તેવી હમ્મણા પૂર્ણ યથાનું ચિન્હ ખતાવ્યું, તેથી મને
 પ્રણામ હર્ષ થાય છે. માત્ર અફસોસમાં અફસોસ એટલોજ

(૧૪)

યાયછે કે, માહારો વહાલી દીપમણી શીવાય એક ઘડીપણ ૫૧-
ઠવી મુઝકીલ થઈ પડી છે, તો સ્વયંવર થતાં સુધીના દીવસો
મારાથી શી રીતે ગમન થશે !

સેવક—(પ્રવેશ કરીને) મહારજ રસોઇની તૈયારી છે.

ચંદ્રસિંહ—આલો તૈયારી કરો, અમે હમણાં આવીએ છીએ.
(સેવક જાય છે.) (વીરસેનને) મારા વહાલા વીરસેન ! આજથી
જન્મવા સુવાનું મારી સાથે રાખો, કારણ કે, તારાથી જુદું
મારાથી એક પળપણ રહી શકાતું નથી. મારે તેમજ રામા
અને આલો,

(અન્યે જાય છે.)

પ્રવેશ ૨ જો.

સ્થળ—કચેરી.

(પ્રધાન, સનાધપતી, વીગેરે દરબારીયો બેઠા છે, અને મ-
હારાજ સુર્યસિંહ પ્રવેશ કરે છે, એટલે સર્વ ઉભા થઈ માન
આપે છે. અને રાજ સીંહાસન ઉપર બીરાજમાન થાય છે.)

સુર્યસિંહ—પ્રધાનજી !

પ્રધાન—(ઉભા થઈને) મહારાજ !

સુર્યસિંહ—હાજમાં આપણા રાજ્યની સ્થિતિ કેવી ચાલે છે ?

પ્રધાન—રાજધિરાજ ! પરમેશ્વર આપના ઉપર સંપૂર્ણ
મહેરબાન છે, આપણા રાજ્યની સ્થિતિ હાજમાં એટલી તો

ચડતી કળાએ છે કે, કોઈપણ શત્રુ એવા બળવાન નથી કે, આપણાથી વિરૂદ્ધ ચાલે. આપનું નામ સાંભળતાંજ થરથર ધ્રુજવા માંડે છે. આપ્તા રાજ્યમાં શાન્તી છે. વધારે શું કહું મહારાજ ! જેમ સુકલપક્ષમાં ચંદ્ર તેની કળામાં વૃદ્ધિ પામે છે તેમ સુધારો, સુખ, શાન્તી, અને આબાદી વિગેરે તી વૃદ્ધિ થતી જાય છે.

શીપાઈ—(પ્રવેશ કરીને) ખુદાવંત સાહેબ ! મોહિતપુરીસે એક બમત કાગીજ લેકે આપા હય.

સુર્યસિંહ—મોહિત અકા હમિદુ અંદર આને દો.

(શીપાઈ જાય છે અને બ્રાહ્મણ પ્રવેશ કરીને રાજાજીને કાગળ આપે છે.)

સુર્યસિંહ—(મનમાં વાંચીને) પ્રધાનજી ! આતો મોહિત-પુરીના રાજા ભદ્રસેનની કુંવરીનો સ્વયંવર માહામુદ સાતમને સોમવારને દીવસે થવાનો છે તેનું આમંત્રણ પત્ર છે.

પ્રધાન—એણે ! બહારી ખુશીની વાત, ત્યારે આપણે અહીંથી ચંદ્રસિંહને યોગ્યેક લશ્કરસાથે મોકલીએ.

બ્રાહ્મણ—(માન્યુએ) કહેવત છે કે "શીયાળ તાણે શીમ ભણી, અને કૂતરે તાણે ગામ ભણી" એ કાંઈ ખોટું છે. જુઓ ! રાજાજીને તો આમંત્રણ પત્ર આવ્યું છે, તેના હર્ષમાં આપણનેતો કોઈએ સંભારતાએ નથી. એમ કોઈ જાણે છે કે, આ બ્રાહ્મણ પચીસ ગાઉનો તડાકો કરીને આવે છે, તેથી તેના પેટમાં પણ કડાકો થયો હશે. અને તેને માટે કાંઈ તજ-

વિજ કરીયે. “જમલો પેટપર હાથ ફેરવે ને બખ્યાનો જીવ
જાય. ચાલ હવેતો ખેસું. ઉજી રહું જાય તેમ નથી. હે રાંમ,
(ખેસે છે.)

સુર્યસીંહ—હું પણ એમજ ધારું છું, અને ચંદ્રસિંહને ગમત
પડે એટલામાટે, તેની સાથે તમારા પૂત્ર વીરસેનને પણ મોક-
લવો જોઈએ, માટે બન્નેને ખાજાવો.

પ્રધાન—બહુ સારૂ મહારાજ. (ઓપદારને) તમે જઈ કુમા-
રશ્રીને તથા વીરસેનને ખાજાવી લાવો. (ઓપદાર જાયછે) (સુ-
ર્યસીંહને) મહારાજ સાહેબ ! આ આમંત્રણ પત્ર લાવનારને
શીખ આપી વિદાય કરવો જોઈએ.

સુર્યસીંહ—હા, તેને શાલ, પ્રાધડી તથા સો રૂપૈયા આપ-
વાનું કહેા, અને જમવાસાર ભોજનશાળામાં મોકલાવો.

પ્રધાન—(શીપાદને) તુમ જાકર અયે બનનકુ, શાલ, પધ-
ડી, ઐર સો રૂપૈયે રોકડે દીલવાડે, ભોજનશાળામે લે જાઓ.

શીપાદ—બહોત અચ્છા, ચલો બમન. (બાજુએ) મેરા
સાલા અયેસાને અયેસા આતા હયેને, અચ્છા અચ્છા લડુ ખા
જાતા હયે. ઐર અછે કપડે ને નગદ રૂપૈયે લે જાતે હયે.

બાદશાહ—તો સસરીના, ધી વિનાનો ધસીયો ફાકતો, તારો
ખાપ ખાસડાં ફાડતો આવે છે.

શીપાદ—અમે આ હયે ?

બાદશાહ—કંઈ નહીં બહીસાખ કંઈ નહીં, કુતો કહુંકું કે, જ-
માદાર સાહેબ તમારી દાદિયે તેલવાળી વાટ ક્યાંથી ચાંટી ગઈ ?

શીપાઈ—તહીં નહીં સાલે ! એતો સેવીયાં ખાઈ હવે, સો
•હાં ચોંટ રહી હોયગી. ચલ.

ધાદાણુ—બહુ સારૂ મીયાં સાખ, ચાલો (ચાલતો ચાલતો)
રાંડનાયે ખાધી હશે જાનની ઘેંસ, અને દીવાના કોડીયાંમાંથી
તેલ લઈ મોંહિ ચોપડતાં, તેની વાટ દાઢીમાં પેઠી છે. જો સે-
વીયાં ખાધી છે !

(બન્ને જાય છે, અને ચંદ્રસિંહ તથા વીરસેન પ્રવેશ કરે છે.
અને રાજાને વંદન કરી બેસે છે)

ચંદ્રસિંહ—પીતાજી શી આસા છે ?

પ્રધાન—કુમારશ્રી ! મોહીત પુરીના રાજા બદ્રસેનની કુંવરી
દીપમણીનો સ્વયંવર મંડપ માદાસુદ સાતમને શામવારને દીને
છે, તે ઉપર તમારે ત્યાં જવાનું છે માટે તૈયાર થાઓ.

સુર્યસિંહ—વીરસેન ! તારેપણુ ચંદ્રસિંહની સાથે જવાનું છે
માટે તું પણ તૈયાર થા. (પ્રધાનને) પ્રધાનજી ! તમે તેમને
માટે, ખજાના, લશ્કર વિગેરેનો બંદોબસ્ત જોઈએ તેવા કરી
આપજો. તેમાં તમને ઝાઝું કહેવું પડે તેમ નથી. તમે જે ક-
રશો તે હાપણુથીજ કરશો. હવે કચેરીનો વખત પૂરો થયો છે.
શોભદાર—કચેરી-બ-ર-ખા-સ્ત (પડદો પરેછે.)

(૧૧)

અંક ૨ જો.

પ્રવેશ ૧. લો.

સ્થળ—મોહીતપુરીમાં માળીનું ઘર.

માળણુ—આજ ચાર દહાડા થયા મારે માટે લુગડાં લાવવાનું કહ્યું છે, પણ મુવો ગનકારતો નથી. કાલે બ્યારે કજી-ઓ મચાવ્યો, અને ખુબ ગાળો ચોપડી ત્યારે આજ લાવવાનું કપ્પલ કર્યું છે, તેપણ હજી સુધી લાવ્યો નહીં, તેમ આવ્યોપણ નહીં. માટે આજપણ બેયા નેવી કરું.

નેપથ્યમાંથી—અલી ઓ અલી ઉઘાડ !

માળણુ—કોણ છે ?

નેપથ્યમાંથી—તારો મોકાંણીયો. !

માળણુ—મારો રજા આવ્યોતો ખરો. (ઉઘાડે છે અને મુસ્સાથી ખેસે છે.)

માળી—(પ્રવેશ કરી, માળણુની દાઢીએ હાથ દબને) અલી! ઉઠ ઉઠ ખાવા દે. ઝટકર કાલે દીપમણીબાનો (અટકીને) ઓહું હું કેવાય. હાં, હા ! પેલું હંમર મડમ થવાનું સેને ! માટે કુલના હાર, અને એવું એવું બેહેને, તે હાર બધા માળીને કેવા બવુંસે. પછે મોડી રાતે કોઈ ઉઠે નઈ, માટે ઉઠ ! (દાઢ હલાવીને તથા દાંત બીસીને) ઉઠને ! !

માળણુ—(હાથ તરછોડીને) જા, જા, રજા. હુંતો કાંઈ ખાવાં આપતી નથી. મારે માટે કહ્યું હતું તેતો લાવ્યો નહીં. તે તારા

મનમાં શું જાણુછ (મ્હેં મરડે છે.)

માળી—(તેનું મ્હેં પોતા તરફ મરડીને) અરે લુગડાં લુગડાં
હું કરસ, હું હો કરતાં મોટો માળી સું. તેથી દીપમણીબાના
હંમરેમંડમનાં અનામનાં બધાઈ કરતાં, ઝાઝી પેરામણી મને
મળે, અને તેમાં, હાડીયું, ધા-ધરા ને, કાપ-ડાં ને, બારે
બારે ધરણા મળે. તે પેરીને, આંમ તેમ રમઝોલ ઠમાક કર-
જેતા ! (લાંબો હાથ કરે છે, ને માળણુ તાળી દેછે એટલે)
હજે !

માળણુ—(પ્રશ્ની થઈ નખરાં કરતી કરતી) એમ કે ! તારે-
તો ઠીક, હ્યો ચાલો તારે.

માળી—અલી ! મને એક ગઈ કાલ હાંણું આળ્યું. તે
કેવાની વાત નહીં.

માળણુ—એવું તે શું આળ્યું આળ્યું કે, કેવાઈ નહીં. ના,
પણુ મનેતો કહેા. પછી ખાવાની વાત.

માળી—તઈ કઉકે ! કઉસું હો !! જાણે જી, ઓય ઓય
ઓય ! !

માળણુ—વળી શું થઈ ગયું ?

માળી—અરે રાંડ બગાંએ બામકું બરી ખાધું, લે-લે-લે,
ખંજોળ, ખંજોળ, ખંજોળ ! !

માળણુ—ઝટ કોને, એમ એમ નખરાં શું કરોછો.

માળી—ઓય તારા નખરાંમાં ગરમ મસાલો બરી દઉંઉં!!
લે તારે કીયુંસું હો ? જાણે જી હપનુંતો એવું હનું કે, જાણે

હુતો રાંઝ્યો. અને પછી રોવા માંડ્યો, લે ઠીક.

માળણુ—અરરરર !!! ખમાં કરે ખોડીયાર તમને, તમારા ઉપરથી હુજ રાંડું.

માળી—નારે ના મારી બાપડી, તું રાંડીયના, તું રાંડે તારે હું હુ કરું. અટલે હું રાંડું તો કાંઈ નહીં.

માળણુ—હવે કાંઈ નઈ એતો સોણુંજ હતુને, થયું. પણ આજતો તમારા માટે ખરાખર ખાવાનું કરી રાખ્યું હતું ! પણ હવે હું મનાણી એટલે ફરીથી ઝટ ખાવાનું કરી નાંખુ. નીકર આ ખીમડીમાંતો અરવો અરધ મીઠું નાંખીને ખેઠીતી. હ્યો ચાલો ધરમાં (બંને જાય છે.)

પ્રવેશ ૨ જો.

સ્થળ—ભદ્રસેને આપેલો ચંદ્રસિંહનો ઉતારો.

વીરશેન—બાઈ ચંદ્રસિંહ ! આપણે આજે અધોરી વડ પાસેથી ચાર વાગતે ચાલ્યા હતા, તોપણ ઠીક પહોંચ્યા. તેમ ઉતારો પણ સારો મળ્યો છે. જુઓ, આપણા સઘળાં માણસો વિમરેન્ને બંદોબસ્ત સારી રીતે થયો છે, કેમ બાઈ !

ચંદ્રસિંહ—હા, તેમજ છે. કોઈ જાતની હરકત આજે તેમ નથી. પણ આપણે અહીં આવી પહોંચ્યા, તેના ખખર દીપ-મણીને જલદીથી જણાવવા માટે દીલ ચાહે છે. કારણ કે, જેવા વિચારો તેને વિષે મારા મનમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તેમજ

તેને પણ થતા હશે કે નહીં. કેમ વાર ?

વીરસેન—હા, ખરાબર છે. તેમ કરવું જોઈએજ. પણ આ વખતે કાગળ લખવાને માટે પુરતો વખત નહીં મળે. માટે બટલના સાથે મહેાવેથી કેવરાવીએતો કેમ ?

ચંદ્રસિંહ—(જરા વિચાર કરીને) તેમજ કરીયે. (લઘુબટને) બટલ ! તમે જમને આ ખબર દીપમણીને આપો.

લઘુબટ—એતો (જાતી ઠોકીને) ફકડનાંજ કામ !! (જાયછે)

પ્રવેશ ૨ જો.

સ્થળ—દીપમણીનો ખાનગી મહેલ.

દીપમણી—(સીતાજીના મહીનાનો રાગ).

મારા પ્રાણ વલબ ચંદ્રસિંહ, હજી કેમ નાવીયા;
કાગળ લખવામાં પડી કાંઈ ચુક, કે રીસે સપડાવીયા.
ખારા જ્યારથી દીઠાછે આપ, હયું ચિત્ત માલ્યરૂં;
થયું કઠણ હૃદય અતિ કેમ, અરેરે તાલ્યરૂં.
માટે દરશન દે દીલદાર, દાસીની જાણી દયા;
નહોતો થયેરે કુંઈક ઉત્પાત, વિના તારી મયા.

જહાલી સખી યશમતી ! કેટલાએક રાજકુમારો આવી પ-
હ્યાંઆ, પણ મ્હારો જહાલો, મારો પ્રાણાધાર, મારા ચિત્તનો
ચોરનાર, ચંદ્રસમ શીતળતા અને સિંહની પેઠે શર ધરાવનાર
એવા જ ચંદ્રસિંહ, તે હજી સુધી કેમ નહીં આવ્યો. કાંઈ વિ-

ધન આબું કે શું ! પત્ની જવાબ પણ આવ્યો નથી કે તેના ઉપર હું ધીરજ રાખું. આટલા વખતમાં જો નહીં આવે તો, (નિસાસો મુકીને) હે સખી કાલે હું શું કરીશ. આહા હે પરમ-શ્વર તારે મને આપઘાત કરાવવી છે કે શું ! મારાથી હવે ધીરજ પકડાતી નથી.

યશોમતી—એન ! આટલી બધી અધીરીશા માટે થાય છે. એમ અકળાવાથી શું થાય. તે કદી આવ્યા વિના રહેશે નહીં. જો ધડી મોડા કે વહેલા, પણ આવશે ખરા કેમકે, તે દીવસે આપણે ગોખમાં બેઠાં હતાં ને, તે ઘોડાપર સ્વાર થઇને નીકળ્યા હતા, તે વખતે તારી અને તેમની એક નજર થતાં, જોટલી પ્રીતી તેં બતાવી, તે કરતાં તેણે ઓગણી બતાવી હતી. વળી તેં કાગળ લખી પૂરો ભેદ દરશાવ્યો છે, તેથી ગમે તેમ થાય તોપણ કદી આવ્યા શીવાય રહેજ નહીં. માટે બેફીર રહે (કુંઈ અવાજ સાંભળીને) દાસી ! બારણું કોણ ખખડાવે છે ?

(દાસી ઉઘાડે છે અને લાડુભટ પ્રવેશ કરે છે)

દાસી—ઓહો આતો તે, દીવસે આવ્યા હતા તે બટજી.

યશોમતી—ઓહો બટજી પધારો પધારો અત્યારે ક્યાંથી ?

લાડુભટ—ક્યાંથી ક્યાંથી શું; ભાગોળમાંથી. ચંદ્રસિંહ પધાર્યા છે, અને તેમણે મને ખબર આપવા મોકલ્યો છે. કાગળ લખતતો ખરા પણ, ઘણા મોડા પહોંચ્યા તેથી લખાયો નહીં. લખે ઠીક; હવે વખત ઘણો થયો છે, માટે હું જાઉં છું.

દીપમણી—બટજી ! આવા ખુશીના ખબર લાવ્યા, તેના

બદલામાં (ગળામાંથી હાર કાઢીને) આ લેતા જાઓ (આપેછે.)

ભાકુભટ—(જાળને) અખંડ સૌભાગ્ય, તમારી મન કાંમના પૂરી થાઓ. (ખાજીએ) આપણનેતો ઠીક ફાવ્યું છે ! આંહીથી અને ત્યાંથી, ખંને ઠેકાણેથી, હંબા હા ! ! (જાપ છે.)

યશોમતી—લે ઠીક. પરમેશ્વરે સર્વ સારાં વાનાં કીધાં. હવે રાત ધણી ગઈ છે, માટે આપણે પણ સુઈ જઈએ.

દીપમણી—આ રાત ક્યારે પૂરી થાય. અને સ્વયંવરની તૈયારી ક્યારે થાય. અને મારા મનના માનેલાને ક્યારે મળે. એવા વિચારના ઉભરાથી ઊંઘતો આવવાની નથી. પણ લે જે ઘડી આજેટીએ. (સુએછે.) (પડદો પડેછે.)

પ્રવેશ ૪ થો.

સ્થળ—રસ્તો.

નિર્દયસિંહ—(સીસ્કારો કરતો અને દાંત બીંસતો) પ્રધાનજી! ગઈ કાલે સ્વયંવર મંડપમાં દીપમણીએ, તારાપુરના રાજા સુધંસિંહના કુમાર ચંદ્રસિંહને વરમાળ આરોપી, તોપણ શું થઈ ગયું ! (વધારે જીરૂસાથી) એ કુટુંબ શું જાણતો હશે ! અબર નથી કે જ્યાં સુધી (જાતી ઠોકીને) આ ખોળીયામાં પ્રાણવાસો કરી રહેલો છે, ત્યાં સુધી શું, તે સહી સલામત દીપમણીને જઈ જાય; નહીં નહીં, કદી નહીં. (તલવાર ખતાવીને) આ સમયેરના ઝપાટામાં કોની મગફૂર છે ઘડથી મસ્તક જુદું કરે

નહોં ત્યાં સુધી માંડે નામ નિર્દયસિંહ શાનો.

(શહેરખખરો પ્રવેશ કરે છે.)

શહેરખખરો—રાજધિરાજા આપે મને ચંદ્રસિંહની તબવી-
જ માટે મોકલ્યો હતો, તે ખખર હું ચોકશીથી લાવ્યો છું. તે
આજે મોડા નીકળવાના છે, અને રસ્તામાં અધોરી વડની
નિચે રાત્રી રહેવાના છે.

નિર્દયસિંહ—શહાબાશ, શહાબાશ શહેરખખરો. તારું નામ
શહેરખખરો યોગ્ય રીતે પાડેલું છે. (પ્રધાનને) કેમ પ્રધાનજી ?
હું ધારું કે આજ રાત્રે તેની છાવણી ઉપર છાપો મારી,
મારા મનનું હર્ષ કરી પોતાની સાથે લઈ જનારી, એક અગ-
મગતો તારો; તેને લાવી માંડે દીલ જે મળવાને તલપી રહ્યું છે,
તેને શાન્ત પાડું. કેમ પ્રધાનજી ! શા વિચારમાં પડ્યા ?

પ્રધાન—મહારાજ મને એમ લાગે છે કે, તેમ કરવું સુસ્કીલ
ચઈ પડશે. કારણ કે, તે રાજ્ય ધણુંજ જખર છે. અને તેની
સાથે મહા પ્રાક્રમી ને જખર જીવ્યા છે, માટે તેમ નહોં કરતાં
આપણે આજ રાત્રે થોડાએક શીપાઇઓ સાથે, ત્યાં જઈને
અમ રીતે તેનું હર્ષ કરી લાવવું એ ઠીક છે. (સેનાધિપતિને)
કેમ સેનાધિપતી ? કુંધે મરે તેને વિષ શા માટે આપવું જોઈયે.

સેનાધિપતી—મહારાજ પ્રધાનજીનું કહેવું ખરાખર છે. માટે
એમજ રાખવું વધારે ઠીક છે.

નિર્દયસિંહ—ઠીક ત્યારે પ્રધાનજી ? હું, તમે, સેનાધિપતી,
વિગેરે એકાએક ખાત્રીદાર શીપાઇઓ સહીત જઈ તમારા ક-

(૨૫)

હેવા પ્રમાણે, હણું કરી લાગીએ. (સેનાધિપતીને) સેનાધિપતી!
તમારે થોડાએક ખાત્રીદાર માણસોને અગાઉથીજ મોકલવા
બંદોબસ્ત કરવો. અને તે સહુ ત્યાં ધણી ચુપકી અને ચાલી-
કીધી રહે એવી સૂચના આપવી, કેમ સમજ્યા કે ?

સેનાધિપતી—બહુ સાહે મહારાજ, જેવા આપનો હુકમ.

(જાય છે.)

નિર્દયસિંહ—પ્રધાનજી આપણે નીકળવાને હવે થોડોજ વ-
ખત બાકી રહેલો છે. અને આંહીથી એક કોશ દૂર જવું પડશે.
માટે તમે પણ જલદી તૈયારી કરો.

પ્રધાન—ઘણું સાહે જે વખતે હુકમ ફરમાવો તે વખતે
આપનો તામેદાર હાજર છે. (જાય છે.)

નિર્દયસિંહ—(છાતીએ હાથ દબાવે) નિર્દયસિંહા હવે તારી
ધરતી પૂર્ણ થવાનો વખત પાસે આવે છે. થોડી મુદતમાં હવે
તારી ધરતીત પ્રીયાને તું મળીશ. (જાય છે.)

—ૐૐૐૐ—

પ્રવેશ ૫ માં.

સ્થળ—જંગલમાં અધોરી વડ.

વીરસેન—બાઈ ચંદ્રસિંહ ! હવે સુર્યનારાયણ પણ મંદ મંદ
ગતિએ અસ્ત થવા આવ્યો છે. તથા સર્વ પક્ષિઓ તેના
સહ કુટુંબયાં કિલોલ કરતાં તેના માળાઓ તરફ જાય છે બગ

બગ સાયંકાળનો વખત થવા આવ્યો છે, માટે આ વડ નિચે રાત્રી ગાળવાનો ઠરાવ કર્યો છે, તે પ્રમાણેજ કરીએ.

. ચંદ્રસિંહ—હા બાઈ તેમજ કરવું પડશે; શું કરીએ, આપણને દીપમણીનાં માખાપે મોડી રજા આપી, નહીંતો અત્યારે ક્યારનાંએ તારાપુર પહોંચ્યાં હોત. અહો ! તે કેવાં માયાળુ. રજા આપતાં આપતાં કેટલો વખત કાઢી નાંખ્યો. ને જૂદા પડતી વખતે તે કેવાં દીલગીર થતાં હતાં !

વીરસેન—જે એક ઘડીપણ નજરથી દુર નહીં રહેલા, તે જૂદાં પડે ત્યારે કેમ ન થાય અલખત, થાયજ. (પ્રધાનને) આ જની રાતનો અહીંયાંજ પડાવ કરવો પડશે. માટે તંબુઓનો ખરાબર બંદોબસ્ત કરો. (જાય છે અને ઘોડીવારે પાછો આવીને)

પ્રધાન—મહારાજ ! આપના હુકમ પ્રમાણે સર્વ તૈયારી કરી.

વીરસેન—કેમ પ્રીય મીત્ર ! (એક તંબુ તરફ આંગળી કરીને) આ તંબુ ખાસ દીપમણીને માટે રાખવો. અને (બીજા તરફ આંગળી કરીને) આ, આપણે માટે. અને (ત્રીજા તરફ આંગળી કરીને) પેલામાં પ્રધાનજી વીગેરે. (સેનાધીપતીને) ચોકી પહેરાનો ખરાબર બંદોબસ્ત રાખવો, અને બે ચાર ખાસ શીપાઈઓ અહીંયાંને માટે મોકલો.

સેનાધીપતી—બહુ સારું. (ચોકી પહેરાનો બંદોબસ્ત કરીને, અને ચાર શીપાઈઓને બોલાવીને) દેખો તુંમ બડી અબડદારીસેં હોંયાં ચોકી પહેરા કરનાં.

(સેનાધીપતી જાય છે.)

શીપાઈઓ—બહોત ખુબ સાહબ.

પહેલા શીપાઈ—ક્યું બાઈ ! અપને કસુંબા બસુંબા નીકા-
લેંગેને !

બીજો શીપાઈ—હાં હાં ઉસ્મે ક્યા બડી ખાત હે. નીકાલો
ખલતેમેસે અફીમ, ઓર લાઓ પાની.

ત્રીજો શી૦—(ખલતામાંથી અફીણ કાઢીને) લીજીએ એ
એ અફીમ. (ઓથાને) બાઈ તુંમ જરા હોંયાસે પાની લાઓતો.

ચોથો શી૦—દેખો બાઈ મેરી આંખોમે થોરા દીનસે કુચ્છ
અયેસા હોગયા હયેકે, દીનકીતો દીવા જેસી હયે, લેકીન રાતકુ
જરા સટર પટર હોતે હયે. (પહેલાને) બાઈ તુંમ ક્યા કરતેહો!

પહેલો૦—બાઈ મેરાખી જરા પાંઉ ફુખ્તા હયે, સો મયે
લાચાર હું, લેકીન તેરે જેસે ખીકન નહી હું. સુન મીઆં, મયે
એક દીન સેનાધિપતીકે સાંચં ગાંઉ ગાંચિયે, વાંહાં એક બખત,
આધી રાતકા સુમાર હુવા ઈતિમે ખાવડામેસે પાની લાનેકે
ખાસ્તે ફરમાયા, તો મયે એક લોટા લેકે ખાવડીમે દાખીલ
હુવા. ઈતિનેમે કોઈ સાલા ડરાંઉ ડરાંઉ કરને લગા. અયસે
અયસે એક બખત, ફુસરે બખત, તીસરે બખત, ફીર અય-
સેને અયસે બાલનેકો લગા. મયેને કીયા મેં તેરેસે ડરનેવાલા
નહી; સમજે ! તું મુન્હે પીછાંનતે હો, મેરા ખાવા બડી લડા-
ઈમેં મરગા હયે, તો મયે ઇસ્કા બયેટા હજી સો તેરેસે કયેસે
ડરું. (જીરુસાથી) અયેસે અયસે કહેતે ગયે, ઓર પીછાડી
પીછાડી પાંઉ ધરતે ગયે. ઈતિનેમે એક ઠોકર લગીતો પાંઉતો

દુટા, લેકીન બહાર નીકલ આયા. ઓતો મેં નીકલુ મીઆં !
 ફુસરેકા મગફુર કે અપસી બહાફુરીકા કામ કર સકે ? ઉસ
 દીનસેં અયે મેરા પાંચ ફુખતા હયે.

બધા—(હસ્તા હસ્તા) અરે ઓતો મેડક બેડક હોયગા.

પેહેલો—નહી બાઈ નહી. ઓતો કોઈ જાપરજસ્ત બલાયા
 જીની હોયગા.

બીજો—જાને દો મેરે બાઈ પાનીકા ક્યા જરૂર હયે, અછે
 અછે ઝોર છોટે છોટે ટુકડે કરકે મુંહમે ડાલોને !

બધા—હાં હાં, વોહબી અછા હયે.

(કટકા કરેછે, અને એક બીજાને અવરાવવામાં તાણુએચ કરે
 છે, એટલામાં નિર્દયસિંહ પોતાનાં માણસો સહીત ધીમેથી પ્ર-
 વેશ કરે છે.)

નિર્દયસિંહ—પેહેલાં આ શીપાઈએને એકદમ ઓચોતા ક-
 તલ કરી નાંખો.

(ચારજણા એકદમ ચારેને તલવારથી ઠાર કરેછે,

અને બધા તંબુ જોતા જોતા દીપમણીના તંબુમાં જાયછે.)

નિર્દયસિંહ—(દીપમણી તરફ આંગળી કરીને) જરાપણ
 થડકારો લાગે નહીં, એવી રીતે પલંગ સહીત જાયકી લો.

(ચારજણા તેમ કરેછે અને સર્વ જાય છે.)

વિરસેન—(જગૃત થઇને) ઓહો !! (ચંદ્રસિંહને જગાડેછે
 અને તે જાગૃત થાય છે એટલે.) બાઈ ! ચારતો બજી ગયા
 છે, અને તૈયારી કરતાં પણ બે કલાક થયે. માટે ઉઠો, હું

સેનાધીપતીના તંબુમાં જઈ તૈયારી કરાવું. (આલવા જાય છે અને મડદાં તરફ નજર પડતાં એકદમ ચોકીને) અરે આ શા ગજબ !! આ શું ! (પાસે જઈ જુએ છે) અરરર ! આતો પહેરેગીરોતાં ખુન થયાં જણાય છે. અરે આ ખુન કરનાર કોણ કુટ. (મોટા સાદથી) સેનાધીપતી, આ સેનાધીપતી, જલદી આવો. (સેનાધીપતી આવે છે અને મડદાં નીચે ગબરાઈને) વળી આ શા જુલમ !!

ચંદ્રસિંહ—(તંબુમાંથી બહાર આવીને) શું છે શું ?

વીરસેન—જુએને આ પહેરેગીરોતાં કોઈએ ખુન કર્યાં !

ચંદ્રસિંહ—(જરા વિચાર કરીને) પણ આ ખુન શા કારણથી થયાં હશે તે કાંઈ સમજાતું નથી. (વધારે આલવા જાય છે એટલામાં.)

દાસી—(ગડબડાટ સાંભળતાં ભગી હોઈને) આ શા ખૂન રાણુ થઈ રહ્યો છે ! (આસપાસ જોતાં ગબરાઈને) અરે આં-હીથી દીપમણીયા ક્યાં ગયાં ! (સઘળાની પાસે દોડતી આવીને) ધાઓ ધાઓ અહીયાં દીપમણીયા છે નહીં.

ચંદ્રસિંહ—અરે તું શું ખોલે છે ! શું દીપમણી નથી !!

(મુરછા ખાઈ પડે છે.)

વીરસેન—સેનાધીપતી તમે જલદી લશ્કર લઈ તપાસ કરો કે, અહીથી દીપમણી ક્યાં જાય. !

(સેનાધીપતી લશ્કરને હુકમ કરે છે, અને પોતે તથા લશ્કરનાં માણસો દોડદોડ કરે છે, અને વીરસેન તથા દાસી

ચંદ્રસિંહની આસનાવાસના કરેછે, તે કેટલીકવારે સુદ્ધિમાં આવે છે, અને સેનાધીપતી પ્રવેશ કરેછે.)

સેનાધીપતી—(નિસાસ નાંખીને) મહારાજ, અહીંથી ફરતા દસ કોથ સુધીમાં તપાસ કરતાં ક્યાંઈ પણ ભાળ મળી નહીં.

ચંદ્રસિંહ—હાય હાય !! આ શું થવા ખેતું ! આ પ્રભૂ મારી બહાલી પ્રીયા ક્યાં ગઈ.

વીરસેન—અરેઅર; જોણે આ શીપાછાઓનાં ખુંત કર્યાં, તેણે જ દીપમણીનું હણું કર્યું. એમાં સંશય નહીં.

ચંદ્રસિંહ—(જુસ્સામાં આવીને) અરે પણ તે કોઈ મને ખતાવો; તોપછી હું તેને જોઈ લઉં.

વીરસેન—ઓ ભલા ભગવાન ! તારી ગતીની કાંઈ ખબર પડતી નથી, જે આવા સદગુણી અને સુચ્છ, તેને માથે શું જુલમ જુલમવા ખેડો.હા!! થોડી મુદતમાં કેટલો ફેરફાર. થોડીવાર અગાજ કેવી ખુશાલી હતી, અને આ વખતે શું બન્યું ! ! શીવ ! શીવ ! શીવ ! !

ચંદ્રસિંહ—ઓ પ્રીયા તું ક્યાં ગઈ. અરે તું જલદી આવી મળ, નહીંતો આ પ્રાણુ આલ્યો જાય છે. તારો વિયોગ મારાથી સહન થઈ શકતો નથી. (ગળગળીત થાયછે)

વીરસેન—ભાઈ જરા હોંમત પકડો. આવાં તમારાં દિન વચન સાંભળી, અમારી છાતી ફાટી જાય છે. (નેત્રો આંસુથી ભરાઈ આવે છે.)

ચંદ્રસિંહ—હું ધીરજતે શી રીતે ધરું, મારાથી ધીરજ રહેતી

નથી. હા !! હવે હું શું કરું ! હવે હું ક્યાં જઈ ! મારું રત્ન ક્યાં જતું રહ્યું, મારી પ્રીયા ક્યાં ખોવાઈ ગઈ ! હવે હું રાજ્યમાં જઈ શું કરું. આ મારો જન્મ મિથ્યા ગયો. (બધાને) તમે સર્વ ધેર જાઓ; મારે ઘરની જરૂર નથી. જો થોડા દીવસમાં દીપમંણીની બાળ મળી તો ઠીક છે, નહીતો જંગલોમાં રખડી આ મારા દેહનો ત્યાગ કરીશ.

સેનાધિપતી—મહારાજ આપ એ શું બોલો છો ? અમે આ પના શિયાય શું મ્હો લઈને જઈએ. અને શું જવાબ દઈએ. આપ એમ ના કરો, અને ચાલો. અને મગદુર કોની છે કે આપનો ચોર થઈ ! આ પૃથ્વીની પીઠપર રહી શકે.

ચંદ્રસિંહ—તમારે એ વિષે કાંઈ પણ કહેવું નહીં. જેમ હું કહું છું તેમ કરો.

વીરસેન—બાઈ તારે હું પણ જઈને શું કરું ? બ્યાં ચંદ્રસિંહ ત્યાં વીરસેન, બ્યાં તમે ત્યાં હું.

ચંદ્રસિંહ—ના બાઈ ! તું પણ સર્વની સાથેજ જ. મેં જે અસુખ કર્મના સંસાર કીધા હશે, તે હુંજ ભાગવીશ. તેમાં તને શા માટે મારી સાથે દુઃખી કરું ? નહીં નહીં તું પણ જ. (એમ કહી ચાલતો થાય છે)

વીરસેન—એ વાત કદી બનનાર નહીં, હું પણ તમારી સાથેજ. (એમ કહી તે પણ તેની સાથે જાય છે, અને સધળાં માણસ પણ દીલગીર થાય છે, અને રડે છે.) (પડો પડો.)

અંક ૩ જો.

પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ—નિર્દયસિંહનો મહેલ.

દીપમણી—(૨૬તી ૨૬તી.) ઓઘવળ સંદેસો કહેજો સાંમને
એ રામ.)

શુંરે કરું હું કહું દુઃખ કોની આગળે,
વિયોગ પડ્યોરે પતી મારાથી આ વારળે;
નિર્દયસિંહ નિર્દયરે આવડો કેમ થઈ,
જાગ્યો ક્યાં જન્મનાં, વેર લેનારળે. શુંરે. ૧

પ્રાણ પતી મુજનેરે છોડી ક્યાં ગયા,
સાસુ સસરો માત પિતા વળી વીરળે;
સહાય કરો આવરિ વેગે તમે માણરી,
નથી ધરાતી કાંઈ મારાથી હવે ધીરળે. શુંરે. ૨

અકુળ થયા મનોરથ મારા ધાર્યો સહુ,
રેણ્યો દરીયો દુઃખ તણો મુજ શીરળે;
મળવ પ્રમુ પતી મારાથી વેગે કરી,
નહીતો જાણે મારો જીવ તંજીને શીરળે, શુંરે - ૩
(મૂર્છા ખાઈ ધરણી પર પડેછે, અને થોડી વારે
સુદ્ધિમાં આવેછે એટલે)

ઓ દેવ! ઓ દયાળુ હૃદયરે તારા શ્યા અપરાધમાં આ-
વી, કે તું મુજ, અવળાપર એકા એક આવા અધોર સંકટના

વરસાદ વરસાવે છે. શું તને દયા નથી આવતી? આ દૂષ્ટ નિર્દય પથ્થરની છાતીનો ધણી, મારા પર એકાએક કેવા જીલમ મુજબરવા તત્પર થયો છે! હવે મારું શિયળ કેમ હલેશે તેની ચિંતામાં મારું હૃદય કંપે છે. રડી રડીને આંખો પણ જવા બેઠી. અરેરે! હજુએ કોણ જાણે શુંએ થશે તે કાંઈ સુખતું નથી. અરે હું તો એમજ સમજતી હતી કે, મારા મુખનો મૂંઝવે ઉદય થયો છે, અને કેવા વિચારો મારા મનમાં આવતા હતા. પણ તેતો સધળું નિષ્ફળ થયું, અને તેને બદલે આ દશાને પહોંચો. (નિસાસો મુકતી તથા વધારે રડતી) અરેરે મારા પ્રાણવલ્લભ ક્યાં રહ્યા, અને હું આ કાળના પંજરામાં ક્યાં સપડાઈ ગઈ. હે દૈવ હવે તું શું કરવા ધારે છે? (અમકીને) અરે વળી આ કોણ આગ્યું? (જુએ છે તો) વળી એ ચંડાળ આવ્યો, હાય હાય હવે હું શું કરીશ! !!

નિર્દસિંહ—(પ્રવેશ કરીને) કેમ પ્યારી હવે શા વિચાર કરે છે? અને દીલગીર શા માટે થાય છે. તું ખચિત એમ ધારકે, મુખને અનુભવ લેવાનો સમય તો હવેજ આવ્યો છે. માટે તારા દીલને શાંત કરે, અને મારા આતુર મનને તારા મંજૂલ વામ્બથી શાંત પમાડ.

દીપમણી—(રીસમાં) ખાલું તારું મન, અને આગ લગાડ તારા મુખમાં. તારો અર્થ સાધવાની આશાએ મારા પતીથી વિખુટી પાડી, તું મને હણી કરી લાવ્યો છું, પણ તે તારા વિચાર ફેકટ છે. આ મારા દહમાં પ્રાણ છે ત્યાં સુધી, મારું

શીયળ અંડિત કરેલા કોઈ સમર્થ નથી. તે તું તારા મનને નકી જાણજે.

નિર્દયસિંહ.—આવા સુખના સાગરમાં આવી છતાં દુઃખ શા માટે માને છે, અને તારા પતીની આશા પણ શા માટે રાજે છે ? તેતો કોણ જાણે મ્યાંય રખડી રખડીને કુટાઈ ગયો હશે ! તું મનેજ પતા જાણ એટલે તારા મનની મુસદ્દા પૂરી પડશે. વળી મારી ચાર રાણીઓમાં તું એજ પટરાણી, અને હું પણ તારો દાસ, તું જેમ કરવા માગે તેમ કરવા હાજર થું. માટે વિચાર કર અને સમજ. તુંતો મારાજ કર્મમાં લખેલી પણ, વિધાત્રી લખતાં જે આંકડા ચુકી ગઈ, તેને લીધે આટલો જરા ફરફાર થયો. તોપણ શું થઈ ગયું ? અંતે ધીને ઘડે ધી પડ્યું, એટલે જે થયું તે સારા માટે. અકબોસ છોડી, આ, પી, પહેર, ઝોદ. અને આવ્ય મારી સાથે કિલોલ કર. આપણું જીંડું બરાબર મળી રહ્યું.

દીપમણી.—આટલી બધી લવરી કરવાને તુંને પરજેઘરે હાથથી છોડી દીધો કે શું ? કુજ તું મને સતાવે છે તે, માંખણની આશાએ પાણી વલીવે તેટલુંજ. હું સતી એવું નામ ધરાવું છું, અને મારા પતી શીવાય, બીજા સર્વ, નહાના તે બંધૂ, અને મહોટા તે પીતા બરાબર છે. તું નકી સમજ કે, સત્ય-મી બેલી સર્વત્ત ઈશ્વર છે. તો તારા જેવા ધાનના બસવાથી શું ચતાર છે.

નિર્દયસિંહ.—(ધુસ્ત્રાપી) આટલું આટલું સમજવતાં મધ્ય

તારા સમજવામાં આવતું નથી કેમ ? તો બોલ કે હવે મારા કહ્યા પ્રમાણે વર્તવું છે કે નહીં ? કહું છું કે સમજ, નહીંતો પછી તારો ઈશ્વર અને તારો પતી તારીકેવી સહાય કરેછે તે જોઈશ. માફ નામ નિર્દયસિંહ યાદ રાખ, અને તારા વિચાર જલ્દીથી જણાવી દે.

દીપમણી—(રડતી તથા કંપતી મનમાં) હાય હાય હવે શો ઉપાય ! આ પાપી ચંડાળ શું બોલે છે ! હે દયાળુ દેવ આ મારી લાજ તારા હાથમાં છે. તારા શીવાય આ વખત માફ કોઈ પણ છે નહીં. (આસન) પૂર્વમાં ઉગતો સુર્ય કદી પશ્ચિમમાં ઉગે ! અથવા આ પ્રધિવ ઉથલપાયલ થઈ જાય ! તેમજ અમળ મેર ડોલવા લાગે, તો પણ શું થયું ! પણ આ માફ અખંડિત શિયળ ગમે તેમ યાય તોપણ ખંડિત યનાર નથી. માટે પરમેશ્વરનો ડર રાખ, અને મીઠ્યા વાત જવા દે.

નિર્દયસિંહ—(બણા ક્રોધમાં) જાણ્યો તારો પરમેશ્વર, અને જાણ્યું તારું શીયળ. સોરંગી ખંડાય તેમ રંગ દે. લે બોલાવ હવે તારા પરમેશ્વરને. (જીસ્સાથી પાસે આવે છે. અને દીપમણીનો હાથ ઝાલી જબર ઝોટો મારે છે. તેથી બોંયપર પડી મેથુદ થઈ જાય છે. એટલે તેના માયાના વાળ ઝાલી ધસડે છે. ધસડતો ધસડતો બારણા આગળ આવીને) શીપાઈઓ !

મેથીપાઈઓ—(પ્રવેશ કરીને) ક્યા હવે ખુદાવિંદ ?

નિર્દયસિંહ—અય રંડીકું મૂસ્કે બાંધકે, કાબોગ્રેફી અંદર

કચેદ કરો. (શીપાઇઓ તેમ કરી લઈ જાય છે એટલે) આટલું
કર્મ, અને આટલું ખીજું થયું એટલે ખસ. પાંસરી નેતર. (જાય છે.)

પ્રવેશ ૨ જો.

સ્થળ—જંગલ.

(ચંદ્રસિંહ ત્યાં વીરસેન પ્રવેશ કરે છે.)

ચંદ્રસિંહ—(સૈયાકે ચિત્રખીન પ્રીતમ પ્યારે—એરાગ)

લેખ આ કેવા લખીયા વિધાત્રી, લખતાં નહી લજવાણીરે. ૮૬.

મ્યાં રાજ ક્યાં હું પણ આબો, મ્યાં ગઈ બહાલી રાણીરે;

હત્તે સુખમાં નિશદીન હુંતે, કર્મે લીધો તાણીરે.—લેખ ૦ ૧

દૈય શું કીધું દુઃખજ દીધું, દયા ન દીલમાં આણીરે.

ખૂરે હવાલે ફરે હું જંગલમાં, તારી ગતી નવ જાણીરે. લેખ ૦ ૨

(ગોરી ચલી સાસરે ફીરખી કબુ આના—એ રાગ.)

વીરસેન—કર નહીં કાંઈ કહ્યાંત, ખન્યું ખનનારે;

કરે ઇશિ ભાગવવું સર્વ, સાર તઠારે.

ચંદ્રસિંહ—શી દશા અરેરે થઈ, નથી રહેવાતું;

તેમાં પ્રીયા વિયોગનું સાલ, નથી સહેવાતું.

વીરસેન—કર ચિંતા કેરો ત્યાગ, ધીરજ ધર મનમાં;

ચિંતાથી અતિથય ઘટે, શકજ નૂર તનમાં.

ચંદ્રસિંહ—થયો સુખ સર્વથી ભ્રષ્ટ, ખન્યું આ કેવું;

કઈ પેર મળે મુજ પ્રીયા, મુઝે નહીં તેવું.

વીરસેન—હથે બાઈ ને બન્યું તે ખરું. ગમે તેટલા શોક
કરીએ તોપણ શું થાય ! માટે હિંમત રાખ. વળી કહેવત છે
કે, “મનુષ્ય યન ને ઈશ્વર કૃપા” તેમાં પણ પહેલું મનુષ્ય યન
છે. માટે ઈશ્વર ઉપર આશા રાખી શ્રાધ કરવા. માણસ પર
કુઃખ પડે છે, પણ તે હિંમતથી સહન કરવું. પરમેશ્વરના ધા-
રેલા વિચારમાં કોઈથી ફેરફાર થતો નથી. પત્તો મળ્યા શીવાય
શું ઉપાય ! વળી કહે છે કે “હિંમતે મરદાં તો મદદે ખુદા”
તે કહેવત પર વિચાર કરો.

ચંદ્રસિંહ—બાઈ તું ને કહે છે તે ખરું કહે છે, પણ આ
રીત બાત જોતાં (રડતો) મારાં ગાત્ર થરથર કંપવા લાગે છે.
અને જેમ જીવારના લોથામાં આગીયો પેદા થાય છે ને, તમામ
કણને બાળી રાખ કરે છે, તેમજ મારી વહાલી પ્રીયાના વિ-
યોગરૂપ આતસથી, મારું તન બળી રાખ થઈ જાય છે. તથા
ઘોના છોડમાં ગેર આવતાં જેમ નબળા પડી જાય છે, તેમ
આ આકૃતથી હું હિંમત હારી બળ હીંણ થઈ ગયો છું. આ
શ્યા પાપના દળ ઉબળી આવ્યા છે, તેની કાંઈ ખબર પડતી
નથી. પણ તે પાપ કરતાં પાછું વાળી જોયું હશે, કે તેથી આ
કુઃખમાં તું બાગ લેવા સિંહની પેઠે શૂરવીર થયો છું. આ કુ-
નીયા ખારા સમુદ્ર જેવી થઈ પડી છે, તેમાં ક્રૂર મીઠી વીરડી
રૂપે તુંજ છે, અને માત, પીતા, બંધુ, સ્ત્રી, વીગેરે સઘળા
સગાં વહાલાં, તથા ધરખાર છોડી મારેજ માટે આ જંમલનું
વિકટ કુઃખ સહન કરવા આવ્યો. બાઈ હું આ તારા કરેલા

ઉપકારનો બદલો શી રીતે વાળીય.

વીરસેન—ભાઈ, મારાથીતો કુંઈ બની શકતું નથી પણ, મીત્રથી સંતું ફુનીયામાં કોઈ છે નહીં. અને મીત્રનો ધર્મ એવો છે કે, મીત્રના મુખે મુખી થવું. અને ફુનીયામાં પણ બાગ લેવોજ. વળી, આકૃતની વખતે પોતાનો જાન જાયતો કુરબાન કરવો. પણ મીત્રના હકમાં લાભ ઇચ્છવો, એજ મીત્રનું કામ છે. વાસ્તે તેને માટે કુંઈ લાવવું નહીં.

ચંદ્રસિંહ—તારા જેવા મીત્ર ફુનીયામાં જવલેજ હશે. ધન્ય છે. ધન્ય છે તારી લાયકીને ! !

॥ શ્લોક. ॥

મૂળે ભૂજંગૈઃશીખરે વિહંગૈઃ શાખ્યા કંપેન્દ્રૈઃ પૂષ્પાનું ભંગૈઃ
એવં ચતૂર ભયપડ પીડીતોપી નમૂન્યતે શીતળ ચંદનુઃસ્વમૂઃ ॥

જેના મૂળને ત્રિષે ધણા સર્પ વિટાઈ ભચરડા મારી રહ્યા છે. તથા ટોચ પર પક્ષિઓ આંચો મારતાં, અને ચરકતાં, ખેસે છે. તથા ડાળીઓ પર વાંદરાઓ તોફાન કરતા ખેસે છે, ઢેકડા મારે છે, અને કુમળા બાગને ચૂટી પણ કાઢે છે. તથા ફૂલોનો રસ ખેંચી લેવા ધણા ભમરા ઝુંબર ચબ્દ કરતા તત્પર થયેલાજ હોય છે. એવી ચાર જાતની ગોટી પીડાઓ ચંદનના ઝાડને પડે છે, તોપણ તે પોતાનો શિતળ સ્વભાવ છાંડતું નથી. તેમ તું પણ મારી સાથે આ કષ્ટી વનમાં, આટલો આટલો ફુનીયા થાય છે તોપણ, તારી ધૈર્યતા, અને શૂરવીર પણામાં

જરા પણ ખાંભી પડતી નથી. આવા મીત્રની બલહારી છે.

વીરસેન—હવે એ વાત જવાદો. આજ આપણે બણા દહાડા મયા રખડતારઝળતા, ભૂખ્યા તરસ્યા, તથા યાત્ર્યા પાત્ર્યા આંહીં આવ્યા છધએ. મધ્ય નિશા પણ થઈ છે. માટે ભાઈ સમતા કરીને જરા આડે પડએ યાઓ તો કાંઈ પણ થાક હતરશે.

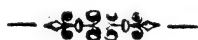
ચંદ્રસિંહ—પ્રીય મીત્ર મારેતો કાંઈ સુવું નથી. પણ તુંને મારા કરતાં વધારે થાક લાગ્યો હશે માટે તું સુઈ જ.

વીરસેન—ભાઈ જરા સુઈ લો અને હું બેઠો છું. (ચંદ્રસિંહ વીરસેનના ધુંટણપર મસ્તક રાખીને સુઈ જતાં થોડી વારે જાધી જાય છે એટલે) આહા !! ત્રીલોકી નાયત્રી કેવી ગહન ગતી છે. એક પલમાં તરણાનો મેર કરે, અને મેરનું તરણ કરે; તારી ગતીનો કોઈથી પાર લેવાતો નથી. આ શાણપણા-થી ભરપૂર ચંદ્રસિંહ! જે પૂજની સેજાએ પોહતો, અને હજારો દાસ દાસીઓ જેને ખમા ખમા કરતાં, તથા દુઃખ કેવું હોય! તે સ્વપ્નામાં પણ જાણતો નહીં હતો. તે પોતેજ આ બચંકર દુઃખદ નંગલને વિષે કાંકરાવાળી જગ્યાએ સુતેલો છે. અને કદીપણ જમીનપર પગલું નહીં દીધલું, તેને કોમળ શરીર ચાલી ચાલી પગમાં જાલાં પડી ગયાં છે. ને કાંટાવાળી ગ્રા-ડીમાં આથડતાં, ઉગ્રરડા પડીને તે ઉપર રૂધીરના ખરેટા ખાત્રી રહ્યા છે. તથા ઝુરી ઝુરી શરીરને સોસવી નાંખ્યું છે. આહા હે પ્રભુ તું દયાળુ થઈ, આવાં કોમળ માણસપર આવાં

દુઃખ નાંખતો એકદમ દયા રહીતજ યઈ ખેઠો !! (એક ભયં-
કર અવાજ સાંભળતાં ચમકીને) આહા શેા ખીલામણે નાદ
થયો ! આ અવાજ તે શાનો થયો હશે ! અરે એતો પેલો સિંહ
દોડતો આવે છે તેણેજ કયો. પણ હું નહીં ઉઠું તો તે હમણાં
જ અહીં આવી પહોંચશે, તો વળી કંઈ પણ ઈલા કરશે.
માટે આલ તે દુષ્ટનો આગળથીજ પરાજય કરું.

હયીયારથી સાવધ થઈ હાથમાં ઉઘાડી તલવાર લઈ તેના
સામો દોડતો જાય છે, અને તે દૂર ગયા પછી થોડી વારે, ચં-
દ્રસિંહ જગત યાય છે. અને વીરસેનને નહીં દેખતાં ગભ-
રાઈ જઈને)

ચંદ્રસિંહ—હું હમણાજ વીરસેનના ઘુંટણપર માંથુ રાખી
સુતો હતો અને, જરા ઊંધ આવી એટલામાં તે ક્યાં ગયો !
(આમ તેમ જોતાં નહીં દેખતાં) મારાં કમ નથીએ તેને પણ
દૂર કીવો કે શું ! અરે પણ હું જોઉંતો ખરો કે, તે ક્યાં ગયો.
(આમ તેમ જોતાં ઉલટે રસ્તે ચાલ્યો જાય છે.)

પ્રવેશ ૨ જો.

સ્થળ—નિર્દયસિંહનો સમ્મન મહ.

(નિર્દયસિંહની ચાર રાણીઓ ખેડી છે.)

મુગુણા—(સમાલો તેજ અદા કો જરા સુનોતો સહ-અરેગ)
કહું કંઈ આપણાની વાતડી અનીતી કારી;

બળીને રાખ થઈ છાતડી રહે ન વારો.—કહું ટેક.

કાંમથી અંધ થયો કુંથડો આ કે'વું કોને;

કુમંતીએ લાવીએ છે હણું કરી એક નારી.—કહું. ૧

પ્રીત તે દીનથી નથી આપણી ઉપર જરા;

જોઈ કણ્ઠથી એની દુઃખથી ગઈ છું હારી.—કહું. ૨

કરંનિ કેદ સતી નાંખી કાળાગ્રેહે અંદર;

ખોડુ નહોં છે ખંડે ખબર લાવી દાસી મારી.—કહું. ૩

મનોરમા—એન એ વાતનીતો અમને તમે કહો છો ત્યારેજ ખબર પડે છે, અમારા મનનેતો એમનું હતું કે, કોઈ રાજ-કાજના પ્રસંગથી, તેનો જીવ ઠેકાણે નથી. પણ આ બેદની ખીલકુલ ખબર નહોતી.

દયામય—તારે તેને મારે આપણે સારી રીતે ગોઠવણ કરવી જોઈએ. વળી તેને આપણે વિષે કાંઈ બંદેશ પણ નહોં આ-વવો જોઈએ. કેમકે તેનો દૃષ્ટ સ્વભાવતો તમે સર્વ જાણો છો.

ગુણાવળી—એ પણ ખરું છે. વળી આપણું દુઃખ અજ-શાયીએ એટલુંજ નહોં, પણ તે સ્ત્રીને પણ દુઃખથી મુક્ત ક-રીએ, એમ થાય ત્યારે ઠીક.

મુગુણુ—તારે મારા મનને જે ઉપાય મુજે છે તે સાંભળો. આપણે તે સ્ત્રીને ત્યાંથી નસાડી દઈએ. અને તેનાપર ચોક્કી સાફ જે થીપાઈને રાખ્યો હોય, તેને પણ જોઈવું ધન આ-પણે રવાને કરી દઈએ, તો પછી કોઈ જાતની હરકત આવે નહીં. કેમ તે વિચાર કેવો છે !

(૪૨)

મનોરમા—વાહ ! એ વિચાર ઘણો સારો અને ખુબી ભરેલો છે. કેમકે, તે સીપાઈ પણ જતો રહે એટલે, એ વાતની સંખ્યા પણ ન થતાં પાધરોજ બંધ વળી જાય.

દયામય—હીર તારે ચાલો આપણે તે કામ ઉકેલી દઇએ (બધી જાય છે.)

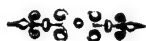
પ્રવેશ ૪ થો.

સ્થળ—જંગલ.

(વરસેન એકલો.)

વીરસેન—(ચંદ્રસિંહને નહીં દેખતાં ગભરાઇને) વળી આ શું ! સિંહને મારી પાછો આવું છું એટલામાં ચંદ્રસિંહ ક્યાં ગયો. (મોટેથી) ચંદ્રસિંહ એાં ચંદ્રસિંહ (જવાબ નહીં મળવાથી) અરે તું ક્યાં છે ? અને કેમ જવાબ આપતો નથી ? હું ગભરાઇ જઉં છું, મોટે જ્યાં હો ત્યાંથી જવાબ દે. (તોપણ જવાબ નહીં મળવાથી) મને તેમ યાએ પણ આટલામાં ચંદ્રસિંહ છે નહીં. અરે પણ તે ક્યાં ગયો ! શું કોઈ ઘાતકી જનાવરતો નહીં આવું હોય ! (આસપાસ જોઇને) નાના એમ પણ લાગતું નથી. (જરા વિચાર કરીને) હું સિંહને ખારવા ગયો તેના ખાખર તેને નહીં હોવાથી તેના મનને એમતો નહીં આવું હોય કે, વીરસેન જતો રહ્યો. નાના તેમ પણ નહીં. કેમકે એ જલા મિત્રના મનમાં એમ આવેજ નહીં. કોણ જાણે ! કદાચ એવા-

જ વિચાર કર્યો હોય કે, આવા દુઃખથી કુંટાળી જઈ, વારસેન મને સુતો મેલી ચાલ્યો ગયો. એમ તેના મનમાં આવ્યું હોય ને ચાલ્યો ગયો હોય તો કેવી ખરાબી ! હે દેવ મારે શું કરવું મને કોઈ જાતની ખાતરી થતી નથી. વળી તે એકલો, પોતાની સ્ત્રી જવાથી મેળાંન સરખોતો થઈ ગયો છેજ. અને હવેતો એકા એક થયો એટલે, તેની શી ગતી થશે ! અરે તે કદી એકલોતો રહોજ નથી. અને વળી આવા સંકટની વખતે તેનાથી એકલું કેમ રહેવાશે ! એક દુઃખમાં બીજી ને બીજામાં ત્રીજી, એમ દુઃખમાંતો વધારો થતો જાય છે. હે પ્રભુ આ મારાથીતો ચંદ્રસિંહનો વિયોગ સહેવાય તેમ નથી. માટે જલદીથી પાછો મેળવ. આમને આમ સુર્ય પણ ઉદય થવા આવ્યો. માટે ચાલ ઉતાવળો શોધ કરું. (જાવે છે.)

પ્રવેશ ૫ મો.

સ્થળ—કાળા ગ્રહ.

દીપમણી—(આહા ખીલી છ શી ચંદા—એ રાગ)
અરે ઓ દેવ તુ સામું જો, પુત્રી તારીનું દુઃખકુ ખો. અરે ઓ. મેળવ નહીં કેમ પીયુ મારા, અપરાધ શ્યામાં આવી તારા. અરે. રીખીને કેમ લીએ તું પ્રાણ, પડે નહીં દુઃખ મારાની જાણ. અરે. થઈ બેલીને કરતું વાર, અવરનો છે નહીં આધાર.— અરે. પડીધું ફુટી કેરે હાથ, સહાય કરને ત્રીભુવન નાથ.— અરે.

(ચાર રાણીઓ તથા બુઢો શીપાર્ઠ પ્રવેશ કરે છે.)

બુઢો શીપાર્ઠ—જુઓ બાઈ સાહેબ, આ તમે કહેછે તે સ્ત્રી. કોઈને પણ અહીં સુધી આવવા દેવાને માટે રાજાજીની સજા મના છે. પણ આપ સાહેબ પધાર્યો તેથી લાચાર છું.

મુગુણા—(દીપમણીને) બાઈ તમે કોણ છો અને, આમ શાથી બન્યું છે. અને આટલાં બધાં શોકાતુર શાથી છો તે તમારી બીના અમને સંભળાવો.

દીપમણી—બાઈ તમે કોઈ બહા માણસદેખાઓ છો. માટે હું મારા દુઃખની વાત તમને કહેવા ખુશી છું પણ, આપ કોણ છો અને શા કારણને લીધે આપનું અહીં પધાર્યું થયું છે, તે જરા કૃપા કરીને કહેશો ?

મનોરમા—એ પણ વાજબી છે. કેમકે જ્યાં સુધી અમારા આવવાનો બિદ તમે નથી જાણ્યો, ત્યાં સુધી તમારાથી પુરેપુરા ખુલાસાબંધ વાત નહીં થાય. માટે સ્તંભજો; અમે આ ચારે નિર્દયસિંહની રાણીઓ છઈએ. અને તમારી આવી હાલત સાંભળી, અમે અહીં આપ્યાં છઈએ. માટે ધીરજ રાખીને જોવી હોય તેવી વાત કહો.

દીપમણી—જુઓ બાઈઓ હું મોહીત પુરીના રાજા બદ્રસેનની પુત્રી છું. અને હમણાં જ સ્વયંવર થયો હતો તે મારોજ. તેમાં તારાપુરના રાજા સુર્યસિંહના પુત્ર ચંદ્રસિંહેને (હૃદય ભરાઈ આવેછે તેથી રડતી) મેં ધણા ઉદ્ધાસથી વરમાળ આરોપી. ત્યાર પછી મારા પતી સહીત તારાપુર જતાં રસ્તામાંથી મારા

ઠાણા સ્વામીથી મને (આટલું બોલતાં તેની છાતી ઘણીજ ભરાઈ આવે છે, એટલે બોલાતું નથી.)

દયામય—(તેની પાસે જઈ રૂમાલવતી આંસુ લુછતી) અરે ખેન આમ એકદમ કલ્પાંત શા માટે કરોછો ? જરા હિંમત લાવો. સર્વ વ્યાપક જન્મનો પાલણુ સર્વ સારું કરશે મઝે બે ફીકર થઈ વાત કરો.

દીમણી—(ધુસકા ભરતી) મારા પતીથી વિખુટી પાડી, તમારા નિર્લજ સ્વામીએ રાત્રીને વિષે હણું કરી મને અહીંયાં લાવી, આ દુઃખદ સમૂદ્રમાં ડુબાવી છે અને, અધારે સંકટનો વરસાદ વરસાવે છે. અરે બાઈ હું જેવા સુખમાં હતી તેવા દુઃખમાં આ તમારા પાપી પતીએ સપડાવી છે. (જરા રડતી બંધ પડીને) પણ જો આ જાત મારા પતીના જાણવામાં આવી હોતતો, એ ચંડાળના રાઈ રાઈ જેવા ભાગ કરી ક્યારનોએ જમપુરીએ પહેંચાડી દીધો હોત ! પણ આ મારા કડણ બાળ્યને લીધે કંઈ થયું નહીં. શાણી બહેનો ! તમારા પતીએ આવી જડ મંતી કરી, મને સર્વ મનોરથથી ભ્રષ્ટ કરીને, મારા પ્રાણાધાર, તથા સગાં ઠાણાંથી, વિયોગીની કરી, આવો ગુલમ કર્યો છે; તેના સંતાપથી, આવાં કડણ વચનો મારાથી નીકળી જાય છે. માટે તમે ક્ષમા કરજો.

ગુણાવળી—કંઈ નહોં બાઈ ! તેમાં શું દુઃખ લાગે, તમે કહેજો તેમજ હશે ! અમે એના સર્વ રીતભાત બાણીએ છીએ પણ તેનાથી ઉલટુ ચાલી શું કરીએ.

મનરમા—(દયામયને બાજુ પર તેડી જઈને) ન્નેયુ કે! તે દહાડે મોટો આડંબર કરી, ડાકડમાળ સહીત ટાપક ટીપક કરીને સ્વયંવરમાં ગયા હતા, પણ ત્યાં ધડો થયો નહીં એટલે આમ કંઈ.

દીપમણી—બાઈએ આવી વિપત્તીને વિષે હું નીરાધાર છું. તેજતાં પણ આ ને ને કુખો પડે છે તે એક ઇશ્વર જાણતો બસો છે.

સુયુક્તા—તારે તમને આંહીથી નસાડી મુક્યા શીવાય બીજો ઉપાય નથી; મારે જો એમ ખુશી હોતો છાંના માંના નીકળી જાઓ. કેમ?

દીપમણી—(જરા વિચાર કરીને) હા બાઈ એમ પણ ખુશી છું.

બુ. રી. —(રાણીએને) બાઈ સાહેબ આપ તેને નસાડી મુકી મને શું ગરન મારવા ધારો છો? એમ કદી પણ ન થાય, રાજજીને જાણો છો? મારી નાતલી અલી અને, છોકરાં દેશમાં જ રખડી મરે, અને મારાતો અહીંયાં જ બાર વગાડી દે.

મનરમા—અલ્યા બુઢા તારો દેશ ક્યાં આગળ આવ્યો તે કહે.

બુ. રી. —અરે સરકાર તમેતો શું પણ કોઈ મારા દેશને જાણતું નથી. તેતો અહીંયાંથી ધણોજ દૂર છે, અને તે એવા તો રસાળ છે કે, તેમાં માત્ર અંન, પાણી, અને આખર એ ત્રણ વાનાની જ ખોટ છે, બાકીતો આનંદના ગરતાળાં બલી જાય છે !! (તારે રાણીયો ખડખડ હસે છે.)

દયામય—એ ત્રણ વાનાની ખોટ છે તારે બાકી શું રહ્યું.

સુયુક્તાવળી—એતો ઠીક પણ, તુનેતો એથી વરસ થયાં છે,

અને તું કહે છે કે, મારેતો નાનલી બાપડી છે તે કેમ વાર ?

બુદો—તે હાસ્તો ! ધરાહાર નાનલી છે !! વરહતો ત્રણ વીહુંને હાત થયા છે, અને એક કુઆખો અને એક પોણા, એટલા હાથતો જામી છે. કો ખોલો ! (ચારે ઘણું જ હસે છે.)

સુચુણા—હવેતો કુંકું કરવું જોઈએ. (ત્રણેને) એક એક ધરે-
ણું બુદાને આપીએએટલે તેપણ તેની બાપડી છોકરાં ભિજો થાય,
મનોરમા—હ્યો ત્યારે જલદી કરો. (ચારે એક એક ધરેણું
બુદાને આપે છે.)

બુદા—આપ સાહેબનું કહેવું કર્યા વિના છુટકો નહીં ની-
કર !!! (મનમાં) હવે આપણેતો કોઈના બાપની યા આકરીના
દાદાની પણ પરવા રહી નથી. વળી મારો દેશ પણ કોઈ જા-
ણતું નથી એટલે ફકડનું કોઈ નામ પણ સે તેમ નથી. માટે
ચાલ હવે જલદીથી, બાવડ પણ પુછે તેમ નથી. (ચાસન) હ્યો
ત્યારે હવે સલામ છે. (જાય છે.)

દીપત્રાણી—બાપડો મારાં પર મોટી રહેમ લાવી, તો હું
તમારી આભારી છું. બાઈ મારાથી કંઈ અપરાધ થયો હોય
તે માફ માગું છું. (એમ કહી તેને નમન કરવા જાય છે એટલે)

સુચુણા—(તેને વારીને) કંઈ નહીં બાઈ અમારાથી ને થયું
તે કંઈ તેને માટે કંઈ નહીં પણ હવે જલદીથી ચાલો અમારી
માથે, મારી આંતરી ઘણી છે તેને તમારી માથે મોકલવી પડશે.
કેમકે એટલાં એક ગુપ્ત બારી છે તેમાંથી તમને રસ્તો દેખાડશે.

(બધાં જાય છે.)

પ્રવેશ દ્વિતીય.

સ્થળ — નંગલ.

(ચંદ્રસિંહ એકલો.)

ચંદ્રસિંહ—(પ્રવેશ કરતો) -કહો મીત્ર મારા શું કરવું. એરામ.)
 નંગલ નંગલ રખડી કાપો, ક્યાંઈ વીરસેન નજરે ન આવ્યો.
 છોડી જવું ઘટે નહીં તુંજને, તુજ વિણ રસ્તો સુઝે નહીં મુજને.
 તુંતો ગુણ તણેરે ભંડાર, કેમ છોડી આવ્યો આ વાર.
 તુંતો શૂરવીર સહુથી કહાવ્યો, કેમ કાપે થઈ મુજને રડાવ્યો.
 મારી બહાલીનું હર્ષેરે થયું. તેતો દુઃખ જન્યે નહીં સહ્યું.
 તેમાં તારો પણ થયોરે વિયોગ, મારા શરે મળ્યા આ ભાગ.
 મારે નસીબ હવેતો ફૂટયું, માંરે રત્ન હાથેથીરે છુટયું.
 વિન રહ્યું ન જાય વીરસેન, તુંજ વિણ પડે નહીં એન.
 કેમ કરું હવે ક્યાં જાઉં, કેમ મીત્ર પ્રીયા ભેજો યાઉં.
 આ ધન્યરે દીન દયાળ, ઘટે કરવા નહીં આ હાલ.

(ગમ ખાઈ નીચો બેસે છે.)

આહા!! હે જ્ઞાતેશ્વર તું દયાળું થઈ આ મારેજ માટે
 એકદમ નમેરી થઈ મથુ પક્ષી કરતાં પણ, નખળી દશમાં
 દાખલ કર્યો. આ કેવો જીલમ!! (રડતો) હવે જો અમને
 આમ દુઃખજ આપ્યા કરવું હોયતો, આ મારા આયુષ્યની દોરી
 જલદીથી તોડી નાંખ. એટલે આ દુઃખથી મુક્ત થાઉં. આ
 અપાર દુઃખ મારાથી સહન થઈ શકવું નથી. ક્યાં ગઈ પ્રીયા,

(૪૬)

ક્યાં ગયો વીરસેન ? અને ક્યાં રહ્યો હું ? આપું જોતાં (જીરુસાથી)
આ પૃથિવ રસાતાળ કેમ થઈ જતી નથી ? આકાશના તા-
રાઓ ચક્રચકીત થઈ શું જોઈ રહ્યાછે ? ખરી કેમ પડતા નથી ?
અરે પાહાડો શું દ્રઢ આસન કરી રહ્યાછે ? ખડેડી પડે.
જેતાં ઝરણુ બંધ થાઓ. પ્રકાશનો વિનાશ થઈ અંધકાર
થાઓ. ઝાડ પાલો ઢળી પડે. (એટલું બોલતાં બે બાંન થઈ
બૌંધ પર પડે છે, અને થોડી વારે સુઢીમાં આવીને) આટલા
વખતમાં આ શું થઈ ગયું ! થોડીવાર આગળ હું કંઈ બકતો
હતો. વળી પાછો નીચે પડેલોહું અને શરીરનું બાન પણ
રહેતું નથી, તેમ ઉઠી પણ શકાતું નથી. શું મારો જીવ ટાળે
તો નથી થઈ ગયો ? નાના એમતો નથી લાગતું. પણ ધણા
દહાડાની ક્ષુદ્રા, તૃષા, તથા આ મોટા વિયોગનાં કષ્ટ. તારે
આ શરીરનો કંઈ વાંક નથી. અને આવી રીતે ઝાઝી મુદત
હકે એમ પણ લાગતું નથી. અને શોધ પણ થઈ શકે તેમ
નથી. મારે આ કરતાંતો, મૃત્યુ બેહેતર છે. તોપણ ચાલ
આ નજદીક ગામ દેખાય છે, ત્યાં જઉં. નહીંતર આ જગોએ
કોઈ પણ મારી સહાય કરે તેમ છે નહીં. (જમણે.)

પ્રવેશ ૭ મો.

સ્થળ—તંગલ.

(દીપમણી એકલી)

દીપમણી—(હમકુ ઢાંડ ચસે બન માધુ.—એરાગ.)
 દુઃખમાં ને દુઃખમાં કુખી ગઈ હું તો, સુખનો રસ્તો કોઈ ન જડે.
 ૬૦ ટેક.

એક દુઃખથી છુટી હું ત્યાંથી, (પણ) કર્મ આવીને કેડે પડે;
 આગેરે જંગલમાં જોયું નથી જનું, મોતની ચોટો આવી ચડે. ૬૦૧
 સેલડીની પેરે ખુબ પિલાણી, વિયોગ આચોડો ચડ્યડે;
 વારે કરપતી વેગે તું મારી, દાસી તારી તરફડે.— ૬૦૨
 (ખુશ રહો સનમ જો મેરા બીધાતા બેલી—એ રાગ.)

આ વિકટ જંગલની માંઘ, રહ્યું કેમ જાએ;
 પડે અતિ બચકરે નાદ, આવને ધાએ. .. ૧
 મિંહ ચિત્તા દેછે ફાળ. જખરે જસ્તીથી;
 વાંતરે કકડાવે દાંત, અતિ મરતીથી. ૨
 વરે વાઘ તણો દેખાવ, ધણો વિકાળ;
 વળી મળીને ટોળે લાળી, કરે થીયાળ. ૩
 આદી બીજાં પર બસી, પાડે છે ધાંટા;
 રાક્ષામાં ઝેરી સાપ, કરે સુસવાટા. ૪
 માતંગ અતિ વિકાળ, કરે મદ માતા;
 અજગરો પગ્યા અપાર, રહ્યા છક છાતા. ૫
 મેંડા પણ ગડ ગડ દોટ, દીયે બહુ જોરે;
 હરણાદિ મારે થેક, રહી એક કોરે. ૬
 સખળાં ઉભાંછે રોઝ, સેમરે પણ તેવાં;
 ચલકમાં કોટે પ્રાણ રીંછ છે એવાં. ૭

કોઈ ધુરકે પાડે ચોસ, કોઈ દે ત્રાડ;

છીંકોટા સાંબળી અરે, ખડેડે પહાડ. ૮

વૃક્ષો કાંટાળાં રહ્યાં, પાર અપારા;

અથડાતાં અંગે છુટે રૂપીરની ધારા. ૯

(એવામાં વીજળી ધાયછે, તથા વરસાદ ડાકડમાળ સહિતગાળેછે)

અમ અમ અમ અમકે વીજ, સરર સટ યાતી

વાદળીઓ વરસે અરે, પાણીથી માતી. ૧૦

યયો ધોર ધન અંધકાર, કાંઈ નવ સુરે;

ભાગેછે ભયંકર અતિ, ગાત્ર સહુ ધુન્ને. ૧૧

ગડ ગડડ ગડડ ગડેડાટ, મેઘ ગાળે છે;

કડેડાટ કડાકા તણા, મોંઘું ભાળે છે. ૧૨

ધબ ધબ ધબકારા ધાય, કાળજ માંહે;

કર ક્ષમા હવેતો ઈશ, કેર આ ધાયે. ૧૩

આવે સુસવાદા પવન, તણા આ સરસર;

હડ હડ હડ છાતી બળે, કુંપે કર થરથર. ૧૪

અક્ષુથી આંસુ પડે, મોતિ જેમ ખરખર;

અડેડાટ લાગી છે આગ, અંગ મારાપર. ૧૫

સરજી ખમવાને કષ્ટ, એવાંને એવાં;

શું લખ્યા વિધાતા લેખ, હાય આ કેવા. ૧૬

(રડતી) અરે પાપી પ્રાણુ આવી દશા આવી છતાં ગણુ, વૃ
આ તનમાં શું યોની રહ્યો છું? જલદીથી ત્યાગી દે કે, છુટકો
થાય માણસને આવાં કષ્ટ ભાગવવાં પડે છે તેનો મને હવેજ

(૫૨)

પુરેપુરો અનુભવ થયો. (જાયા હાથ કરીને) ઓ ઈશ્વર તારા રાજ્યમાં ત્યાય છે કે, છેજ નહીં? (ગભરાઈને લલાટપરે હાથ મુકીને વિચાર કરે છે અને થોડી વારે) હવે કંઈક તોફાન નરમ પડ્યું ખરું. પણ હજી રસ્તો દેખાતો નથી, તારે કેમ કરી આગળ ચાલવા માંડુ ? (આગળ ચાલવા માંડે છે ને કાંઈ નોંધ પીછી હાકતી ચમકીને) હાય હાય ! વળી આ રાક્ષસ જેવા બે કોણે ચાલ્યા આવે છે? એ તે કોઈ વટેમારગુ હશે કે કોણુ હશે ? જો હશે ત હશે. પણ મારે તેની નજરે થવું ન જોઈએ. (એમ કહી સંતાવા જાયછે ત્યાં બે લુંટારા પ્રવેશ કરેછે.)

પહેલો લુંટારો—અરે પેંજી રોડ કુણસે? લાગેહતો ગળડ જો, જો.

બીજો—પણ તે ડોચણુ ખોચણુતો નહીં હોય ને ?

પહેલો—અરે હોય તોપણુ ઓપણે સ્યાં બી ઝાઝાએ તેવાહ, હેડ હેડ તેની પાંદે

(બન્ને તેની પાસે જાયછે.)

બીજો—અરે કુણસે તું ?

દીપમણી—(ચર ચર ધ્રુજતી) બાઈઓ હું કુઃખથી મરેલી માણસ છું.

પહેલો—હું સે તારી પાહે ?

દીપમણી—બાઈ મારી પાસેતો કંઈ પણ નથી.

(૫૩)

બીજો—કોઈ નથી તો કોંય નઈ, હેંડ અમારા હાથે.

દીપમણી—ભાઈઓ મને સાથે લઈ જઈને તમારે શું કામ છે? હું કાંઈપણ તમારા અપરાધમાં આવી નથી.

પહેલો—હું કરું, હું કરું હું! હમારા હરદારને આપણું ને અનામ લેહું. હેને તારા જીવી અહતરી સે નઈ.

દીપમણી—અરે ભલા ભાઈઓ, મારાપર કૃપા કરીને મને છોડી દો. તમારો આભાર માનીશ.

બીજો—લગ્નમાં હેંડ આંમ હેંડ; પહે લારી કરજે.

(એક તેનો હાથ ને બીજો ગરદન પકડી લઈ જાય છે)

અંક ૪ થો.

પ્રવેશ ૧. લો.

સ્થળ—ધાંધલપુરનો દરવાજો.

(સાર શીપાઈઓ બેઠા છે)

હંડીયુગકારખાં—અમે શેરખાં, બખત હો ગયા દરખા-
ના બંધ કરેલો.

શેરખાં—હાં હાં હંડીયુગકારખાં, ગેરા દિલમેબી અપેસાજ
શરિદા હુવાયા કે, દરખાજો બંધ કરકે અબ રોઝા ખોલનેકી
ખાત કરે. (જઈને દરવાજો બંધ કરી આવે છે.)

પેપડીખાં—ક્યું મીઆં જીતીખાં ? ક્યા ખીચારમેં બયેં હો ?

જીતીખાં—ક્યા કહું મેં પેપડીખાં ? રમજન મહીનકા ખીસ દિનતો ચલા ગયા લેકિન કુછ રમત ગમત, અયેસ આરામતો કીયાખી નહોં. અબતો દસ દિન રહા હયે, ઉરમેખી દિનકો બુખે મરનાં, ઐર રાતકો અયેસેને અયેસે બયેં રહેનાં, આતો કુછ અછા નહિ.

હંડીયુઁ—અબે બાઈ મયે તુંમકો ક્યા કહું. અબ મરેસેતો કુછ હોનેકા નહોં. ક્યૌંકે, દો મહીનેમે પગારકા રૂપેયે આયા ખીશ, ઈતનેમે અટલેકી ભગ ગઈ ઈસ. એક રૂપેયેકા ઉરમે ખરચ લગા. ઐર રહે ઉગની, (તલવાર ખતાવીને) અયે તલવારકે ખાસ્તે લી બેગની, ટકા ઉરમે ખરચા. બાકી રહે અઠાર, ધાવેકા નીકાલા કઢાર, એક ઉરમે દીયા. ફીર રહે સત્તર, એક સાખા મંતર. એક ઉરમે બયેંઠા. ટકા રહે સોલ, કપડેકે ખાસ્તે હુવા ધમરોલ. એક દીયા ઉરમે ! ઐર રહે પંખર, એક સાખા કુખર, ટકા રહે ચૌદ, એક ખાધા રૌદ, એક ઉરમે હારા. ટકા રહા તેર, હોડેકે ખાસ્તે લીયા મેર. ટકા રહા ખાર, મીલા દો તીન ચાર, એક મીજમાનીમે ખરચા. રહા અગીયાર. હોડેકે ખાસ્તે લીયા મગીયાર, ટકા રહા દસ, ઈતનેમે નીકલી ખસ, તો એક દવાઈમે દીયા ? રહા નવ, આનેકે ખાસ્તે લીયા જવ, ટકા ઉરકુ દીયા. રૂપેયા રહે આઠ, ઐરત બતીતી નાહ. સો મનાકે એક રૂપેયેકી આળે લાઈ. અબ રહા સાત. હોડેને મારી ખાત, ટકા મલમ પઠીમે બયેંઠા. બાકી

(૫૫)

રહા જો. બાંધતે સીખા મોહ. ફીરે રહા પાંચ, લેવરાઈ પગકી
લાંચ. અબ રહે ચાર, ગલીયુંમે ખાયા માર. તો એક રૂપૈયેકે
ખાયા ધી ગુડ. બાકી રહા ત્રીન, કપડેકે બાસ્તે લીધા જીન. તો
રહા દો, એક રમડાઈ ઘો. અબ કેતને રહે !

શેરખાં—એક.

હંડીયુ—ઘોડેકે બાસ્તે લી મેખ. દેખો મેરે બાઈ અબતો
મેરે પાસ કુટી કોડીબી નહિ હે.

શેરખાં—મેરા પગારબી સાલા યુંને યું સટરપટરમે ચલા
ગયા. નહીંતો જો મેરે પાસ હોવેને તો બડી ધાંમ ધુંમસે શોખ
મળે ઉડાવે, હમારાતો અપેસાઈ કામ હયે, લેકીન પાસ નહી
હયે તો નંગા નાય ક્યા ઝોર નીચોમે ક્યા. ?

પેપડીખાં—જબ હુવે મેરે બાઈ. મેરે ધરમેબી કચેં બચેં
બહોત હયે, ઉસ લીયે બડી મુશ્કીલીસેં ધરકા ખરચ પુરા હોતા
હયે. તો ઊસ્મે શોખ મળે કંયસેં હોવે ?

જુતીખાં—યાહ ! જબતો સખ સરખે હુવે મેરેબી અપેસા
હયેકે, એક બનીયેકીફૂકાનસેં આગુ ઉપાડ કરેતે હયે, ઝોખી
સાલા કબલ કરેકે પગારતો પરબારા લે જાતા હયે. ને રંડીબી
અપેસા મીલી હયે કે, કુછ ખાત કરનેકી નહી. જબને તખ એ
લાદે, ઝો લાદે. ઝોરે ધરમે જતે જબ ત્રીન જુતી લગાયા
શીયા ખાત કરતી નહી. ઊસ લીયેતો મેરા નાંજી જુતીખાં પડા
હયે. તો મયે અચે શોખકી ખાત કરેં કે, ઝો શોખકી ખાત

કરૂં. (કંઠ અવાજ સાંભળીને) સુત સુત બહારસે જ્યાં અવાજ આવે છે.

નેપથ્યમાંથી—અરે ભાઈ જરા ઉઘાડો તો. હું ઘણાજ દુઃખી માણસ બહાર પડા પામું છું.

હંડીયુઁ—અમે કૌન સાલા ઈસબત ગડબડાટ કરતે હયે (બારી ઉઘાડીને) દરવાજે બંધ હુવા હયે. અબ નહીં ખોલતા.

નેપથ્યમાંથી—અરે ભાઈ તમે ગુસ્સે નહીં થાઓ. અને જરા બારીમાંથી આવવા દો તો, રાતની રાત પડ્યો રહી સંવારમાંતો આલ્યો જઈશ.

હંડીયુઁ—(પાછો આવીને) કોઈ દીસતા હયેતો અમીર આદમી, ગલેમે નીલમકા હાર, ઔર અછે અછે ધરેને પહેને હયે.

રોરખાં—આને દો કુછ હરકત નહીં, બાળુપર પડા રહેગા. (હંડીયુઁચકારખાં બારી ઉઘાડેછે અને ચંદ્રસિંહ પ્રવેશ કરેછે.)

ચંદ્રસિંહ—(બાળુપર બેસીને) તુંમને મેરેપર, બહોત મહેરબાનગી કી, નહોતો મયે બહાર બહોત હેરાંન હોય. બલા અયે ગાંઠકા મ્યા નાગ હયે ?

પેપડીયાં—અયે ગાંઠકો ધાંધલપુર કરકે કહેતે હયે,

ચંદ્રસિંહ—બલા ઈસ બખત કુછ ખાનેકા મીલેગા ?

પેપડીયાં—પેસા હોયે તો બહોત મીલેગા, કુછ રાત ઝીલાકા નહિ ગઈ હયે.

ચંદ્રસિંહ—જબ મેરોકો ખાનેકા ભા દોગે ?

હંડીયુ—કુછ તેરે બાવેકા નૌકર હવે કે, લા દેવગા. (જી-સ્થાથી) સલ ગડમડ છોડ, ઐર ધિંઈ રહેના હોય તો, છાના માના પડા રહે.

ચંદ્રસિંહ—(મનમાં) શરીરપર પુરૂં કપડું પાણુ છે નહીં, અને મગજમાંતો અઢીશર આંખલી ભરી છે. પાણુ આ વખત મા-રાથી જુએ રહી શકાય તેમ નથી (આંગળીમાંથી વીંટી કાઢીને) અછા જામ લો ધરિદુ ચાહેસો કરકે, મેરેકો ખાનેકા લાદો.

હંડીયુ—અરે હંમ લા દેવે ઊસ્મે ક્યા ખડી ખાત હવે !

સેરખાં—નહીં નહીં તુંમ કહાં જાયગે. (વીંટી લાધને) હંમ ખયેઠે હવે સો ક્યા કરતે !

જીતીખાં—(ખાજીપરે જઈ શર ખાંને) ઉસ્મે સખકા ભાગ હવે હો !

સેરખાં—અછા અછા. (જાય છે.)

હંડીયુ—હજરત આપ કૌન હો, કહાંસે આતે હો, ઐર કહાં જાતે હો ?

ચંદ્રસિંહ—મયે મુસાફર હું, જંગલમે ફીરતે ફીરતે હંયા આમા. ઐરખી જંગલમે ચલેગે.

(સેરખાં આવતું. લઈ આવેછે અને ચંદ્રસિંહને આપીને)

સેરખાં—જાગ્યા અયે મીઠાઈ લાનેમે ખહોત મુશ્કીલી હુંધી કું કે, સખ ફકાત ખંધ હોમઈ થીતો સારા શહેરમે ફીર ફીરકે માઠિ હુટ ગયા. સિકીન ખુદાને અછા કીયાકે, એક મુખડીયા ફકાત ખંધ કરકે ધરેકો સલાજતાયા ઉસ્કો પીઠાલાયા, ઐર

ફકાત ખુલવા કે લી. ફીર એક સપાટેમેં દોડતા આભા.

ચંદ્રસિંહ—વાહ સાહાબાશ હયે તુંમકો. અબ એક પાનીકા લોટા ચાહએ જબ બસ.

શેરખાં—બહોત આછા સરકાર, અબને અબ બાવડીમેં બકે લાફું.

(બચછે અને પાણીનો લોટો લાવીને ચંદ્રસિંહ આગળ મલેછે)

ચંદ્રસિંહ—અરે રંગ હયેરે લહેરી તુંમકો, કે ઈસ બખ્ત અ-
પેસા કામ બજાયા બલા મયે પૂછતા હું કે, તુમારા સબકા નાજિંતો સુનાઓ.

હંડીયુઠ—હાવે સુનો ખુશીસે, મયે કહેતા હું. (આંગળી બતાવતો) દેખો સાહબ, મેરા નાંઠ હંડીયુઠકારખાં, ઝૈર ઈ-
સ્કા સરખાં. અયે પેપડીખાં ઝૈર અયે જુતીખાં. દેખો સર-
કાર ! હમને બડા બડા અમીરકી નોકરી કી હયે. કુછ જયેસે તેસે નહીં હયે.

ચંદ્રસિંહ—સચ હયે ! ક્યુંકે, જો અપેસા નહીં હાવે તો, અપેસા બહાદુરી કહાંસે હાવે (મનમાં) જેવા પોતે બેઠ્યા છે, તેમ નાંમ પાડવાવાળી તેની કુઈ પણ તેવીજ મળી છે. જોતાં પણ લુઆઇનાં પૂતળાં છે, આ ગામનુંજ નામ ધાંધલપુર છે, તેમાં ધાંધલ ચાલે એમાં શી નવાઈ ! ચેહેલાં કેવા તીછકાર કરતા હતા, અને જ્યારે વીંટી મળી ત્યારે કેવા સીંધુનું પાણી થઈ ગયા ! હવે જેવા હેલ તેવા બસે હેલ, મારે શું કામ છે ? પણ આ વખતે મને તારાપુર ધણુંજ પાદ આવેછે. આહા!!

તેની અંદર હું કેવા સુખચેનમાં હતો ! અને હાલ કેવી રીતે ભટકું છું. (સજ્જનનેત્રે) અરે રસાત્રી દીપમણી તે જગ્યા સુધી પણ આપણે સાથે ન પહોંચ્યાં ! અને અંતરીયાળાજ છોંનખોંન થઈ ગયાં. હા ! તારાપર કદી શંકટ પડતાં હશે તોપણ મારાથી તારી સહાય થઈ શકે તેમ નથી. તારે તો હું કૌંકર કરતાં પણ ખેજ થયોને ! અરેરે સુખ તો કેવળ સ્વપ્નની માફકજ થઈ ગયું. અને જેમ ભવ બદલી ગયો હોય તેમ લાગે છે. ઓહા પર-મેશ્વર તે માત્ર શોંગડાંજ નહીં ઉગાડ્યાં એટલું બાકી રાખ્યું છે. ઠીક ! જેમ તારા ધ્યાનમાં આબું તે અરે. (એમ કહી બાજુપર સુઈ જાયછે અને થોડીવારે)

હંડીખુંચ૦—(કેરમે)સાડેતીન પેસે સેર મઝલીનાં ખેચુંગા—એરાગ)

સુનોબાઈ મેરી બાત, દીલમે હુવા જે ધરાદા. (ખેવાર)

દીલમે હુવા જે ધરાદા, દીલમે હુવા જે ધરાદા. સુનો—ટેક;

હયે નહી કોઈ પાંચવાતો, કરતા દીલકી બાત;

જર ઝીયાદા હયે પાસ ઇતકી, કરદો હંદગી પાત. સુનો. ૧

શેરખાં—ઓતો કીયા સચ જબ તો, ખુલે નશીબકા તાજા;

દોલતબદા બનકે તબતો, ફીરે અછે મતવાલા;

હંડી૦—સુનો બાઈ મેરી બાત, દીલમે હુવા જે ધરાદા. ૨

ખેપડીખાં—અછા નહીં અબ ડરે કરના, એઓ નંગી શમશેર;

જુતીખાં—મારે ધરેના એચ લેનાં, ઓતો અછી પેર;

હંડીખુંચ૦—સુનો બાઈ મેરી બાત, દીલમે હુવા જે ધરાદા. ૩

કયું એ બીઆરે સબકો અછા લગતા હયેને ?

રોરખાં—હાંહાં ઉરમે કુછ હરકત નહીં. લોક્યા દેખતા હો? લેલો સમશર કે ઝપાટેમે. (ચારે જણુ ઉઘાડી તળવારો ખેંચી, અંદ્રસિંહના ઉપર ધા કરે છે. અને તે ખેઠો થવા જાય છે ત્યાં તો ઘણા બારી ધા પડવાથી પાછો પડી જાય છે. અને તેનું શરીર તડફડીયાં મારતું થોડીવારે બંધ પડી જાય છે, અને રૂધીરનો ધારાઓ છૂટે છે. અને તેનાં પહેરેલાં ધરેણાં ચારે જણા કાઢી લે છે.)

પેપડીખાં—અસ હુવા, અમ કુછ રહા નહીં. હવે. લેકીન મરખી ગયા. અમ ઉમ્કી ગઠડી બાંધ કે ચલા ફેંક આવે.

(ગાંઠડી બાંધી લઈ જાય છે.)

—૦૦૦૦૦૦—

પ્રવેશ ૨ જો.

સ્થળ જંગલની તળેટીમાં લખાડજીની છાપરી.

(લખાડજી, તથા લપોડજી ખેઠાં છે, અને એક શીપાઈ ઉભો છે)

લખાડજી—કેમ દોસ લપોડજી? કાલનો સટો કેવો! મારો રોક એવાન એવાજ સમજવો! કદી પાંચસે માણસ હોય, અને હું માત્ર દસજ માણસથી જઈ પડકારો કરું કે તરતજ પાંચસેના પણ હદાંમ છુટી જાય! અને જે હોય તે હાજર કરી આપે. અને કદી કોઈ લકાલકી કરે તો, દુનિયામાં જી-માંન પણ થોડીજ વાર! એમ સમજવું.

લપોડજી—ભાઈ લખાડજી તમે કહેછો તેમાં કંઈ પણ

શક નહીં. વળી તમારા જેવી બહાદુરી બીજા કોઈથી નીપજવી નથી. ઝાઝું શું કહું યાર! પણ લખાડછ એવું નામ સાંભળતાંજ ગભિણીનો ગભ પડી જાય, તથા શૂરવીર હોય તેના પણ પેશાબ છુટી જાય! વળી આપણે તામે એક હજાર લુટારાછે, તે પણ મોટા શૂરવીરને ધીર છે. કદી કોઈ રાજાજ છે 'અને, એક લાખ માણસથી નીકળી આવ્યો હોય તોપણ તેના બાર વગાડી દે એવા છે.

લખાડછ—લપોડછ! જુઓ તો પેલા બે માણસ વળી કોણ સ્ત્રીને પકડી જાય છે?

લપોડછ—હા, છે તો એમજ. પણ તે અહીં આવતા હોય એમ લાગેછે! હા હા અહીંજ આવે છે.

(ખેડ લુટારા પકડેલી દીપમણી સાથે પ્રવેશ કરે છે)

લખાડછ—(લુટારાને) આ ઘણીજ કાંતિવાંન સ્ત્રીને ક્યાંથી અને કેમ અહીં લાવ્યાં અને શમાટે તેને પકડી છે? મુકી દો અને વાત કરો. કે, શું છે?

બન્યે લુટારા— (રાગ વણઝારો)

હમણાં જે થયું તોફાન, તઈ હતી તીયા ખેભાંન. ૧૮૬.

હતા હમે ડુંગર મોઝાર, મટયું તોફાંન નીકળા બહારજ;

આવતાં આ દીઠી રૂપવાંન, હમણાં જે થયું તોફાંન. ૧

હેની પાંહે નોતું કાંઈ, બિટ દેવાને આણી આહજ;

હેનું દીયા હમને એનામ, હમણાં જે થયું તોફાંન. ૨

લખાડછ— (અરે દેવ કરકસ્ત બેદાદકા—એ રાગ)

(૬૨)

દઉધું શાહાબાશી બેઠને આ વારે;
કે લાબ્યા મુજ માટે, આ સુંદર નાર. ૧

ખંભું—થાયે નહીં હાબાહીમાં રોટલા,
મટે નહીં બૂખ તણા પોટલા. ૨

લખ્યા—અરે એમ બોલે છે શું અવિચાર,
આપુંછું રૂપેયા હું એક હજાર. ૩

(શીપાઈને) શીપાઈ તું આ સ્ત્રીને તેડી જઈ ને માહારો
ખાનગી મહેલ-છે તેની અંદર કોઈ જાતની હરકત નહીં આવે
એવી રીતે રાખી, બંદોબસ્ત કરી, તેની ચોકીને માટે એક
શીપાઈ રાખી, પાછો તું અહીંયાંજ હમણાં આવજે. અને
આ બે માણસને તે જુરીમાંથી એક હજાર રૂપેયા આપજે.
(લુટારાને) કેમ! તમે ખુશી થયા કે?

લુટારા—હોયે-હરકાર, બહુ ખુશી થયા (શીપાઈ. લુટારા
તથા દીપમણીને તેડીને જાયછે.)

—❀❀❀—

પ્રવેશ ૩ જો.

સ્થળ—એક નદીનો તટ.

(વીરસેન એકલો.)

વીરસેન—(ગઈ એક બેચક હવા પસટ—એ રાત.)

હયા શું છોડી દેવ દીલ, મેળવે નહીં મીત્રને મારા;
મેહેર કર આ રાંકપર, અપરાધ શામાં આવ્યા તારા. ટેક.

જંગલ ઝાડી આયડ્યો, શહેર ગામડા ઝાઝાં રૂપો;
સ્થાનકે સ્થાનકે રડવડ્યો, સહું દુઃખ પણ પારવારા. દયા. ૧
દે દે બતાવી દોદાર તું, નહીંતો ન જીવી શકીશ હું;

રહું જામ ન વુજવિણ શું કહું, વુજ વિયોગ અડગતણી ધારા. દ. ૨

આહા !! શી કહણાઈ !! તોબા તોબા. બ્યાં સુધી ત્યંદ્રસિં-
હ નથી મળતો ત્યાં સુધી આ જુદગી રખડતા પશુ સરખી
બર્ધ આંકી જાય છે. આવીને આવી રીતે રખડીને પટકી
સુએ પણ ક્યાંઈ માળ્યો નહીં. હવે મારે શું કરવું ! હવેતો છેક
નીરાશ થઈ જાઈશું. પણ એર જેમ આટલું થયું તેમ વધારે.
પણ હે જીવ હીમત રાખકે, ક્યાંઈ પરમેશ્વર સાચું જુએ છે ?
(એમ કહી ચાલ્યો જાય છે.)

પ્રવેશ ૪ થો.

સ્થળ—તારાપુરમાં સુર્યસિંહનો મહેલ.

(સુર્યસિંહ તથા પ્રધાન.)

મળલ ભયેરવી.

સુર્યસિંહ—(ગમસે મેરખ્ખદનકો હંમ, ઉડકે ચલું જો હોસો હો.
એ રાગ.)

જુદગી મારી બર્ધ થઈ, આખરની બીગડી ગઈ.

પંખ વિકુણા પંખીયો, તેવી મુજ કાયા થઈ.

૨૬૦

પુત્ર ગયો વહુ ગઈ, વીરસેન પણ ચાલ્યો તહી;

ખખર કોઈ મીલી નહી, તેની અવસ્થા શી થઈ. હુંદમી. ૧

રાજ ગમે નહી કાજ નઈ, સાજ સહુ પણ તે મહી.

પ્રાણુમારો ચાલ્યો ગયો, જોળીયું ખાલી રહ્યું અહી. ૨

૫૦—દીલગીર છોડો રાખજી, એમ કયે શું થાયજી;

વીરસેન સાથ વહો એની, તેથી ચિંતા કરવી નહી.

સુર્યસિંહ—હુંદગી મારી બર્થ થઈ, આખરની બીગડી ગઈ. ૩

પ્રધાન—રોઈ રોઈ ચક્ષુ ગઈ, શોકથી નુર ગયું વહી.

થઈએ ઉદાશી આ જોઈને, આપને એમ ઘટે નહી.

સુર્ય—હુંદગી મારી બર્થ થઈ, આખરની બીગડી ગઈ. ૪

નિદ્રા ન આવે રાત દીન, દેખું છબી અખન પખન;

દીન ગયે બહુ ના મીલો, આપ હાથે મરવું અહી. હું. ૫

(એમ કહી કટાર કાઢી પેટમાં મારવા જાય છે તેને વારીન)

પ્રધાન—શોધના કાણું મોકલ્યો, તે લાડુભટ કાચો નહી;

ફીરી ફીરીને આવશે, ખચિત તે ખખર લહી.

સુર્ય—હુંદગી મારી બર્થ થઈ, આખરની બીગડી ગઈ. ૬

ખાવું પીવું ને પહેરવું, ધોકાર છે એમાં અરે;

પ્રાણુથી પ્રીય લાડકો, ક્યાં ગયો સર્વ છાંડી કરી. હું. ૭

પ્રધાન—માહારાજ ! આપ આવીને આવી રીતે દરસોજ
કહ્યાં કરી રડતા લાગોછો, તે કાંઈ ઠીક કરતા નથી. અને તે
જોઈ સર્વ વધારે ગભરાઈ જાય છે. માટે ધીરજ પકડો. તેની
સાથે વીરસેન પણ છે, એટલે કાંઈ ફીકર કરવી નહીં. કેમકે

તે, બન્યે બહાદુર છે, કોઈના ગંભ્યા જાય તેવા નથી. વળી આપણે આંહીથી લાડુબટને તેની શાધ કરવા મોકલ્યો છે. તે પણ બડો ખખરેદાર છે; તેથી ગમે ત્યાંથી પણ શાધ કરીને જ આવશે. માટે ફીકર છાંડો. આપ સમજી થઈ આમ કેમ કરો છો.? શાસ્ત્ર તરફ નજર કરો કે, કેવા કેવા મહાત્મા જીવપર સંકટ પડતાં.? ત્યારે આપણે તો શું હીસાએ છાંડ્યો. માટે એક પરમેશ્વરની બક્તિ ઉપર ધ્યાન રાખો કે, તેથી સર્વ સારાં વાનાં થશે. વળી આપ ઘણા દિવસ થયા બીલકુલ કચેરીમાં પધાર્યા જ નથી. તે થોડી થોડી વખત પણ પધારવું જોઈએ જ. કેમકે, એકતો ચંદ્રસિંહના વિયોગથી, સર્વ માણસો અધિરા થઈ ગયાં છે, વળી આપ ન પધારો એટલે તો, પધારે દીલગીર થઈ ઓછું લાવે છે. અને બધા રાજ્યમાં સુનકારની માફક થઈ ગયું છે. માટે ચાલો પધારો કચેરીમાં.

સુર્યસિંહ—શાણા પ્રધાન ! તમારું કહેવું સર્વ નીતિ ભરેલું છે. પણ મારો જીવ તે કશામાં લાગતો નથી, અને ઝડ ઝડ બળ્યા કરે છે, માટે મને તો આંહી જ પડ્યો રહેવા દો. અને તમે કાંમ રોડવો. મને રાજ્યપાટ વીગેરે કશાની એવના રહેતી નથી. આ દુઃખ કરતાં પરમેશ્વર મારું મૃત્યુ કરે તો, ઘણું સાફ નહીંતર તો આ મારા જીવતરને ધિક્કાર છે.

પ્રધાન—આપ બ્યારે આંમ એકદમ હિમત હારી જાઓ, ત્યારે મારાથી આપને કેટલુંક કહેવાય ! પણ દયાળુ રાજ,

(૬૬)

આપ સત્સવાદી, તથા નીતિવાન છો, તો, તે નીતિ તરફ પર-
મેશ્વર ધ્યાન આપશોજ, અને થોડા દિવસમાં કુમારશ્રી વીગેરે-
મૌ મેળાપ કરશે. વળી આપ આંમ જ્યારે રાજ્યની લગામ
છોડીજ દો, ત્યારે હુઆ, લકુંગા, તથા દુસ્મનો થોડીજ બીક
રાજે અને વસ્તીને હેરાન કરવા હિંમત રાખે, મારે આપ
જરા હિંમત લાવો અને પધારો. (બન્યે જાય છે.)

— ❀ ❀ ❀ —

પ્રવેશ ૫ માં.

સ્થળ—લખાડજનો મહેલ.

(દીપમણી ખેડી છે તથા શીપાઈ પેહરો ભરેછે.)

દીપમણી—અરે ઈશ્વર આ જ્યારે તારા ધરથીજ જુલમ
આવવા માંડ્યો, ત્યારે હવે તે મારે કોની આગળ ફરીઆદી
કરવી. હા !! જો મારા બહાના પ્રાણાધારની પાસે હોત તો,
કેવી કિડા વિનોદમાં અને સુખ સાહેલીમાં માલતી હોત !
પણ જો કયું તે પાપી નિર્દયસિંહેજ કયું કે મને દુનીયાંથી ત્યાગ
મુકી. વળી તે દુષ્ટના પંજમાંથી છુટી તો, આ ચંડાલના
પદ્મામાં પકડાઈ. હવે હું અમળા જાતી, મારો શું ઉપાય !
ધિકાર છે આ રૂપને કે જ્યારે કરીને આવા વિચક મારે માથે
પડ્યા. વળી આયુષ્યની દોર પણ લાંબી થઈ. નહીં તો બધું
કેટલું જીવન. આ તો નિર્દયસિંહેજ રાહુઆને મહેર આપી

પણ, આંહી કોને દયા આવશે કે, મને છોડાવશે! હવે તો પુરે પુરાં બ્રામ મળ્યા. તેમ નાશી જવાનો પણ કોઈ રસ્તો નથી. આંહી તો પુરેપુરા સખત કેદખાનામાં પુરાઈ. આ શીપાઈ શીવાય અહીંયાં બીજું કોઈ માણસ લાગતું નથી. તે જો કંઈ લાંચ પીચથી સમજે તો, ઠીક થાય પણ મારી પાસે કંઈ નથી તારે હું એને શું લાંચ આપું. હા હા!! ઠીક, આ મારી કો-ટમાં એક હાર રહી ગયો છે, તે લેતાં છુટકો કરે તો ઠીક. છે તો કિંમતી એટલે ધ્રાણું કરીને તો દાઢ ગળી જાય એમ લાગે છે. લે તારે પુછું. (શીપાઈને) અરે જમાદાર એ જમાદાર?

શીપાઈ—(આમ તેમ જોતો) મુજકો કોને જુલાયા! કોઈ હવે તો નહી, લેકીન કોન સાદ કરતા હવે. (દીપમણી વરફ નજર જતાં, તે હાથથી ધથારત કરી બોલાવે છે તે જોઈને) વાહ ક્યા ખુશ સુરતી અણાહને બતાઈ છે! મુલાંત અણાહ! અયે મુજકો જુલાતી હવે, જમ તો મેરામી કીશ્મત ખુલે કે ક્યા! વાહ! જન વાહ! ક્યા તેરા નુર હવે!

દીપમણી—એ જમાદાર જરા અહીં આવો તો, એક વાત કહું.

શીપાઈ—(મંત્રમાં) અબતો મેરેજપર આશક પડી ઉરમ શક નહીં. જરે અયેસાજ હુવા ક્યું કે, બંદ કાબી અજબ નુર હવે, તો ક્યું ન આશક પડે! પડેજ. ચલમયે અબ ઉરકી પાસ જાઈ કે ક્યા કહેતી હવે. (દમથી તેની પાસે જાય છે)

દીપમણી—જમાદાર તમે પણ દયાળુ અને બલ માણસ

લાગો છો. તેથી હું એક વાત કહેવા ધરાદો કરું છું?

શીપાર્થ—હાવે ખોત્રો ખુશીસે. કુછ અંદેસા નહીં રખના. ચહાય સો પુછો, મયે આપકી પાસ હાજર હું.

દીપમણી—(કોઠમાંથી હાર કાઢોને) ત્યારે લો આ સોપારી-નો કકડો અને, મને અહીંયાંથી નસાડી દો. હું તમારો એ શાંત માનીશ. સમજ્યા બાદ? લો, લો, રસ્તો બતાવી દો.

શીપાર્થ—નહીં નહીં, એ ખાત કબી હોનિકી નહીં ક્યું કે, હમારા સરદારકુ માલુમ હોવે તો, હમારા શીર જાવે કોઈ ફુ-સરા હોવે તો ખોલો. તો મેરેકુ કુછ ચઘતા નહીં લેકીન, મયે કહું ઓ બખત, હમારાબી કામ કરીયો.

દીપમણી—અરે બાઈ આ જરા જુઓ તો ખરા, કે, કેવી કિંમતનું છે?

શીપાર્થ—(હાથમાં લઈ જુએ છે અને મનમાં) વાહ! હવે તો બખાંકી બેપ. લેકીન સરદારકો ખખર હોવે તો ક્યા હોવે! અરે ઉસ્કુ અયેસે તયેસે સમજાડુગા. કુછ હરકત નહીં ખુ-શીસે ચલી જાવે. (દીપમણીને) અબ તુમારા ક્યા ધરાદા હવે સો જલદી ખોલ દો.

દીપમણી—મને આંહીથી નાશી જવાનો ખીમ હરકતવાળો રસ્તો બતાવો.

શીપાર્થ—અછાં અછા. દુખો અયે બારીમસે નીકળ જાઓ, ઐર અયે પાંસરે રસ્તે ચલે જાઓ, વાંદાં કોઈ જાતકી ખા-સ્તી હવે નહીં. લેકીન, બડા જંગલ આગું આગળા. ચલો દેર

મત કરો ક્યું કે, લખાડજીએ આનેકા બજા હુવા હયે. (દીપમ-
ણી જાયછે એટલે) કામ તો બડા જબરજસ્ત કીયા હયો! ફીર
હાવે સો ખરા. અછા, અલાઈ અલા!!

(એમ કહી પહેરો બરવા મંડી જાય છે, અને થોડીવારે લ-
ખાડજી પ્રવેશ કરી આજુબાજુ જોવો)

લખાડજી—અમે શીપાઈ! ઓ ઓરત અબ હીયાં બિજીયી
વાહ કાંહાં ગઈ?

શીપાઈ—હજરત! ઓ અંદર હોયગી, થોરા બજા આગું
આપકા ખાનગી શીપાઈ રખ ગયા હયે, તબસે મયતો ખરા-
બર હુશીયારીસે. પહેરા બરતા હું.

લખાડજી—(ખિચાર લાતો મારોને) હરાંમખોર તારે ખોલ કે
ક્યાં ગઈ, ખોલ જલદી ખોલ !

શીપાઈ—અયે મેરે મહેરબાન! મયેતો ઇસ બજા સેજ
ખિચાર કીયા કે, અયે આદમી નહીં હોયગી. ક્યું કે ઇતના
રૂપ આદમીમેં હોયે નહી. લેકીન આદમી હોવેતો કુછ ખોલેતો
મહી. તો મેરાઈ દીનમેતો હુવા કે, અયે કોઈ બલા હોયગી !
તો અબ અયેસાજ હુવા સરકાર નહોતો કહાં જવે?

લખાડજી—(મનમાં) જેમ આ શીપાઈ કહેછે તેમજ હશે !
પણુ પેહેલેથીતો મને કાંઈ ખબર પડી નહીં ! તારે ઝેર, ખી-
ચારાં આ શીપાઈને નાહક માર દીધો. હશે જે થયું તે થયું.
(શીપાઈને) તુંમતો કુછ બદલમાંવ નહીં હુવે કે ?

શીપાર્થ- નહીં નહીં જનાય ! હમકો અયેસા આદમી સ-
મજતે હે. અયેસી નાદાનીકા કામ હમ કોઈ દીન કરતે નહીં
હે, લેકીન ખાવીદ આપ્ત મેરેપર નાહક ગુસ્સે હો કે, મેરેકો
માર દીયા. મયે ગરીબ આદમી હુંતો; ફીર કયેસે અજા હો-
ર્થિગા. (રડેછે.)

લંબાડછ—જો હુવા સો હુવા. અબ છોડદે રોના, મયે
તુજકો સુવાવડી ઓરતકી માફક કરલું ખીલાઈગા બસ !
ખુશી હોજ. (મનમાં) કેવી અભયબ વાત બનીછેને !

(પડદો પડેછે)

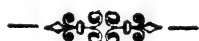
પ્રવેશ ૬ ટો.

સ્થળ એક રસ્તો.

(લાડુબટ એકલો.)

લાડુબટ—આટલી વયમાં જોટલા લાડુ ખાધા હશે ! તેનો
તો રસ કસ આ ગેપમાં એસાઈ બયો, તો મણુ ચંદ્રસિંહ કે,
વીરસેન, કે દીપમણી એ કોઈનો મતો મળ્યો નહીં. બધાં-વી-
અણુ ને ચુથણુ થઈ ગયાં. સુર્યસિંહને પ્રધાન આદિ સધળું
રાજ્ય, તારાપુરમાં અકડોજ, દીપમણી બાઈ કોણુજણે ક્રાંઈ
હરાઈ ગયાં ! તેની પછવાડે ચંદ્રસિંહને વીરસેન પણ ખંસડાઈ
ગયા ! અમે અપુરાઈ પૂરું આ હું પ્રણુ મારીબઘણીને એ-

કર્લાને એકલી મુકી, આવી રીતે રખડતાંને રખડતાં, સાડીવણ
 નેડ પગરખાંના આમડાં તો ફાટી ગયાં ! પણ, માંહે આમડુ
 પણ ઘોના નેવું થઈ ગયું ! (શરીર નેતો) હાય હાય હાય ! આ
 બધું બગડી ગયું !! રાંડ વિધાત્રીએ આ બધાના લેખ બ-
 ગાડ્યા. પણ ને કદી મારા હાથમાં આવીગઈ તોતો, રાંડ પા-
 ખીણી, ફૂરાચારણી, સંખીણીનો ચોટલેજ ઝાલી ખુબ ધસડી
 ધસડીને, જેમ મારા લાડુ અલેખે કાઢ્યા; તેમજ તેની આખી
 હુંદગી અલેખે કોઢે એમ કરીને તથા, નાક કાઢી ટાપી લઈને
 એકીએકી રમું !! ઇઠીક ! સારે તો આના શાધ ભેજો એનો
 શાધ પણ કઈ. ચાલ જીવડા હવે થોડોજ દેશ બાકી નેવો ર-
 હી ગયોછે. તેમાં શાધ કરી, મારી બહાદુરી બહાર પાડું. અને
 કષ્ટમાં હોય તોપણ મટાડું. નહીં તો, માંહે નામ પાડનારી મારી
 ધુધને લાંછન લાગે ને. (જાય છે.)

પ્રવેશ ૭ મો.

સ્થળ—ધાંધલપુરમાં દયાળજી વાણીકરું ઘર.

(દયાળજી પુરશીખર બેઠો છે. અને ચંદ્રસિંહ પલંગપર આડે
 પડ્યો પડેલો છે.)

દયાળજી—કેમ બાઈ હવે તારી તબીયતને કેમ લાગે છે ?

ચંદ્રસિંહ—સાહેબ ! હવે મને સારી રીતે આરામ લાગે છે.
 જામન પુરસ્થિતો ગયા છે, બાઈ રૂઝાવાજી બાકી છે. પણ હું

આંહો કેવી રીતે આવ્યો તે જાણવા સાંઝે દીલ માહે છે તે જરા કૃપા કરીને કહેાને ?

દયાળુ — ભાઈ સાંભળ. જો કે, આજથી વીશમા દીવસ. પર સવારમાં બેલો દીશાએ ગયો હતો, ત્યાં એક ખાડામાં તમે ગાંઠડી બાંધી કોઈ નાંખી મર્યું હશે, તે મારી દ્રષ્ટીએ પડતાંજ પાસે જઈને જોયું તો, અંદરથી લોહી ચુતું હતું. વળી વધારે તપાસ કરી જોયું તો, જીવ હતો એટલે, જલદીથી આંહો ઉપાડી આવ્યો. અને એસડ વેસડ કરવા લાગ્યો. તથા કુંઠ નરમ રાખડી જેવી ખાવું કરી અને તારા મ્હોમાં ટોવા લાગ્યો. એમ કરતાં તુંને ખરેખરી શુદ્ધ પણ આ તણ દીવસમાં આવી છે તેની અગાવ બીલકુલ ભાંત હતું નહીં. બલા હવે તને પુછું કે, તું કોણ છે અને આંમ શાયી બનેલું તે કહે ?

ચંદ્રસિંહ — હું તારાપુરના રાજા સુર્યસિંહનો પુત્ર છું, અને મારા સ્ત્રીનું હણું થવાથી હું અને મારો મીત્ર તેની પાછળ નીકળી પડ્યા. રસ્તામાં મારો મીત્ર મણુ મારાથી જુદો પડી ગયો. અને હું રખડતો રખડતો રાત્રીના ભાગમાં ધાંધલપુર ગયો, અને હરવાળે જઈ શીખાઈએને કાઢાવાલા કરી અંદર ગયો. અને જરા આડે પડ્યે થતાં નિંદ્રા પણ આવી. એવામાં, તે શીખાઈએએ મારાપર હલકાડો મંજાલી, મજાથી ધરણું કાઢી લીધું. તે પછીની મને બીલકુલ અખર જણી પડ્યું, બાપ સાહેબ, તે મૃત્યુથી બચાવી, માતપીતા કરતાં પણ વિ-

જેસ મહેનત લઈને આ, મને સાંભળે કીધો. નહીતર હું ત્યાં ને ત્યાં, મરી ઈરી રહેતા. કાંજે બીજું કોણુ આ પ્રમાણે ચાકરી બરદાસ કરી જીવતદાંત આપે ! આહા ! આ આટલો બધો આપનો કરેલો ઉપકાર !! તેનો બદલો હું શી રીતે વાળીશ. કદી આ મારા શરીરના ચર્મનાં આસડાં શીબી આપના પગમાં નાંખું તોપણ, આનો બદલો ક્રિયિતમાત્ર પણ વળી શકે નહીં. અન્ય છે હે દયાળુ દયાળજી બાઈ તમને કે, આ દુનીયામાં અવતાર લઈ, પરોપકારનાં કાર્ય કરી જીવગી સફળ કરોજો. અને દુનીયામાં (રડતો) મારા સરખા માણસોની બીન કાય-દમી તબવીજ કરોજો. આવા આ તમારા ગુણનો એક ભાગ ગણતાં પણ, મારી જીહવા અશક્ત છે.

દયાળજી—ભાઈ પરોપકાર પરમિશ્વરને બહાલો છે. અને તે સર્વ માણસને કરવાની ફરજ છે. પણ તમે આવા કો-અજ રાજપૂત પર એટલું એટલું દુઃખ જોઈ આ મારીતો છાતી ફાટી જાય છે. પણ તે મટાડવા કાંઈ પણ મારી શક્તિ નથી. એથી લાચાર છું. પણ બાઈરે આંહી તમારે કોઈ જાતની ફી-કરે-શખવી નહીં અને, સુખથી રહે.

(એકે શીપાઈ પ્રવેશ કરે છે.)

શીપાઈ—(આજી પૂછી) ઓ શેઠ, ઓ શેઠ. ઈધર આ.

દયાળજી—વળી તમારે શું કામ છે હવાલદાર !

(તેની ખાસે આવે છે)

શીપાઈ—દીવાનજી બાઈ ચોદા સફરી ઝાઝ લોકે, ઝાવાકી

એપર ચલતે હયે તો દરીવાઈ પીરકો ખતીસા ચડાનેકો ચઢ-
તા હયે. બીસ લીએ તપાસં કરતે તરે ધરમે કોઈ ખતીસ બ-
હના આયા હયે, અયેસા ખખર મીલા તો હસ્કો લેકે ચલ તો
તેરોકો અઘા ધનામ મીલિગા.

દયાળુ—બાઈ સાહેબ એતો મારો પૂત્ર છે તે શું ખતીશો
ચડાવયા માંગોછો. આવુંને આવુંજ અંધેરા!! દીવાનનો બાઈ
ચેપાર કરે તે શું ખીજના પૂત્ર મારે? આ કેવું ગજબનું બો-
લવું છે?

શીપાઈ—નહી નહી, એ કુછ તેરા સગા નહી હયે. અંમેસી
ખતી કરલી જબ હમ ખંદરા આદમીકો મિલ્લ હયે. ઝોર
કીયા હયે કે, જો નહી દેવે તો એ દોનું કું બાંધકે હંયાલાઓ.
તો ફુસરા બહાર ખડા હયે લેકીન મયે તેરોકો આખુંસે સમ-
જાનેકો આયા હું તો સમજ નહી તો ખૂરા હોયગા.

દયાળુ—જુઓ જમાદાર કાંઈ સેતાં કરતાં તમેજ છુટકો
કરતા હોતો કરો, નહી તો ગમે તેમ યાય તોપણ એને આપ-
નાર નથી. તે નકી સમજાવો.

શીપાઈ—હમકુ કુછ નઈ ચેતા હયે, લેકીન આખુંહોંતા
હયે કે નહી.

અંદ્રસિંહ—(પલંગ પરથી નીચો હટરીની) ક્યા કિસ્સા હયે
ક્યા? ચલ કોઈ નહી આજા હયે. જાતેસે હોમસો કરસો.

શીપાઈ—શીપાઈઓ શીપાઈઓ ચલે આઓ. (ખીજ સી-
પાઈઓ હધીયાર બંધ પ્રવેશ કરેછે. એટલે) ચલો જાવો દીસે

ધસ્કો બાંધલો.

દયાળુ—(ચંદ્રસિંહને) બાઈ તમે ધરની સંદર જતા રહેા, હું એ બધાને જવાબ દઉં.

ચંદ્રસિંહ—અરે એ કૂતરાઓનો શું બાર છે.

(શીપાહઓ એકદમ ચંદ્રસિંહને તથા દયાળુને બાંધવા જાય છે, તેવામાં દયાળુને કુંઈ વાગવાથી બેથુંદ્ર થઈને પડે છે. અને ચંદ્રસિંહ એક શીપાહવાળા હાથમાંથી તલવાર ખુંચી લઈ તેવા સામો થાય છે, અને ખુબ મારામારી થઈ તેમાં ચંદ્રસિંહ કેટલાકને ઠાર કરે છે, અને છેવટે કેટલાક બાગી જાય છે. ન પોતે એકલો મોટા ક્રોધના આવેશમાં ઉભો છે એટલામાં)

નેપથ્યમાંથી—અરે હમને દીવાન સાહેબકો અય ખબર દીધા કે ઓ આદમી બડા જખરજસ્ત હયે તો થોડે આદમીસે નહીં આ શકે. તો હિસ્સે ખહોત આદમી ફુસરા બેન હયેસો ઓ આત હયે. (કેટલાએક શીપાહઓ તથા જમાદર

પ્રવેશ કરે છે)

જમાદાર—અયે ઉલ્લું તું તેરે દીલમે ક્યા સમજ ગયા હો. ચલ અય હમારે તાબેમે હોના હયે કે નહીં?

ચંદ્રસિંહ—ચલ ચલ મઉ, તાબેવાલા ગધેકી માફક ક્યા બૂક રહા હો? તુમખી ક્યા જાનેગા કે હમ મીલાયા.

જમાદાર—(શીપાહઓને) અબે ક્યા જખતે હો. પકડલો હરાંમજદુકું (શીપાહઓ સાવધ થાય છે).

ચંદ્રસિંહ—હરામજદા તું ઐર તેરા બાવા ! પકડને પાલેકી શીકલ તો દેખું, કમજાત તેરે જાસે બહોત અયે ઝરા પાલેકી નીચું ચગદા કે મર ગયા હયે ઐર તું બી દેખ.

(એમ કહેતાંજ કૂદકો મારી સર્વેની વચમાં કૂદી પડે છે અને તળવારની પટાપટી બોલે છે તેમાં શૂરવીર અડી રહ્યા છે, કામરો ધરધર કંપીને નાશી જાય છે. તેમાં શૂરવીરને ખીર ચંદ્રસિંહ કોઇને તળવારથી ઠાર કરેછે, કપકને ધોમલ કરે છે. પછી છેવટે તે પકડાય છે, અને તેને તથા બાજુ પર પડેલો દયાળજી એ બન્નેને બાંધી ઘડી જાય છે.)

પ્રવેશ ૮ મો.

સ્થળ દરીયાનો કીનારો.

(ચંદ્રસિંહ હાથાએ અને ફરતા શીપાઇઓ તલવારો ખેંચીને રહ્યા છે તથા અમલદારો વીગેરે દરબારીઓ બેઠા છે. અને ગામના લોકો દાંતને આંગળીઓ અડાડી ખગોકાર થઇ રહ્યાં છે.)

જમાદાર—(ચંદ્રસિંહને) જલદી કર તેરા ઇષ્ટદેવકો યાદ કરના હોયતોં કરસ.

(ચંદ્રસિંહ અંધારની પ્રાર્થના કરે છે.)

(કંઠુ ક્યા કુલકકા સતાયા હુમે—એ રામ.)

હજુરીમાં હાજર થવામે આ દેખ;

ભાગીને આ ખોળીયું આવે છે છવ—હજુરીમાં-ટેક.

આબ્યો હર્ષે યુનાહમાં હું તારા ને ને;

કરીને કૃપા માફ કરજે તે તે—હજુરીમાં. ૧

રહી ગઈ ન્યારી, દીમાળી પ્યારી;

મરુંછું અહીં હવે શી ગતી તારી. હજુરીમાં. ૨

મળવજે બંધાબધ પ્રભુ પ્યારી મારી;

બહુ હવે તો ખલક પરવારી. હજુરીમાં. ૩

રહ્યો વળી મુજથી, વીરસેન ન્યારો;

તુટી જવા બેઠો, આ કાયા કીયારો. હજુરીમાં. ૩

રહ્યાં માત તાત અરેરે મ્યાંહી;

કરી. મુખ નેવાને, પામ્યો હું નાંહી. હજુરીમાં. ૫

અરજ છેલી આ કરૂં ઇશ તારી;

હજરો પ્રણામ તું લેજે સ્વીકારી. હજુરીમાં. ૬

વીરસેન—(પ્રવેશ કરીને) અરે બાહમ્યો અહીંયા થું છે ને કેમ એકઠાં મળ્યાંછો? (એમ કહેતો પાસે આવે છે અને ચંદ્રસિંહને જોતાં) કાણ મારો બહાલો ચંદ્રસિંહ!

ચંદ્રસિંહ—તું કાણ! અરે પ્રીય વીરસેન (એક દમ ભેટી પડેછે)

જાદાર—(વીરસેનને ધક્કો મારીને) ચલ દૂર રહે દૂર. તુખી ઉરકી સાથ મરનેકો આશા હવે કે ક્યા.

વીરસેન—(તબવાર ખેંચીને) તારે તો આવો સામા હું પણ મરવાનેજ આબ્યોહું. (ક્રોધ કરી) ચંડાળો. મગફર કોનો છે કે તેના તરફ આંગળી કરી શકે!

(૭૮)

(આટલું કહેતામાં સર્વ શીપાઇઓ એકદમ વીરસેન ઉપર ટૂટી પડે છે, પણ બાહાદુર વીરસેન તેની અંદર કૂદી પડે છે. તથા ચંદ્રસિંહ પણ તળવાર સ્વાધિન કરી તે પણ કૂદી પડે છે. આટલું જોતાંજ ગામનું તમામ માણસ ત્રાસ પામી નાશી જાય છે. અને કેટલાએક કતલ થાય છે, અને ઘણાક નાશી જાય છે, સર્વ છોંન ભીન થઈ જાય છે, અને ચંદ્રસિંહ તથા વીરસેન એ બન્નેજ ઊભા રહે છે.)

વીરસેન—થયું. ટીપ્પણ પાર પડયું. હવે કાંઈ સામો પગ ધરે એમ રહેવા હીથું નથી.

ચંદ્રસિંહ—જાલા વીરસેન પરમેશ્વર તુને કેવી અભયમ રીતે મેળવ્યો! ભાઈ, જો તું આ વખતે પહોંચ્યાં ન હોત તો તો હું આ દુનીયામાં થોડીજવાર મહેમાન હતો.

વીરસેન—હથે જે થયું તે થયું. પણ ચાલો હવે આપણે આ દુષ્ટી પરજમાંથી. (બન્ને જાય છે).

— ❀ ❀ ❀ —

પ્રવેશ ૯ મો.

સ્થળ—જંગલ

દીપ્તજી— (ભયરવી ગાજત)

૧. ગાઈ ત્રિપેર જામીની, અમ કાતાં એક બાકી રહી;

બટકી બટકી મુઠી પટકી, હરી ક્યાંઈ રહી મહી. ઘઈએક; ૧

(૨૪તી) માળ્યો પતી મને રૂડો, પણ જાદો કીધો તેં પ્રભુ;

તે વિણ સહુ કષ્ટ આ, કેમ ધ્યાને તુંજ આવે નહીં. ગ૦ ૨

મોટે-મેળવરે પ્રભુ, પતી મારાથી મને;

હારી ગઈ હામ હું, વિયોગથી ત્રી મરી. ગ૦ ૩

શાન્તીથી સુતાં હથે, સળેડારે સગે;

રખડી મરી હું એકલી, મુજ છુંદગી એજે. ગઈ. ગ૦ ૪

પાપ પહેલા જન્મનાં તે, આવીને અઝાં;

તેથી થઈ પતી વેગળી, દુઃખનો આરો આવે નહીં. ગ૦ ૫

અરે પરબક્ષ પ્રાણીઓ, શીદ દોડો વેગળાં;

કરો બક્ષણ પ્રીતીર્ય, મુજ દેરનું આવી અહીં. ગ૦ ૬

આત્મ હતા ને કરું તો, એસે બહોળું પાપ;

કરવા પડે બવ દોહલા, બીજા પણ એવા તહીં. ગ૦ ૭

કેમ તારે અહીં અરે, હું થી રીતે કરું;

સહાય કરે પ્રભુ માહરી, કાંઈ મણા તો રહી નહીં. ગ૦ ૮

(એક યોગી પ્રવેશ કરે છે અને બાજુએ ઉભા રહીને)

યોગી—(મનમાં) આહા! એ આરત ક્યેસા કલકતા બી-
લાપ કરતી બયેઠી હયે. બયે પુઠું તો ખરા કે પરથર ફટ જાવે
અયેસા કાષ્ટક કલ્પાંત કરતી હયે. (દીપમણીને) અરે તું કોન
હયે ને તરેકો આ કષ્ટ બેના હયે સો મરી સમક્ષ બોલ!

દીપમણી—(મનમાં) કાંઈ લાગે છે તો માહાત્મા પુરુષ
(નમન કરી હાથ જોડીને) મહારાજ આરા પતીના વિયોગથી
હું-ફુ-ખીસારી થઈ છું. અનિ-અબજા હારી કષ્ટક ફટ મારાપર

સંકટ પાડે છે, અને ત્યાંથી છુટ્કું તારે આવતે આવે નહીં-
ગલમાં પડું છું, અને વળી પાછી તે દશાએ પહોંચું છું.

યોગી—તો કુછ ફીકર નહીં ચલતેરી સાથ તરી મઢીમેં અ-
બ કૂળ કૂલ ખા ઐર થોરા દીન રહે ઇતનેમેતો ગુરમહા-
રાજ કરેગાતો કુછ અછા હોઈ રહેગા. વાં કોઈ વીધન નહીં
આવગા.

દીપમણી—મહારાજ આપ સરખા મહાત્મા પુરુષતાદર્શ-
નનો મને લાભ મળ્યોતો હવે મારા મનને નક્કી થયું કે મારાં
સર્વ દુઃખ ગયાં. (ખાન્યે જાય છે)

પ્રવેશ ૧૦ મો.

સ્થળ યોગીનો આશ્રમ.

યોગી—(પ્રવેશ કરતાં) દેખ લડકી અપે તરો આશ્રમ,
હીયા કોઈ તરાંહકી ધાસ્તી હવે નહીં. અબ તેરા જીએ નીરાંત
કર ઐર અખંડાનંદકી ભક્તિ કર.

દીપમણી—બહુ સાઈ મહારાજ (બેસે છે) આપ મારા
જેવાં દુઃખીયાં પ્રાણીનાં કષ્ટ કૃદન કરવાજી અવતારી થયાંહો,
એવા હે તપેશરી આપના દીદાર છે.

યોગી—સખ દુનીયાં રામજીકે આશરે પડી હવે, ઐર કષ્ટ
લોડને વાઝા ગુરમહારાજ સમર્થ હવે.
(એવામાં એક આદમી ઘણા સરસ લીખાસઘી પ્રવેશ કરે છે)

આદમી—મયે આપકો નમન કરતા હું.

યોગી—સદા સુખી રહે બચ્ચા. બલા તું કૌન હયે ?

આદમી—મહાત્મા મયે વીમળપુરીકા રાજા હું. મેરા નામ મહારાય કરકે હયે. કીડા કરતે કરતે અયે જંગલમે આપા ઐર જરા આરામ લેનેકો (આંગળી બતાવીને) ઐ જાડકી. નીચું ઘોડા બાંધા ઈતનેમે આપકું દેખા જબ દર્શન કરનેકો હીંયાં આપા. મેરા ધન્ય બાગ્ય કે મેરેકો આપકાં દીદાર પાયા.

યોગી—હાંહાં જબતો અયે લડકીકો તેરે સાથ લેજા ઐર ઇસ્કો અછી તરાંહસે રખના ઐર બદ નજરસે દેખનાં બી નહોં જો અયેસા તું દ્રઢ હોતો લેજા.

મહારાય—હોયે ખુશસે ઉરમે કુછ હરકત નહોં. મેરી બયે-ટીકી સાથ ઐબી રહેંગી.

યોગી—દેખ કુદ્રહીસે જો ઇસ્કી તરફ દેખેંગે તોબી સત્યાનાથ અલે જાયગા ઐર નેક નીયતસે રખેગાતો ગુરુમહારાજ લેહેરે કરે દેયગા.

મહારાય—અરે ગુરુજી આપ ઐ ક્યા ખોજતા હો. અયેસી બદ નીયત મેરી નહોં હે, લેકીન જેસી મેરી પુત્રી અયેસીજ માફક રખુંગા.

યોગી—જબ અછા* (દીપમણીને) અયેટી તું ઇસ્કી સાથ જા.

દીપમણી—બહુ સારું મહારાજ, પણ આપે મારા સુખને અર્થે આટલી બધી તસ્દી લીધી તે માફ કરજો. આપની પુત્રી આ હુપકારથી આપની પૂણ આભારી છે.

(૮૨)

યોગી—(તેના શીરપર હાથ ફેરવીને) તેરા સત્યપર મર્યે જા-
હોત ખુશી હોતાહું, ઐર કહેતાહું કે તેરા શંકટ તૂટા ઐર
થોરા દીનમે તેરા પતીકો ગુરુમહારજ ભીલાવેગા અયેસા મેરા
આશીર્વાદ હયે.

મહારાય—મહારાજ મેરોકો અબ બખતહોતા હયે. તો રાજ
મંગતા હું ઐર નમસ્કાર કરતા હું. (દીપમણીને) ચાલો
બેન ચાલો.

યોગી—જા બચા આનંદ કરે.

દીપમણી—યોગેશ્વર હું પણ આપને વંદન કરુંહું.

યોગી—અછા બયેટી.

(મહારાય તથા દીપમણી જાયછે.) *દરોપશીન*

અંક ૬ મો.

પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ વીમળ પુરીમાં પૂર્ણચંદ્રાનો ખાનગી મહેલ.

(પૂર્ણચંદ્રા ખુરશીપર બેઠી છે અને દાશી પંખો નાંખેછે.)

પૂર્ણચંદ્રા—દાશી આ બેચાર દીવખમાં કોણ જાણે થુંએ થયું
છેકે મને જરાપણ ચેનજ પડતું નથી. એન તેને લીધે ખાવું,
પીવું, પહેરવું, ઓઢવું, તથા બૂપણાદી અલંકાર કરવા પણ
ગમતા નથી અને જીવ ધણો મુઝાય છે.

દાસી—બાઈ એનું કારણ એજ છે કે આ થોડા દીવસની અંદર તમારી બધી સખીયો સાસરે ચાલી ગઇયું, તેથી તમને ગમતું નથી. વળી તમે પણ સાસરે જવા જવડાં ક્યાં નથી થયાં? માટે તેથી ખરું! પણ બાઈ સાહેબ પરમ દહાડેજ આપના પીતા તે વાત કરતા હતા.

પૂર્ણચંદ્રા—થું કહેતા હતા ?

દાસી—તમારા વિવાહ વિષે.

પૂર્ણચંદ્રા—પણ તે કેવી રીતે કહેતા હતા. તે વિસ્તાર સહીત કહે. જો કંઈપણ ફેરફાર કરીને કહેતો તને મારા સમજે.

દાસી—(હસતી હસતી) જુઓ ખરું કે, આપ વિવાહની વાત સાંભળવા કેવાં અધોરાં થઈ જાઓ છો તારેતો હવે પતી વીનાજ એન પડતું નહીં હોય !!

પૂર્ણચંદ્રા—(તેને પોચા હાથથી તમાચો મારીને) અંહ કહું- છું કે એવું કામલું જવા દે અને પહેલી વાત કહે !

દાસી—એકતો વાત કહેવી અને વળી તમાચો આવે આ- વેા ન્યાયતો કમારી પાસે સાંભળ્યો.

પૂર્ણચંદ્રા—શાંણી દાસી જલદી કહેને ?

દાસી—એતો અમસ્તા સહેજજ વાત કરતા હતા કે હવે પૂર્ણચંદ્રા વિવાહને યોગ્ય થયાં છે, પણ તેનાં બરાબરીનો વર મળે એટલે જલદી તેનાં વિવાહ કરવા છે, પણ ક્યાંઈ તેવો મળતો નથી તેથી લાચાર છું. એમ દીલગીર થતા હતા અને સર્વને તે વિષે બલામણુ કરતા હતા.

પૂર્ણચંદ્રા—નીચે કોના પગના ધમકારા બોલે છે, જો તો કોણ આવે છે ?

દાસી—(જોઈ આવીને) એતો તમારા પીતાજી કોઈ સ્ત્રી સાથે આવે છે.

(મહારાય તથા દીપમણી પ્રવેશ કરે છે અને પૂર્ણચંદ્રા તથા દાસી ઉભાં યઈ નમન કરે છે.)

પૂર્ણચંદ્રા—પીતાજી આજે આપ પધાર્યા તે શું સખખ? કંઈ આસા હોય તો ફરમાવો અને આ બાહ કોણ છે?

મહારાય—એ સતીને મને રૂપીએ સોંપી છે માટે એને તારી સાથેજ રાખજે. અને કાંઈ પણ દુહવાય નહીં એવી રીતે તમે સાથે રહેજો. આપણા પૂર્ણ બાગ્ય કે નહીંતો તે આપણે ઘેર કાંચી હોય ! સમજી કે મારે ઉતાવળનું કામ છે માટે જઈશું.

પૂર્ણચંદ્રા—ઘણી ખુશીની વાત. જેવું જોઈતું હતું તેવું ઈશ્વરે કર્યું. પીતાજી ! તમારે તે વિષે કંઈ પણ ચિંતા રાખવી નહીં અને પધારો હું એને મારી છાતી ઉપર રાખીશ.

(મહારાય જાય છે એટલે દીપમણીનો હાથ ગ્રાહી પોતાની સાથે બેસારીને.)

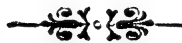
ખેન તમે બલે આવ્યાં ! તમારા આવવાથી મને બેહદ ખુશી ઉત્પન્ન થઈ છે. અને તમારી સાર્થે રહેવાથી મને બહુજ આનંદ થશે; ઠીક થયું ઠીક.

દીપમણી—ખેન. મારે પણ તમાસેજ આધાર છે, તમારા શિવાય આ વખતે કોઈ પણ મારે સગુ નથી.

(૯૫)

દાસી—બાઈ સાહેબ જમવાનો વખત ક્યારનો થઈ ગયો છે માટે પધારો નીચેથી સાદ કરે છે.

પૃથ્વીચંદ્રા—હીક હ્યો ત્યારે. (દીપમણ્ણિ) ચાલો ખદેત ચાલો.
(બધાં જાયછે.)

પ્રવેશ ૨ જો.

સ્થળ—વન.

(ચંદ્રસિંહ તથા વીરસેન પ્રવેશ કરેછે.)

વીરસેન—બાઈ ચંદ્રસિંહ ! આપણે અહીયાંજ જરા ખેશી. એ. કેમકે આ વનમાં કુંઈ રૂઝરૂઝાદિ મેવો જણાય છે માટે ખેસો હું કુંઈ લઈ આવું.

(ચંદ્રસિંહ ખેસે છે અને વીરસેન કુંઈ મેવા લઈઆવ્યાને ખત્યે ખાવા ખેસે છે.)

ચંદ્રસિંહ—વીરસેન ! તારો મેળાપ થયો તેથી મને ઘણી શાંતી થઈ ગઈ અને મારો જીવ ને વમન થયો હતો તે ડેકા-ણે આવ્યો. દીક્ષોજનન દોગત ! તારા શીવાય હું ઘણાજ દેરાંન થયો. તું ને મારાથી જૂદો ન પડી ગયો હોત તો હું આટલો દુખી થાત નહોં. અને તું પણ એટલો દુઃખી થાત નહોં. ત્યારે હુંજ કોઈ ખરેખરો અભાગ્યો કે મારીતો એ દશા થઈ પણ મારી ને સહાય કરે તેને પણ મારાં અભાગ્ય પૂણે. ને કે તું

પણ માંહે બહુ ઈચ્છતાં દુઃખી થયો વળી ધાંધણપુરમાં દયા-
ળુએ મને જીવતદાન દીધું તથા ઘટતા ઉપાયો કરી મને
સાળે કીધો ત્યારે છેલે મારેજ માટે તેની પણ શી દશા થઈ
હશે ! આહા !! ધીકાર છે મનેજ કે મે એવાં અશુભ કર્મ-
ના જોગ કરી આ દુનીયામાં જન્મ લીધો.

વીરસેન—ભાવિના જોગ કોઈથી મટતા નથી માટે જે વ-
ખતે જે બન્યું તે બન્યું. પછીથી તેનો શોક કરવો તે આપ
સરખા દાતાં માણસને ધટીત નથી. માટે પાછળની તમામ
બાબતને વિસારી મેલીને હવેને માટે વિચાર કરવો, તે પણ
હિમતથી કરવો કેમકે કાચર થઈ રડવા લાગે છે તેનાથી પછી
કાંઈ પણ બની શકતું નથી.

ચંદ્રસિંહ—વાહ ! તારી બુદ્ધિ કે તારાં પ્રાકૃમ તેનાં વખાણ
કરવાને તદ્દન અશક્ત છું. પણ બાઈ તેજ પ્રમાણે મને પુરે-
પુરે વિત્યું હતું. (લાડુભટ પ્રવેશ કરે છે અને એક બાળુ-
એ સંતાઈ રહે છે)

લાડુભટ—હજ કે બીજા કોઈ !! (વાંકે મ્હોંએ નજર કરી
જોતો) છે તો હજ. આણી તરફ કુમારશ્રી ચંદ્રસિંહજી. અને
પેલી તરફ બાઈશ્રી વીરસિંહજી. હવે ઠીક થયું અને ઉમેદ
બર આવી. તે તો તેની વાતોમાં અપશોષ કરતા બેઠા છે. તેને
કાંઈ ખબર નથી કે શાક્ષાત લાડુભટજી મહારાજે પધારી,
આ વનને ઉત્તેજન આપ્યું છે ! અરે, તેમનાં શરીર કેવાં
નમળાં થઈ ગયાં છે ! દીન દીન વચનથી બોલે છે; ને રાંક

ના મીસાલે બેઠા છે. હથે જે થયું તે અરૂં પણ હવે હું એને જલદીથી મળી ખુલાસો કર. ખુલાસો કરવા એમાં કાંઈ ના નથી, પણ કાંઈક મારાં લક્ષણ ગ્રજકાવવાં જોઈએ. માટે ચાલ સુરદાસ બની જઈ તેની પાંસે જઉ. (આંધળાની મીસાલે લાકડી ટેકાવતો) અરે બાઈબૈંબૈં કોઈ તારાપુરનો રસ્તો બઢાવોરે બાપુંઉઉ.

ચંદ્રસિંહ—વીરસેન આ તારાપુરનું નામ દેતો કોણ સુરદાસ જેવા જાય છે!

વીરસેન—(લાડુભટને) અરે સુરદાસ આંહી આવ્ય આંહી.

લાડુભટ—અરે બાપજી હું ક્યાં આવું તમે ક્યાં છો (એમ કહી પડી જાય છે અને હાથ પગ તફડાવતો) અરરરરર, આવ મારાં માબાપરે હું મરી ગયોરે ધાએરે હું મરી ગયોરે.

(ચંદ્રસિંહ અને વીરસેન દોડતા આવી તેને બેઠો કરેછે.)

ચંદ્રસિંહ—બાઈ આ સુરદાસ પણ અરેઅરો દુખિયો છે.

લાડુભટ—બાપજી મને શા માટે દુઃખીયો કહોછો ? મારે ઘેર તો મજાની બાયડી છે. અને તે રોજ રૂંમ, રૂંમ, કરતી આવેનિ મને કહેથે કે આ મારા સ્વામીનાથ ? તારે વળી હું મરડાઈને બેસુંધું.

વીરસેન—શું શું!

લાડુભટ—કંઈ નહીં બધસામ હું પડી ગયોધું ને વાગ્યું છે તેથી બાજવામાં કંઈ ઢંગ રહ્યો નથી પણ હું તમને કાંઈ કહે તો નથી કે તમે સ્ત્રીજ માટે આમ રખડો બે.

ચંદ્રસિંહ—અધ્યા આ શું તું બેઠ બેઠું બોલે છે! તું કોણ છે અને ક્યાં જાય છે!

લાડુભટ—હું તો કાંઈ પેટ ભરેલું બોલતો નથી! મારું પેટ તો ખાલી થઈ ગયું છે. અને હું તો મોહીતપુરીથી રાજ બદ્રસેન તરફથી કાગળ લઈ તારાપુર જઈ છું.

વીરસેન—અધ્યા આ તું શું કહે છે તારી આંખે સુજતું નથી, અને ક્યાં મોહીતપુરી અને બદ્રસેન, અને ક્યાં તારાપુર. વળી તુંને સુરદાસને કાગળ લઈને મોકલ્યો એ કેવી વાત! માટે બાઈ તું ખરેખર કહે કે કોણ છું!

લાડુભટ—હું ગમે તે છું, તેનું તમારે શું કામ છે! અમારે તો તમારું કામ છે, હું તો સદગુણ કમડ ધાણ બાઈ મી દોઢું. પણ (આંખો ઉઘાડીને) તમે કોણ છો! ઓહો આતો કુવરજી અને તેના મીત્ર વીરસેન કે નહીં!!! (એમ કહી ખુબ હસે છે અને વિચીત્ર ચાળા કરતો ભેટ છે.)

ચંદ્રસિંહ—વીરસેન! આતો બટજી છે (લાડુભટને) અધ્યા અત્યાર સુધી નાહક હેરાંન કીધા? તારી ટોંખળ વિદ્યા હજી સુધી એવીને એવીજ! ઠીક પણ તું આંહો ક્યાંથી?

લાડુભટ—મારા મહેરબાન ધણા દહાડા થયા ક્યાંઈ કુંવરજી, ક્યાંઈ વીરસેનબાઈ એમને એમ કરતાં આ બધું માંસ તો સળગી જઈને માત્ર નસોડાં બાકી રહ્યાં છે, તેને આપ મળ્યા તેની ખુશીમાં રાજી કરું છું કે તે ગયેલું માંસ પાછું લાવે. હશે એ તો હવે એક દહાડામાં ચાર ચાર વાર ઝાઝા ઝાઝા

લાડુઆ ખાઈશ અટલે આવશે, પણ હવે આપ ચાલો, તા-
રાપુર આખામાં આપના શીવાઈ ધબડકાય નમાંહાં થઈ ગયું
છે, રાજાજી, પ્રધાનજી, વીંગિરે સર્વ ઝુરી ઝરી પંજર જેવાં
થઈ ગયા છે, અને તેણે મને શોધ કરવા સાડ મોકલ્યો છે,
તે ઘસડાતો ઘસડાતો મારી બટાણીને ચુડલે સત કે તેથી
આપ બહુજ કાંકા મારતા જાણ્યા, તો હવે ચાલો જલદી કરો.

ચંદ્રસિંહ—જ્યાં સુધી દીપમણી મને મળી નથી, ત્યાં સુધી
હું આવીને શું કરું?

લાડુભટ—તારે આમને આમ યોગીની માફક બટક્યાજ
કરવું છે કે શું! માટે ચાલો ઘર તરફ અને દીપમણી જેવી
બીજી બાર પરણેને ને!

ચંદ્રસિંહ—જે તન, મન અને ધન, તે તો ગયું, તારે પછી
તે શીવાઈ હજાર ઝાંઝો હોય તોપણ શું થઈ ગયું!

લાડુભટ—એવું તો તમારા મનને હશે! દીપમણી તો એક
નવી સખી ધારીને તેની સાથે ઘણા શાબિતા અવાસમાં
મજા કરે છે.

ચંદ્રસિંહ—મશ્કરી કરે છે કે ખરું છે?

લાડુભટ—મશ્કરી કરે તેનો બાપ મશ્કરી કરે. હું તો કાંઈ
પણ મશ્કરી કરતો નથી, જેવું છે તેવું સાચેસાચું કહું છું.

વીરસેન—તારે તો હવે તારું ઠોંગળ એક તરફ રાખીને
શી રીતલાત છે! તે કહે અમે તે સાંભળવા ઘણા આતૂર.
છપ્પએ. માટે જલદીથી કહે!

લાડુભટ—અગાવની તો મને ખબર નથી પણ આજથી દસમા દીવસ ઉપર વીમળપુરીના રાજા મહારાજને જંગલમાં કોઈ યોગીએ સોંપ્યાં છે, અને તે પૂત્રી કરતાં પણ વિશેષ ગણે છે અને તેની પુત્રી પૂર્ણચંદ્રા સાથે બણા સ્નેહથી રહે છે. મારા સાહેબ એટલું હું જાણું છું!!

(આટલું સાંભળી ચંદ્રસિંહ લાડુભટને ફરીથી ભેટી ૧૩ છે અને ત્રણે જણ ખુશી થાય છે)

ચંદ્રસિંહ—આ વખતે મારાથી કંઈ બોલાવું નથી પણ ભટજી તમે તો નારદમુની જેવા પ્રતાપી ઈર્ષ્ય, જે આવી અકળ બુદ્ધિ ફાળવી. મારી જ્ઞાતી પ્રીયાન્તી બાળ કાઠી. અમે આટલા આટલા દીવસ યયા ભટકી મુવા પણ ક્યાંય પતો મળ્યો નહીં ને તમે તેનો શોધ કરી, પાછો અમારો શોધ પણ કર્યો. વાહ!! આ વખતની ખુશી મારાથી વર્ણવી શકાય તેમ નથી. વાહરે વાહ ભટજી ધન્ય છે તમને તથા તમારાં માત પીતાને!

લાડુભટ—હવે મારાથી કમાય શકાય તેમ નથી. કેમકે આ એપમાં મેં મારૂં શરીર તોડી નાંખ્યું છે મારે હું જીવું ત્યાં સુધી મને ચુચુતા લાડુઆ અને મારી ભટાંણીને લક્ષપત્ની લાપશી એવું જોઈએ!

ચંદ્રસિંહ—હાહા અરેઅર તે પ્રમાણે આપવું. લે આ મારૂં વચન.

(લાડુભટ હાથ ધરે છે અને ચંદ્રસિંહ તાળી દે છે)

લાડુભટ—આહાહાહાહા!!! અબ કોઈ મને એમ રાખો,

મેરો જોર આવતા છે ! મેરું જોર આવે છે. મારી આંખો
 ઢંકદો નહીંતર મેરો હરખ સનેપાત યઈ જાયગા. તો પીછું
 મારી છોટી બટાણીને કીસ તરેહસેં મળીશ (બધા હસેછે)
 એંદ્રસિંહ—એહો ! ઇશ્વર તે મને પાછો મનુષ્યના વર્ગમાં
 આણ્યો ખરો !

(ઈશ્વરની મુતી કરે છે.)

(ગર હમને દીલ સનમકુ દીયા ફીર કીસીકુ ક્યા—એરાગ.)

ગુજ કૃપાથી પામીયો ખબર નારીના;

ખબર નારીના રે પ્રભુ ખબર નારીના.

મહેર કરી મેળવ્યા, ખબર ખારીના.—ગુજ.

તે ખબર વિણ હું હતો, હાલથી બેહાલ;

પ્રભુ મવાણું તું થઈ, કર્યો મુને નીહાલ.—ગુજ

આવશે ઉમેદ ખર, માલ્લરી અતી;

કરું છું પ્રણામ મારી અલ્પ છે મતી.—ગુજ

વીરસન—બાઈ હવે આપણે આંદીથી ચાલો વીમળ પુરી-
 એ પહેંચાએ.

લાડુભટ—જુઓ સાહેબ ! મારે માથે આંખી ઊંદગીનું પેટ
 બરવાનું કરજ હતું તેતો તમને સોંપ્યું ! એટલે હવેતો હું મોટો
 શાહુકાર થયો. મોટે મારાથી હવે પગ વીવતીતો અલાશ નહીં.
 પણ જો મીયાનો કે એવુંજ બીજું કાંઈ હોય ! અને તેમાં હું
 ખેસું કે સુંઈ જઈ ! અને પછી તે ચાર જણા ઉચકીને ચાલે
 તો મારાથીતો અવાય !!

(૯૨)

વીરસેન—લે ચાલ પછીથી તેમ કરીશું. પણ નીચે ચાર શ્રીકૃષ્ણ લટકાવવાં ખરાં કે ?

લાડુભટ—તારેતો પછી મારી બટાણી ત્યાં અને હું આંહી, ઘોળે દહાડેજ રંખડ્યાને ! એમ કરીને આ આખી હુંદગીનું તમારે 'ખરચ' અંજસાવવું છેકે શું ? પણ ના, ના ! હજુતો મારે સાડામેસો વર્ષ સુધી જીવવું છે અને મારી બટાણીને ઉકસો વરસ સુધી જીવવું છે. !! (તણે જાયછે)

પ્રવેશ ૨ જો.

સ્થળ—પૂર્ણચંદ્રાનો મહેલ.

દીપમણી—(એકત્રી)

હોરી.

પીયુષ ક્યાં જઈરહ્યો તું મુજને છોડીને, કર કર વેગેવાર; ૧
વીયોગ સાગરમાં પડીધું હું તેથી, જલદી આવીને તાર્ય. પી. ૧
કોઈ પાંતીની કમી નહીં અહીં પણ, તુજ વિણ દુઃખ અપાર. પી. ૨
રટણ તમારે હું રહીધું નિયદીન, લામીછે આપની લાર. પી. ૩
મેજવ પ્રમુ મુજ પ્રીતમ ખારો, માનું તારો ઉપકાર. પી. ૪
(પૂર્ણચંદ્રા પ્રવેશ કરેછે અને દીપમણીને આંસુ લુછતી જોઈને)

પૂર્ણચંદ્રા—કેમ એન શાયી રડો છો ? તમને કોણે દુહ્યાં, તે કહો કે તેના જુરા હાજ કરતાં મને કોઈ વાર નથી, મકદુર કોનોછે કે તમારા સામું કરડી આંખ કરીને પણ જોઈ શકે !

દીપમણી—ખેન મને કોઈએ કાંઈ પણ કહ્યું નથી. એતો અમરતો જરા આગસ આવ્યો તેથી તમને એમ લાગ્યું.

પૂર્ણચંદ્રા—નહીં નહીં, તમારો ચહેરો ખરેખર રહેલો છે પણ એમ નહીં રાખવું જોઈએ. તમે મારા પ્રાણ કરતાં પણ વિશેષ છો. અને સર્વ તમારા તરફ અમીની દ્રષ્ટીથી જુઓ.

(એક દાસ પ્રવેશ કરે છે)

પૂર્ણચંદ્રા—કેમ શું છે ?

દાસ—રાજજી તમારી સાથે જે બાઈ છે તેને ખાજાવે છે.

પૂર્ણચંદ્રા—શા કારણથી ?

દાસ—કોઈ જે રાજકુમાર જેવા મેલે વસ્ત્રે કચેરીમાં આવ્યા અને રાજજીએ તેને ઘણુંજ માન આપ્યું, અને પહેરેલાં વસ્ત્ર કઢાવી નાંખી ઘણા ઉમદા લીલાસ પહેરાવ્યા. અને ખાંતગી રીતે વાતચિત્ત કરતા બેઠા છે, અને રાજજીએ મને તેડવા મોકલ્યો.

દીપમણી—(મનમાં) શું મહારા સ્વામીનાયનો નહીં આવ્યા હોય ! (આસન) ખેન તારે રાજજીની આસા પ્રમાણે મારે તાં જલદી જવું જોઈએ.

પૂર્ણચંદ્રા—ચાલો તારે હું પણ સાથે આવું છું.

(બંધાં જાય છે)

(૯૪)

પ્રવેશ ૪ થો.

સ્થળ કચેરી.

મહારાય—ચંદ્રસિંહજી ! મારા પૂર્ણ ભાગ્ય કે આપનું પધાર્યું થયું. તે જોઈ મને અતિપ્રય આનંદ થાય છે.

(પૂર્ણચંદ્રા તથા દીપમણી પ્રવેશ કરે છે અને દીપમણી

તથા ચંદ્રસિંહ બેઠી પડે છે)

દીપમણી—આ હર્ષે મારું ગળુ બંધ કીધું છે. કે જ્યેથી મારાથી કુંઈ પણ ખાજાતું નથી.

મહારાય—ઓહો પરમેશ્વર તારી મારાપર સંપૂર્ણ મહેરબાની કે આ જોડાનો મારે ત્યાં મેળાપ થયો. અને ધન્ય છે હે સતી તારી દ્રઢતાને કે એટલી વિપત્તીને વિષે શીયળ રમને સા. ચચી રાખ્યું તો પરમેશ્વર પણ તારા સત્યપર ધ્માન રાખી છેવટે ખુશીનો ડુંકો વજડાવ્યો.

દીપમણી—પીતાજી એ આપનો પ્રતાપ છે. પણ આ ખુશીની અંદર એક બીજી પણ ખુશીનો વીચાર પેદા થાય છે કે આ પૂર્ણચંદ્રા, અને આ વિરસેન, એવું જોડું તમને જોતાં મળશે નહીં. માટે કેમ ?

મહારાય—ઓહો ખેન એ તને ઘણો સારો વિચાર મુઝ્યો. ડુંવરીના પૂર્ણ ભાગ્ય ! આ વાત મને બહુ પસંદ પડી. પરમેશ્વરે ઠીક જોગ જણવ્યો. માટે જોશીને ખાલાવી હમણાં જ હમણાંજ આ સુખ કાર્ય કરીએ.

(૯૫)

ચંદ્રસિંહ—બીજા જોશીનું શું કામ છે ! આ લાડુભટ જો-
શી બહુ વિદ્વાન અને કુશળ છે.

લાડુભટ—હાવે એતો જન્મથીજ માફજ કામ છેને!
(એમ કહી પૂર્ણચંદ્રા અને વિરસેનનો હસ્ત મેળાપ કરેછે અને)

૫૬.

(તુજ બીન મોરી કોન ખખર લે—એ રાગ.)

લાડુભટ—અમર રાખે પ્રભુ જોડાં આને એવી આશીશ
અમારીરે;—ટેક.

સમોરતં સુભલગ્નં આજે; નિર્વધને ન સુભંભવતુ;

સેવં એવં બહુ કલ્યાણં, યયું આ મંગળકારીરે—

બધાં—અમર રાખે પ્રભુ જોડાં આને, એવી આશીશ અમારીરે

લાડુભટ—સાવધાન સમૈયો પરત્યો, ઉદવેગને પરવારીરે;

પ્રુશ પ્રુશ પ્રુશ પ્રુશી પ્રુસાક્ષી, યયું આ જયજયકારીરે;

બધાં—અમર રાખે પ્રભુ જોડાં આને, એવી આશીશ અમારીરે

ચંદ્રસિંહ—મહારાય ! આ મારી સ્ત્રીને તમે સર્વ શંકટથી

વારીને સારી રીતે સાચવી તે મારા ઉપર તમારો ધણોજ ઉ-

પકાર. થયો છે. તેના બદલામાં તમે જે અમારી આશ્વ વર્તો-

છો અને ખંડણી ભરો છો તે આજથી માફ છે. અને સુખે-

થી સ્વતંત્ર રાજ્ય કરો.

વીરસેન—અને અમારે હવે જલદીથી તારાપુર પહોંચવું

જોઈએ. કેમકે ત્યાં સર્વ અમારા માટે ખુરતા હશે ! માટે અ-

મારે ચાલવાની તૈયારી કરાવો.

મહારાય—હજી ખેચાર દહાડા રોતો ખરા. પછી તૈયારીની વાત કરજો. આજ આવ્યા ને આજને આજ તયારી કેવી !!

ચંદ્રસિંહ—વીરસેન કહેછે તે અરૂં કહેછે. અને અમારે એક પત્ર જાયછે તે એક વર્ષ ખરાખર જાયછે. માટે રોકાણ બાબતમાં તો માફ જ રાખો. અને પૂર્ણચંદ્રાને માટે પણ તૈયારી કરાવો.

મહારાય—એવી રીતે છે તો લાચાર છું ત્યારે હવે કાલ સવારમાં મુખેથી ચાલજો.

પ્રવેશ ૫ મો.

સ્થળ—જંગલ.

(ચંદ્રસિંહ વીરસેન વિગેરે લશ્કર પ્રવેશ કરે છે)

વીરસેન—પ્રીય ચંદ્રસિંહ આપણો પડકારો જીર્ઘ કુષ્ટ લગાડજી લુંટારાઓનો સરદાર આપણો કેડો પકડ્યા શીવાય રહેજો નહીં. અને તેને પણ દીપમણીની થોડાં સત્તાઓ છે માટે આપણે પણ તેને હાથ દેખાડવો જોઈએ.

ચંદ્રસિંહ—તેને આવવા માટે તો આપણે અવાજ કર્યો. પણ પેલા આવે તે તો નહીં ને ! એજ એજ. આવવા દો. આપણા મણસો પણ તૈયાર છે એટલે કાંઈ ફીકર નથી.

(જામાડજી, તથા લપોડજી કેટલાક લુંટારાઓ સાથે પ્રવેશ કરે છે)

લખાડજી—શોહતા પંજભાંથી છુટી હરણ ક્યાં જવાનું હતું!
ચંદ્રસિંહ—વાહ સિંહ વાહ !! ફૂટ ચંડાળ એકદમ મદથી
આંધળોજ થઈ ગયો છું. પણ આવ્ય તારો મદ ગાળી નાંચું.
ને અખરદાર પાછું પગલું દીધું છે તો.

(ખીગજ વાંગતાંજ તમામ લુંઠારાઓ તીરકામઠાનો મહર ચ-
લાવે છે, તેવુંજ ચંદ્રસિંહનું લશ્કર તલવારની સખસખાટી દેતું
તેઓપર તુટી પડે છે અને માર દેતાં દેતાં ચંદ્રસિંહ લખાડજી-
ને તથા વીરસેન લપોડજીને માયાના વાળથી પકડી નીચા
પાડે છે.)

લખાડજી—મહારાજ ક્ષમા કરો આપને મેં આવા જાણ્યા
નહોતા. આજપછી આપની છેડ કદી પણ કરીશ નહોં.

વીરસેન—છેડ કર કે ન કર, પણ તારો જાતનો કાળ
પાસે આવ્યો છે તે છેડ કર્યાવીના રહેશે નહોં.

ચંદ્રસિંહ—તારે મારી આસા પ્રમાણે વર્તવું કબુલ કરોજી કે?

લખાડજી—હા સહિય આપ જેમ કરવા ચાહો તેમ કરવા
હજર છું.

(જાત્યને છોડે છે એટલે નમન કરીને)

લપોડજી—ફરમાવેલ સરકાર આપની જે ઈચ્છા હોય તે પ્ર-
માણે કરવા તૈયાર છઠ્ઠાએ.

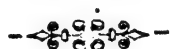
ચંદ્રસિંહ—તારે આજથી તમારે કોઈ ઉપર લુંટફાટ કરવી
નહોં. તથા સર્વ બંધીવાનને જોડી આપો અને આ પાસેના

મેદાનમાં શહેર વસાવો. તેનું નામ ચંદ્રપુરી પાડો અને તેનાથી તમારો નીબાવ લો. અને અમારી આજ્ઞા વરતો.

લખાડજી—મહારાજ એ આપની આજ્ઞા મારે મંજૂર છે. અને બીજી પણ જે હોય તે કરાવાશે.

ચંદ્રસિંહ—તારે ઠીક તમે બધા લુંટારાઓને લઇને ધાંધલપુર ખેરો ધાલો અને લડાઇનો આદર કરો એવામાં અમે પણ આવી પહોંચશું.

લખાડજી—બહુ સારું એમાં આપનું કામ પણ પડવા દેનાર નહીં. (જાય છે)

પ્રવેશ ૬ ઠો.

સ્થળ—ધાંધલપુરનો સીમાડો.

(ચંદ્રસિંહ, વીરસેન વીગેરે પ્રવેશ કરે છે)

ચંદ્રસિંહ—કેમ વીરસેન આ ધાંધલપુરનો સીમાડો આવ્યો માટે આંહીજ ઉતરી પડો.

વીરસેન—ઠીક પણ જુઓ પેલો લખાડજી પણ આવે.

(લુંટારાઓ સહીત લખાડજી, ધમરોજસિંહ તથા નાદાનજીને મુસ્કે બાંધેલા છે ને પ્રવેશ કરે છે)

લખાડજી—મહારાજ આપ કહેતા હતા તે આ કુદ ધમરોજસિંહ તથા આ નાદાન નાદાનજી દીવાન.

નાદાનજી—મહારાજ અમે આપના ધણા અપરાધી છીએ. એ તોપણ આપ કૃપાળુ થઈને અમ દીનને છોડાવશો નહીંતો આ અમારા પ્રાણ સંજ્ઞડ બાંધેલ છે તેથી નીકળી જશે.

વીરસેન—ચંડાલો તમારા પ્રાણતો ક'દાજ છેને.

ચંદ્રસિંહ—બાઈ લખાડજી પૂર્વ તરફના દરવાજાની ચોકીના શીપાઈ હંડીયુચકારખાં, શેરખાં, પેપડીખાં. અને જીતીખાં. એ ચારને મુસ્કે બાંધીને, તથા દયાળજીને સારી રીતે આદરથી આંહી લાવો..

લખાડજી—બહુ સારું.

(જાય છે)

ચંદ્રસિંહ—(ધમરોજસિંહને) કુટ, ખેશરમી. આટલું બધું તારા રાજ્યમાં અંધારું ! (નાદાનજીને) ચંડાળ, હરાંમખોર, કૂત્રા, આ અબુઝને વશ કરીને છેક અન્યાયથીજ ગરકાબ છે? છટ, ધોકાર છે તુને, ફીટકાર છે તુને..

(હંડીયુચકારખાં આદિ ચાર શીપાઈને બાંધીને. તથા દયાળજી સહીત લખાડજી પ્રવેશ કરેછે, અને ચંદ્રસિંહ સોંદાસનથી હેઠો. ઉતરી તેને ભટ્ટી પડે છે તેમજ વીરસેન પણ કરે છે, અને પાસે ખેસારે છે.)

વીરસેન—બાઈ ચંદ્રસિંહ આ સર્વ આપની સમક્ષ હાજર થયા છે માટે તેને ફેસલો જાહેરી કરવો જોઈએ, તેમાં આ ચાર હુમ્યા અને હરામખોર શીપાઈઓને, અને આ કુટ રાજ તથા દીવાનને તોપને ગોળે હડાવી દેવા જોઈએ.

શેરખાં—સાહબ હમારી કમ અકલ સે ઝૌરે બદલાનતસે આપકા બડા ગુનાહમેં આપા લેકીને સરકાર, આપકુ તો હમારાપર નીગાહ રખકે માફ કરનાં આહીએ.

ચંદ્રસિંહ—વીરસેન ! કીડીપર કટકાઈ કરવી એ કાંઈ લા-
યકી નહોં, માટે મારી નજરમાં આવે છે તે સાંભળો. આ
ચાર શીપાહએને તથા આ ચંડાળ દીવાનને તોપે બાંધી ઉડાવી
દેવાનું ઘટે છે, અને આ રાજાને પદભ્રષ્ટ કરવા ઘટે છે. પણ
તેમ નહોં કરતાં આ પાંચે જણને રાજ્યતા કામમાં રહેવા દેવા
નહોં; કેમ જે તેની હરામ નીતીથી વખતપર અનીતીનું કામ
બને. અને આ શાણા દયાળુએને દીવાનનો હુદો સોંપવો તથા
રાજાને તમામ માફી બક્ષી માત્ર અમારી આજ્ઞ વરતે અને
અંડણી બરે. બસ મારી નજરમાં એમ આવે છે કેમ બાઈ ?

વીરસેન—નહોં નહોં આ ડુબ્ટોપર એવી રહેમ લાવવી વા-
જબી નથી, એતો પૂર્ણ સજ્જન પાત્ર છે, માટે તેને તો પુરેપુરી
શિક્ષા કરવી ઘટે છે.

ચંદ્રસિંહ—તું કહેછે તેમ એ શીક્ષાને યોગ્ય છે ખરા, પણ
તે એવા નીચ થયા, પણ આમણે તેમ કરવું ઘટે નહોં.

વીરસેન—હીક તારે આપની નજરમાં આવે તે કરો.

ચંદ્રસિંહ—લખાડજી ! આ બધાને છોડી દો.

લખાડજી—આપના હુકમથી લાચાર છું, નહોંતો આજ ત-
લાચારથી તેના ઘડથી માયાં જીવંત કરી નાખું !

(બધાને છોડે છે અને તેઓ પ્રણામ કરી ઉભા રહે છે.)

ધમરોજસિંહ—ધન્ય છે હું કૃપાળુ રાજા આપની સુસતાની તારીફ મારી અલ્પબુદ્ધિથી તો શું પણ કોઈ મોટા કવીજનથી પણ થઈ શકે તેમ નથી, એવા આપના સુખ ગુણ છે તો તેથી પરમેશ્વર કાયમ આપના ઉપર મહેરબાન રહેશે.

નાદાનજી—બાઈઓ મારાં દુરાચરણથી કરેલાં નક્કરાં કૃત્યથી ખીજકુલ આશા નહોતી કે મને છોડી મુકશે. આ વખતે પોતે જેમ કરવા ચલાય તેમ કરી શકે તેમ છે, તોપણ આ કોમળ હૃદયના ઘણીએ અમારા કરેલા ઘણાંજ અઘટીત ગુનાહ બક્ષી અમોને માફ કીધું છે તો પરમેશ્વર દીને દીને તેની ચડતી કળા રાખે. અને હું પણ તેના ઉપકાર સાથે પ્રતીગતા પૂર્વક કહું છું કે, આજ પછી કોઈ દીવસ અઘટીત કૃત્ય આચરીશ નહીં.

હંડીબુચકારખાં—ગરીબપરવર ! આપ કે પર હમને બહોત જીલમકા કામ કીયેયે. તો હમારાઈ દીલમે અયેસાજ હોતાયા કે, અમ અયે ખલકકા થોડા વખત મીજબાંન હયે. લેકીન આવીંદ આપને હમારાપર બહોત મહેરબાનગી કીઈ-ઐર છોડાતો ખુદાકી કસમ આકે બોલતે હુ કે, હમખી જીતે લગી નેક નીયતસે રહેંગે, ઐર પરવર દીગારકી પાસ આપ કે હકમે ફવા ચાહુગા. •

ચંદ્રસિંહ—તમારા સર્વના મનમાં હવેથી ન્યાયે ચાલવું એવી અસર પુરેપુરે થઈ હોય એમ લાગે છે તો (ધમરોજસિંહને) ધમરોજસિંહ ! આ બધા જે જગ્યાએ હતા તેજ જગ્યાપર

રહેવા દેજો. અને આ શાણા અને વિચિક્ષણ દયાળુને દીવાનનો હુદો સોપુંછું. અને તેનાથી વિરૂધ કાંઈ પણ ચાલવું નહીં, એમ કરતાં વળી તારા રાજ્યની સ્થિતિ પણ સારી થશે.

ધમરો—મહારાજ તેનાથી કાંઈ પણ વિરૂધ મત આચરીશ નહીં. અને તેને પુછીનેજ પાણી પણ પીછશ, પછી શું.

ચંદ્રસિંહ—દાના દયાળુભાઈ ! તમારા કરેલા ઉપકારનો બદલો મારાથી કિંચિત્માત્ર પણ વાળી શકે તેમ નથી. પણ એક સોપારીના કટકા માફક પાંચ ગામ તમને અર્પણ કરું છું. અને તે તમારા વંશ પરમપરા સુધી બક્ષું છું.

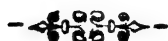
દયારજ—મહારાજ, મારાથી તો આપનું કંઈ પણ થઈ શક્યું નથી. છતાં આપે તો મને બેહદ નિહાલ કીધો. તે મારાથી તો કદી પણ સકાતું નથી. આપે સર્વનું બહુજ કીધું તેનો બદલો પરમ ધન્ય શીવાય કોઈથી આપી શકાય તેમ નથી.

વીરસેન—ભાઈ હવે આપણે વિદાય થવું જોઈએ.

ચંદ્રસિંહ—હા ભાઈ હું પણ એમજ વિચાર કરું છું. (સર્વને) ભાઈઓ હવે સર્વ ખુશીથી સ્વસ્થાને જાઓ અને હમેશાં નીતિથી વર્તશો. એ મારી ટુંકામાં બલામણ છે.

(સર્વ યથાયોગ્ય કરેછે અને ચંદ્રસિંહ વીગેરે જાય છે એટલે

(ખીજ પણ પાછા વળે છે.)

પ્રવેશ ૭ મો.

સ્થળ તિંમરપુરીની ભાગોળ.

(ચંદ્રસિંહ, વીરસિંહ, લશ્કર વિગેરે પ્રવેશ કરેછે)

વીરસેન—ભાઈ ચંદ્રસિંહ! આ દુષ્ટ નિર્દયસિંહનું • તિંમર-
પુર આગ્યું.

ચંદ્રસિંહ—એમ કે ?

દીપમણી—હા પ્રાણવલ્લભ એજ.

ચંદ્રસિંહ—ત્યારે ચલાવો તોપોનો માર; અને તેનો કિલ્લો
તોડી પાડો. (દીપમણીને) તમે તથા પૂર્ણચંદ્રા વીગેરે આ પા-
સેના તંબુમાં જતાં રહેા.

(દીપમણી વીગેરે જાય છે અને લશ્કર સાવધ થઈ તોપો-
નો માર ચલાવે છે)

એક શીપાઈ—દેખો સાહેબ આખી લશ્કર સેકે સામા
આતા હયે.

નિર્દયસિંહ—(લશ્કર સહીત પ્રવેશ કરી ચંદ્રસિંહને) સુતા
સર્પની છેડ કરનાર ચંદ્રસિંહ તુંજ કે! (તલવાર ખતાવીને)
પણ યાદ રાખકે આ સમયેરની ધાર નીચે કાઢી, જમપુરેએ
પહોંચાડી દઈ.

વીરસેન—અરે દુષ્ટ તારો મગદૂર શું છે! તારા જેવા બી-
મડા કંઈકને જોઈ લીધા અને તુંને પણ જોઈ સેવો છે.

ચંદ્રસિંહ—ચંડાળ, કૃત્ત્રિ આવ, સામો. અને જોઈ લઈ તારી સમથર.

(આટલું કેતાંજ બન્યે લશ્કર ભેટ ભેટાં થઈ જાય છે. અને મહા જીવલે જાય છે. લડતાં લડતાં ચંદ્રસિંહનું લશ્કર વધારે જધારે જોશમાં આવતું જાય છે. અને નિર્દયસિંહનું લશ્કર છીનબિન થઈ જાય છે. અને તેવામાં ચંદ્રસિંહ તથા વીરસેન એકદમ નિર્દયસિંહ ઉપર આવી, તેને નિચો પાડી મુરઠે કરી લે છે અને કૃતેહના વાજાં વગડાવે છે.

વીરસેન—ફુટ પાપી ચોરીનું કૃત કરી તે અમારો છેડ કરીતો હવે તારાં કેવાં માઠાં પરિણામ થાય છે તે !!

(દીપમણી પ્રવેશ કરે છે)

દીપમણી—પ્રાણાધાર ! આ ફુટના નિર્ય કૃત્યથી આપણે આટલાં બધાં દુઃખી થયા માટે એ કૃત્ત્રિને જોટલું દુઃખ આપીએ તે એણું છે. અને પૂર્ણ શિક્ષા ભોગવવાને લાયક છે. તથા તેને રીખાવી રીખાવીને મારવા જોઈએ.

વીરસેન—અરે તેનેતો આ મારાજ હાથે કતલ કરી, જોગણીયોના અપરમાં અર્પણ કરવો છે.

(એમ કહી તલવારનો ઝટકો મારી નિર્દયસિંહ ઉપર મહા ક્રોધના આવેશમાં જાય છે, તેવામાં સુગુણા આદિ નિર્દયસિંહની રાણીઓ પ્રવેશ કરી ચંદ્રસિંહને નમન કરે છે અને પછી દીપમણીના સૂણામાં થીય નમાવી હાથ જોડી સામે ઉભી રહે છે)

ચંદ્રસિંહ—અરે બાઈઓ તમે કોણ છો અને આ વખતે તમારે આવવાનું શું કારણ છે ?

દીપમણી—સ્વામીનાથ એ ચારે નિર્દયસિંહની રાણીયો રૂંછે.

સુગુણ—ઓ કૃપાળુ ! તેનાં કૃત્ય પ્રમાણે જે શિક્ષા કરશે તે બાળબી છે, પણ જે આપ અમારાજ તરફ રહેમ્ લાવી આપના ધ્યાનમાં આવે તો મુક્ત કરો.

દીપમણી—મહારાજ આ નિર્દયસિંહના સંકટમાંથી મને આમણે મુક્ત કરી હતી, માટે તેના ઉપકારથી તેને છોડી દેવા નેહએ.

ચંદ્રસિંહ—કેમ વીરસેન. તારા ધ્યાનમાં શું આવેછે ?

વીરસેન—તારેતો લાચાર ! (નિર્દયસિંહને) ધાતકી તું આ વખતે પુણું બાગ્યશાળીને તારી સ્ત્રીઓએ આવી આ પ્રમાણે કર્યું, નહીતો તારા જુરામાં જુરા હાજ થઈ પડત. વળી કંઈપણ તારૂં જોરે હોય તો બોલી જા.

(નિર્દયસિંહ અવોમૂઝો થઈ નીચું ધાસેછે.)

ચંદ્રસિંહ—શીપાઈઓ એને બંધન મુક્ત કરો.

(શીપાઈઓ ઊડેછે એટલે નમન કરીને)

નિર્દયસિંહ—હે સત્તી હે માતૃ ! મારા કરેલા પૂર્ણ અપરાધ ક્ષમા કરજો. મેં આપને કષ્ટ આપવામાં કંઈ પણ ખામી રાખી નહોતી ! મારાં કૃત્ય પ્રમાણે તું તે દશાને પહોંચ્યો હતો તોપણ તમે મહા દયાળુએ મને તે કરેલા અધર્મીત કૃત્યની

શીક્ષા નહીં કરતાં માફ જ કર્યું. આવી દયા કોઈ ભીખના હુદ-
યમાં હોય એમ મારાથી કહેવાતું નથી. તો અંતે તમારી કૃતેહ
થઈ, અને મારા જેવા અધરીત કૃત્યના કરનારને પરમેશ્વર
કદી પણ છોડશે જ નહીં. એમ હવે હું ખાતરીથી કહું છું મારો
તથા આ દયાળુનો દાખલો લઈ માણસોએ હમેશાં નીતીથી
રહેવું. પ્રતક્ષ જુઓ કે, અંતે ધર્મ જય અને પાપે ક્ષય. એ
કાંઈ ખોટું નથી. માટે હે ભાઈઓ સર્વેએ સદગુણ ગ્રહણ કરી
વા એ માણસોની ફરજ છે. તે વિષે મારી અલ્પ બુધ્ધીથી
કંઈ પણ વધારે કહી શકતો નથી.

દીપમણી—સ્વામીનાથ આપણને આવતાં આવતાં પણ
ધણા દીવસ વિત્યા માટે હવેતો જલદી ચાલો.

નિર્દયસિંહ—મહારાજ મારે ત્યાં આપ પધારો અને બે દી-
વસ રહીને પછી તારાપુર પધારજો.

ચંદ્રસિંહ—અમારે ધણા દિવસ આંમને આંમ રસ્તામાં
ભાંગી ગયા માટે એક ઘડીપણ અમે ક્યાંઈ ખોટી ચપ્પથું નહીં.

(વીરસેનને) આલો તૈયાર થાઓ.

(ચંદ્રસિંહ વીગેરે જાય છે અને પડદો પડે છે.)

(૧૦૭)

પ્રવેશ ૮ મો.

સ્થળ—તારાપુર. સુર્યસિંહનો મહેલ

(સુર્યસિંહ તથા પ્રધાન બેઠા છે, અને શીપાર્ધ દોડતો

પ્રવેશ કરે છે.)

શીપાર્ધ—(બયબિત થએલો) મહારાજ કોઈ જગ્ગર રાજા
મોટું સૈન્ય લઈને આપણા શહેર ઉપર આવે છે.!

સુર્યસિંહ—જેને આવવું હોય તે બલે આવે! મારામાં શ-
ક્તિ રહી નથી કે હું તેના સામો જઈ

(ચંદ્રસિંહ, વીરસેન, દીપમણી, પૂર્ણચંદ્રા વીગેરે પ્રવેશ કરે

છે અને વંદન કરે છે.)

સુર્યસિંહ—કોણ મહારા જાણા ચંદ્રસિંહ અને વીરસેન ! !!!

ચંદ્રસિંહ—હા પીતાશ.

(સુર્યસિંહ ચંદ્રસિંહ તથા વીરસેનને જાતી સાથે આંપે છે.

એમ અન્યો અન્ય યથાયોગ્ય બેઠે છે, તથા અતિથય આ-

નંદીત થાય છે.)

સુર્યસિંહ—પરમ કૃપાળુ સર્વસ ઈશ્વરે હવે મારી જીદગી સ-
ફળ કરી માટે હોઠો સર્વ ઈશ્વરની સ્તુતિ કરીએ.

(૧૦૮)

ઈશ્વર પ્રાર્થના.

બધાં—આનંદ કંદ તું હથિ અબીનંદન—એ રાગ)

ભીડ બંજન પ્રભુ ભીડ નિવારી,

મરજી તારીથી થયું સુખકારી.—ભીડ૦ ૧

જીમ થકી ગુણુ તુજ ન ગવાયે;

કાર્ય થયું સુખ તુજ મવાયે.—ભીડ૦ ૨

ભીજ વિલાસ તુજ સેવથી થાયે,

દારીદ્ર દુઃખ તિમર મટી જાએ.—ભીડ૦ ૩

સહ્યું દુઃખ સતીયે રાખ્યું શીયળ,

રૂક્ષ કષ્ટ કાષીને કરી નીરમળ.—ભીડ૦ ૪

પાતક દુર કીધાં મોરે સ્વામ,

નીત્ય પ્રત્યે કરે વુને બીમજી પ્રણામ.—ભી. ૫

(૧૦૯)

આશ્રયપત્રક.

ભાવનગર.

૫ રા. રા. પીતાંબરદાસ વિ. હ-
રીલાલ મીસ્ત્રી.

૫ રા. રા. ઠા. રામજી વિ. ત્રી-
કમજી ટિમ્બર મરચન્ટ.

૫ રા. રા. પટેલ વીઠ્ઠલદાસ વિ.
લાલજી ટિમ્બર મરચન્ટ.

૫ રા. રા. પટેલ હરગોવિંદદાસ
રામજી.

૫ રા. રા. ઠા. છગનલાલ વિ.
લક્ષ્મણ.

૫ રા. રા. ઠા. ફુલ્લભજી વિ. લ-
ક્ષ્મણ.

૫ શ્રી જૈનધર્મ મુખોધપ્રસારક
સભા.

૩ રા. રા. પટેલ રામજી વિ. પુ
રૂષોતમદાસ ટિમ્બરમરચન્ટ.

૨ રા. રા. પોચાબાઈ લલુબાઈ
મીસ્ત્રી.

૨ રા. રા. પટેલ વીઠ્ઠલદાસ હેમજી

૨ રા. રા. દોલતરાય ગૌરીશંકર ડે.વ.

૨ રા. રા. મીસ્ત્રી માધવજી જી.
હાબાઈ.

૨ રા. રા. ન્યાયચંદ મુલચંદ.
૨ રા. રા. ત્રીમાવન પ્રેમજી લુવાર
૧ પારેખ રણછોડ વીરજી.

૧ શા. વીઠ્ઠલ હરખજી.

૧ બદાણી ગંગીર બગાન.

૧ મહેતા મગનલાલ લલુબાઈ.

૧ બાલાણી સુનીલાનગેરેધનદાસ

૧ ખવાસ જીવા કીકાબાઈ.

૧ મોદી જગા માવજી.

૧ રા. ફુલ્લભરામ શીવશંકર.

૧ ગુસાઈ હરદેવગર હીરાગર.

૧ ઠકર છોટાલાલ વીઠ્ઠલદાસ.

૧ શા. મગન અવેર.

૧ રા. મણીલાલ છોટમલાલ.

૧ રા. હરીનાલ ભગવાનદાસ. વ.

૧ સોની તુળશી કુંથડ.

૧ રા. મેધજી માણિકચંદ.

૧ પટેલ સમુર ગાડા.

૧ પટેલ ખીમા ધના.

૧ પટેલ પરભુ કલા.

૧ પટેલ ત્રીમાવન હાઢિ.

૧ પટેલ જી. રણછોડ.

૧ પટેલ ભક્તિ માલદાસ.

૧ સુતાર નથુ આણંડ.

૧ માળી પીતાંબર ગોવિંદ.

૧ શા. મનોર ખીમજી.

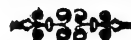
૧ શા. બદવજી કલ્યાણજી.

૧ શા. માણિકચંદ અવેર.

૧ શા. દામોદર બકોર.

- ૧ શા. ગીરધર કુબેરદાસ.
 ૧ બાવાજી ગગજી.
 ૧ રા. ભાકરલાલ દલપતરામ.
 ૧ રા. વૃજલાલ છોટમલાલ.
 ૧ રા. દોલતરાય વિ. સામજી દોરી.
 ૧ મહેતા પોપટ વિ. અમરશી.
 ૧ દોશી અંદરજી છગનલાલ.
 ૧ પારેખ મનમોહન ઓધવજી.
 ૧ પારેખ ત્રંબકલાલ નથુભાઈ.
 ૧ પારેખ ચિમનલાલ મોતીલાલ.
 ૧ ભટ માણિકલાલ વિ. બાઈશંકર.
 ૧ ત્રીવેદી છોટમલાલ દેવશંકર.
 ૧ પારેખ માણિકલાલ પીતાંબર.
 ૧ પંડ્યા ત્રીભાવન કાશીરામ.
 ૧ ભટ દેવાશંકર રામશંકર.
 ૧ રા. માનશંકર લક્ષ્મીશંકર.
 ૧ રા. લક્ષ્મીપ્રસાદ વિ. હરીપ્રસાદ દેશાઈ.
 ૧ દોશી પરબુદાસ બગવાનદાસ.
 ૧ પટેલ રામજી વીરજી.
 ૧ દોશી પ્રાગજી ખોડીદાસ.
 ૧ શ્રી લુવાણા સાતીસુભિચ્છક મંડળી.
 ૧ વૈદ્યરાજ ગુલાબચંદજી શંભુ-લાલ.
 ૧ રા. દોલતરાય છોટમલાલ.
 ૧ શ્રી બાવનગર સુભોધસાગર મંડળી.

- ૧ ઠકર ગાંડા બાલુ.
 ૧ ઠકર પ્રાણજીવન હરખજી.
 ૧ રા. દેવીસિંહ વિ. જીઠીભાઈ,
 ૧ રા. ભાસલે નારણરાવ.
 ૧ રા. કોઠારી વનમાળી કરસનજી.
 ૧ રા. રણછોડલાલ ગીરજશંકર.
 ૧ રા. પરબુદાસ દ્વારકાદાસ.
 ૧ વોરા અબ્દુલ ક્યુમ અબ્દુલ અલી.
 ૧ રા. દ્વારકાદાસ રણછોડદાસ.
 ૧ સોની લવજી બાણજી.
 ૧ રા. ગુલાબરાય બીમજી દ. વ.
 ૧ રા. રતનજી કાળીદાસ.
 ૧ પટેલ છગનલાલ ૧૫. દેવીદાસ.
 ૧ રા. છોટમલાલ જીવણદાસ.
 ૧ રા. સુતાર મોહન હરજીવન.
 ૧ કુંસારા અમીચંદ હરીભાઈ.
 ૧ મહેતા બકોર દયાજી.
 ૧ પારેખ પરબુદાસ વિ. મુળજી.
 ૧ મહેતા છોટમલાલ ગીજાભાઈ.
 ૧ મેમણ આમદભાઈ ગનીભાઈ.
 ૧ પટેલ બકોર જીવા.
 ૧ મહેતા લવજી ગોરધન.
 ૧ મહેતા શામળદાસ વિ. પુરૂષોત-મદાસ.
 ૧ કપાસી ગીરધરદાસ જગજીવ-નદાસ.
 ૧ સોલંકી જીવાભાઈ સામતસિંહ.

પાલણપુર.

૧૦ રા. રા. મે. પીતાંબરભાઈ
હાથીચંદ.

ચીહોર.

૩ રા. રા. ગુલાબરાય વિ. નાર-
ણભાઈ.

૨ રા. ત્રીમાવનદાસ રામજી
પારખ.

મણીયાર મનનલાલ વિ. દલુ.
મણીયાર મુલજી આણંદજી.

૧ કુંસારા પુરુષોત્તમ કકલ ભોટા-
દવાળા.

૧ રાજ્યગોર મગન કાશીરામ.

૧ દ્વિવેદી ઉમીયાચંકર જીભાઈ.

૧ ત્ર્યંબકલાલ વિ. ત્રીભુવનદાસ.

૧ ભટ ત્રીભુવન વિ. રામચંકર.

૧ શીપાઈ હર્માખાણા હટ્ટ સર-
દાર.

૧ કાણકિયા વલ્લભદાસ વીઠલદાસ

૧ મહેતા રામજી હીરજી.

૧ ભુત્તા ત્રિભુવન ગોપાળજી.

૧ રા. નથુ દેવચંદ ઠાણુદાર.

૧ રા. વામનરાય જાદવરાય.

૧ દોશી જગજીવન પરભુદાસ.

૧ દેવે નરોત્તમ ગીરધરલાલ.

૧ મહેતા વેલજી જયચંકર.

૧ રા. બાપાલાલ માણેકલાલ.

૧ ભટ વનમાળી નરોત્તમ.

૧ રા. ભગવાનલાલ મહીપતરામ

વઢવાણ સીટી.

૧ વોરા ધનજી લાલચંદ થાનક
ખાતે.

પરવાળા.

૧ અધિકા ગૌરીચંકર જ્ઞેચંકર. પ.
સ્કુ. મા.

રંગોળા.

૧ ઠા. હરખજી કરશનજી રં.સ્કુ.મા.

૧ ઠા. જગનલાલ રાંમજી.

૧ સોની કેશવજી દેવજી.

પાવેરા.

૧ રા. ગીરજાચંકર ત્રીમાવન ઝોઝા

૧ રા. કુલેચંદ ભગવાનદાસ. દેરાઈ

મમદડા.

૧ રા. ખેચરે વહરાજ મહાવાણી.

૧ રા. કુલચંદ વિ. મુળજી ચુડા.કા.

૧ રા. માણેકચંદ પ. જ્ઞેઠાભાઈ

કા. જેતપુરવાળા.

વઢવાણ કાપ.

૧ મીઝી જગનલાલ પુરુષોત્તમ.

- ૧ સુતાર કુવરેજી પુરુષોત્તમ.
આખી જાળીઆ.
૧ વિપ્ર વીરજી મ્હેનજી.

આખરીઆ.

- ૨ શા. માણિકલાલ દયાળજી બા
વનગરવાળા. શીસજર આ-
ખરીયા.

સુલતાનપર.

- ૨ રા. વલભશી ટોકર.

હુંમાઈ.

- ૧ રા. ભાઈદાસ શીવદાસ.
૧ રા. ઠા. દયાળ રવજી.
૧ શેઠ હોરમનજી ખરસેદજી મા
કીદલાલ.
૧ રા. જીવરાજ જુહાભાઈ.
૧ ઠા. ત્રીભોવનદાસ કરશનદાસ.
૧ પંડ્યા મણીશંકર દામોદર.
૧ શા. દેવચંદ કુલચંદ.
૧ શા. કાળીદાસ વિ. કરમચંદ
શ્રી જોતપુરવાળા.
૧ શા. કરમચંદ માધવજી.

બજીડ.

- ૧ મહેતાજી હરીશંકર વશરામ.
૧ પટેલ ભીમ વાલા.

ધરમપુર.

- ૨ નેકનામદાર કુમારશ્રી બળદેવજી
૧-રા. જીવનરામ બચુભાઈ.

ખોરસદ.

- ૧ રા. ભાવસાર નાથાલાલ કહા-
નદાસ.
૧ ભાવસાર ત્રીભોવન દાજીભાઈ.
૧ ભાવસાર પ્રાણજીવન માધવ.
૧ ભાવસાર નારણ આશારામ.
૧ શા. વેણીદાસ વસ્તાજી.
૧ શા. ભાઈલાલ ગુલાબચંદ.
૧ શા. અમીચંદ છગનલાલ.
૧ ભાવસાર છગન વનમાળી.
૧ ભાવસાર મોતીલાલ જેઠાભાઈ.
૧ ભાવસાર છગનલાલ મુળજી.
૧ શા. ભાઈજી પાનાચંદ.
૧ શા. જેઠાભાઈ કેવળદાસ.

વાડાસડા.

- ૧ મહેતાજી મોતીલાલ માહેશ્વર.

તારાપુર.

- ૧ માસ્તર મણીશંકર જયશંકર.

જોતપોર.

- ૧ ૨, રા. મુળચંદ વશરામ કોટ-
તા. ૬૯

૧ રા. દુર્લભજી વિ. મુળચંદ પા-
રેખ.

૧ રા. હીરાચંદ વિ. ઝીણાભાઈ

ભીંખડી.

૨ રા. જટાશંકર લાલજી આચાર્ય.

૨ રા. નારાયણ કાશીરામ આચાર્ય

૧ રા. ખીમજી જ્ઞેશંકર દવે.

૧ રા. ત્રિભાવન વિધનાય બાસ.

માડલ.

૧ રા. રામકૃષ્ણ વિ. મહાદેવ પંડ્યા.

૧ સૈયદસાહેબ રાજનઅલી દા-
દામીઆં.

૧ મહેતા આણંદજી ભગવાન.

૧ મહેતા ત્રીકમદાસ ગીરધર.

૧ જમાદાર મલેકભાઈ જમાલ-
ભાઈ.

૧ રાજગર લીલાધર ભગવાન.

ઉપલેટા.

૧ રા. જ્ઞેશંકર હેમતરામ ઉ. વ.

૧ રા. મુળજી થાંભણ દડ કા.

મહેમદાવાદ.

૧ મહેમદાવાદ નેટિવજનરેલ લા-
યખેરી.

૧ રા. મોતીલાલ ચુનીલાલ મા-

મલતદાર.

દહેગામ.

૧ રા. રા. હાર્થીવિ. સાંકળચંદતલાંટી.

મોરખી.

૨ શ્રી મોરખી જૈનશાળા ખાતે
હા. મહેતા માધવજી આ
પચી તથા મહેતા ત્રીભા
વન મોણશી.

૧ દેશાઈ વનેચંદ રાજપાળ.

૧ રા. રા. મુળચંદ મોનજી ફ. ક. મા.

૧ રા. રા. અમરચંદ ઝવેરચંદ
સર. વ્યા.

૧ મહેતા ભીમજી વજપાળ.

ધાધળી.

૨ ભટ કુરણાશંકર રેવાશંકર.

૧ જાની મહાશંકર કકલ.

સમઢીયાલા.

૧ રા. રામકૃષ્ણ વીરધર ઠાકર.

૧ બાવા કાશીરામ જાનકીદાસ
રામાનંદી.

ધોરાજી.

૧ રા. રા. જગજીવન વિ. વચ્છ
રાજ કામદાર.

૧ દેશાઈ હરખચંદ માધવજી.

૧ શા. કુલચંદ જેઠા.

પાણેલી.

૧ મા. ખેચર ધનજી.

કુભણ.

૧ રા. રા. લક્ષ્મીરામ મુળજી ૬૦

ગુ. આ. નિ. ના મહેતાજી.

૧ ખોળ કાશમ મનજી ઠકર.

૧ પટેલ કુદા જેરાજ.

૧ વાળંદ નાનજી નારણ.

વંડા.

૧ માળી નથુ ભગવાન મહેતાજી.

૧ રજપુત કરણજી કરશનજી.

૧ ભટ કૃષ્ણજી શંખુ.

ભુજ.

૧ રા. રા. જડુલાલ મોહનલાલ.

૧ રા. રા. કેશવજી સામજી બુદ્ધ

ભટિ ભડેજી કોઈના સર્વેયર.

૧ રા. રા. નરભિરામ માડણજી

વ. કા. નાસ.

૧ મીર કાશમમીઆ છોટામીઆ

૧ ઉપાધ્યા હરીરામ પરભુરામ.

૧ ડાકટર મુળજી હરીરામ.

માંડવી.

૪ રા. રા. મેઘજી દેવજી મહેતા.

આટકોટ.

૧ રા. રા. મોહન વિ. અમરશી.

હી. હે. કા.

જાહેર ખબર.

નાચે લખેલી ચોપડીએ અમારી પાસેથી રોકડી કિંમતે
વેચાતી મળશે.

ચંદ્રસિંહ દીપમણી નાટક. (પંચ અંકી) ૦-૧૦-૦

શ્રી ઉમેચંદ્રજી કૃતકાવ્ય સંગ્રહ ભાગ ૧ પહેલો. ૦-૧૦-૦

ઉપર લખેલી ચોપડીઓ નાચે સહી કરનાર પાસેથી રોક-
ડી કિંમતે વેચાતી મળશે. માટે જે સાહેબોને જોઈતી હોય,
તેમણે અગાઉથી કિંમત મોકલી પોષ્ટપેડ કાગળથી મેંગાવવી.
ટપાલખર્ચ વધારે મોકલવું. નાટપેડ કાગળ લેવામાં આ-
વશે નહીં.

(સહી) ભીમજી કાળીદાસ રૂપાણી.

ઠેકાણું, રાણીકામાં

ભાવનગર.

